

**T. C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİMDALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI**

**OSMANLIDAN CUMHURİYETE KAHRAMANMARAŞ'IN DEĞİŞEN
MİMARİ ÇEHRESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan:
2010611 NESLİHAN ÇAKMAK**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER

İstanbul, 2015

**T. C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİMDALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI**

**OSMANLIDAN CUMHURİYETE KAHRAMANMARAŞ'IN DEĞİŞEN
MİMARİ ÇEHRESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan:
2010611 NESLİHAN ÇAKMAK**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER

İstanbul, 2015

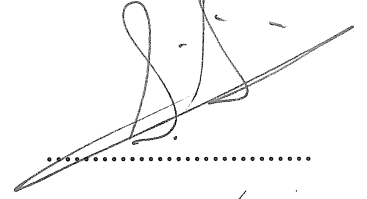
Neslihan ÇAKMAK tarafından hazırlanan **Osmanlı'dan Cumhuriyete Kahramanmaraş'ın Değişen Mimari Çehresi** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / Oyçokluğuyla Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 09 / 12 / 2015

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Şükrü SÖNMEZER (Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Banu MAHİR

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Soner ŞAHİN (Yeditepe Ü.Öğr.Üy.)

Yedek Jüri Üyesi : Prof.Dr.İlknur KOLAY (İTÜ Öğr. Üy.)

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	V
RESİMLER LİSTESİ.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIII
TABLolar LİSTESİ.....	XV
EKLER LİSTESİ.....	XV
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Kapsamı ve Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi.....	1
1.3. Kahramanmaraş Şehri'nin Fiziki Gelişimi ve Şehir Dokusunu Belirleyen Faktörler...3	
2. OSMANLI DÖNEMİ ÖNCESİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN ŞEHİR DOKUSU.....	16
2.1. Kale.....	17
2.2. Ticaret Bölgesi.....	21
2.3. Mahalleler.....	27
2.4. Mevcut Olan Mimari Eserler.....	31
2.5. Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler.....	43
3. OSMANLI DÖNEMİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN ŞEHİR DOKUSU.....	48
3.1. Onaltıncı Yüzyılda Kahramanmaraş.....	49
3.1.1. Kale.....	51
3.1.2. Ticaret Bölgesi.....	52
3.1.3. Mahalleler.....	58

3.1.4. Mevcut Olan Mimari Eserler.....	59
3.1.5 Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler.....	63
3.2. Onyedinci Yüzyılda Kahramanmaraş.....	65
3.2.1. Kale.....	67
3.2.2. Ticaret Bölgesi.....	68
3.2.3. Mahalleler.....	71
3.2.4. Mevcut Olan Mimari Eserler.....	72
3.2.5. Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler.....	83
3.3. Onsekizinci Yüzyılda Kahramanmaraş.....	85
3.3.1. Kale.....	86
3.3.2. Ticaret Bölgesi.....	86
3.3.3. Mahalleler.....	87
3.3.4. Mevcut Olan Mimari Eserler.....	87
3.3.5. Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler.....	93
3.4. Ondokuzuncu Yüzyıl Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Kahramanmaraş...	95
3.4.1. Kale.....	99
3.4.2. Ticaret Bölgesi.....	99
3.4.3. Mahalleler.....	100
3.4.4. Mevcut Olan Mimari Eserler.....	102
3.4.5. Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler.....	112
4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN ŞEHİR DOKUSU.....	125
4.1. Kale.....	126
4.2. Ticaret Bölgesi.....	126

4.3. Mahalleler ve Nüfus Dağılımı.....	127
4.4. Mevcut Olan Mimari Eserler.....	128
4.5. Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler.....	130
5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	133
TABLolar.....	138
EKLER.....	142
KAYNAKÇA.....	155
ÖZGEÇMİŞ.....	159

ÖNSÖZ

Dünya üzerinde konumu açısından önemli bir bölgede bulunan Anadolu toprakları eş zamanlı olarak ve farklı zaman dilimlerinde birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Kıtalar arasında önemli bir geçiş noktası olan Anadolu, eski çağlardan beri farklı medeniyetlerin eş zamanlı ya da ardışık olarak yeşerdiği bir alan olmuştur. Bu durum çok kültürlülüğü de beraberinde getirmiştir. Kahramanmaraş kenti, bu çok kültürlülüğe ev sahipliği yapmış önemli yerleşim merkezlerinden birisidir. M.Ö 4000 yıllarından itibaren yerleşimin var olduğu kentte ilk devlet yapılanması ve teşkilatlı oluşum Hititlerle karşımıza çıkar. Kentin, ismini Hititli komutan *Maraj*' dan aldığı düşünülmektedir. Kent merkezi günümüze kadar gelen zaman içerisinde savaşlar, salgın hastalıklar, depremler sebebiyle birkaç kez yer değiştirmiştir. 6000 yıllık bir geçmişi olan kentin istikrarlı bir şekilde gelişmesine devam etmesi, siyasi birlikteliğin sağlanmasıyla oluşmuştur.

Anadolu'ya yapılan Türkmen akınları sırasında kentin günümüze ulaşan çekirdeği oluşmuş, Osmanlı devletinin bölgeyi fethi ile Osmanlı iskân politikası çerçevesinde kent gelişerek girift bir doku kazanmıştır. Osmanlı devletinin siyasi istikrarı sağlanması ve şehrin konumunun etkisiyle de dönemin önemli ticaret merkezi ve uğrak yolu halini almıştır. Bu etkenler dâhilinde ve şehir geçmişten aldığı birikimler ile de gelişerek büyümüştür. Cumhuriyetin ilanı ile tüm ülke topraklarında önemli değişimler yaşanmış ve kentler yeni çehrelere bürünmüştür. Bu araştırmada kentin kuruluşundan itibaren Cumhuriyet dönemi de dâhil olmak üzere başta ticaret bölgesi ve kent kalesinin yer aldığı merkez bölge ve diğer çevre mahallelerin oluşumunun yanı sıra, cami, medrese, türbe, zaviye, tekke, bedesten, han... vb. yapıların dağılımı ele alınarak, yüzyıllara göre kentin mimari gelişimi incelenmiştir. Bu çalışma doğduğum şehri günümüz görüntüsünden uzaklaştırarak, ona her açıdan ve her yüzyıldan bakmamı sağlamış, tarih ve kültür açısından ne kadar önemli bir şehir olduğunu gözlerimin önüne sermiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında çeşitli bilim insanlarının, kurum ve kişilerin katkıları oldukça büyüktür. Öncelikle araştırmamın her safhasında yardımlarını gördüğüm, bana ufuk açıcı önerileri ve anlayışı ile her daim yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Şükrü Sönmezer'e çok teşekkür ederim. Çalışma boyunca bana destek olan, moral veren ve içtenlikle güler yüzünü sunan çok değerli hocam Banu Mahir'e ayrıca teşekkür ederim. Tez boyunca görüşlerinden istifade ettiğim her daim yanımda olan, yükümü hafifleten dostlarım Nazhan Aytaç . Övgü Keleş, Ayşegül Ümit, Emre Sevim ve Barış Kandeğere teşekkürü bir

borç bilirim. Anlayışlı ve güler yüzlü kadrosu ile araştırmam esnasında İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi personeline, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi personeline , Atatürk Kitaplığı personeline ve tüm İSAM kütüphanesi personeline ayrı ayrı teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmada Kahramanmaraş şehri, kuruluşundan başlayarak ağırlıklı olarak Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet döneminin de dâhil olduğu süreçte ve yüzyıllara dayalı gelişim çizgisi içinde, bir bütün olarak ele alınmıştır. Çalışmada Kahramanmaraş'ın yüzyıllar içinde şehircilik ve mimarlık açısından yaşadığı değişim ve dönüşümler, başta ticaret merkezi ve kale olmak üzere anıtsal yapılar ve kurulan mahalleler üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Şehrin bugünkü merkezi ana hatları ile Dulkadiroğulları döneminde, XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında gelişmeye başlamıştır. Osmanlı döneminde şehir merkezi çevresinde oluşan yeni mahalleler ve anıtsal yapılarla gelişimini sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde ise topografyanın etkisi ve ticari dokunun önemli katkısıyla kale ve çarşı etrafında gelişen kent dokusu, zaman içerisinde yollarının yenilenip genişletilmesi çerçevesinde kentin fiziki görünümünü önemli ölçüde değiştirmiştir.

Şehir, çekirdek yapı olarak Beylikler dönemi mimari çizgisine sahip olup, Osmanlı şehircilik anlayışı bu mirası içinde özümseyerek kendi mimari kültür dokusu ile harmanlamış, mimari dokuyu değiştirmek için uğraşmamıştır. XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyılın ilk yarısı bu mimari kültür mozağının olduğu dönemdir. Kent, tüm imparatorluk topraklarında görüldüğü üzere Osmanlı Devletinin fethinden sonra mimari çehresindeki önemli değişimleri batılılaşma hareketi ile XVIII. yüzyılda göstermeye başlamış, sosyal etki ve bölgedeki etnik kökenler bu değişimde kendini oldukça hissettirmiş ve bu çizgi Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etmiştir. I.dünya savaşı sonrası bölgede yaşayan etnik halkın azalan nüfus oranları Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte şehirdeki değişimde önemli rol oynamıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte genç Türkiye Cumhuriyeti'nin mümkün olduğunca çabuk ve her alanda yeniden yapılanma amacı güden devrimleri, mimarlık ve şehircilik alanında da kendini hissettirmeye başlamış, hızlı imar ve iskân hareketleri ile birlikte kent yeni bir çehreye bürünmüştür. Kısaca özetlediğimiz bu gelişim çizgisi araştırmanın sınırlarının belirlenmesinde dikkate alınmıştır. Sonuç olarak söyleyebiliriz ki birçok uygarlığa ev sahipliği yapan kent yüzyıllar boyunca, sürekli bir değişim süreci içerisinde yer almış, her süreç geçmiş uygarlıkların mirasını da bünyesinde sentezleyerek yeni bir mimarlık, yeni bir şehircilik anlayışı geliştirmiştir. Bu süreçler içerisinde yüzyıllara göre değişen mimarlık ve şehircilik anlayışı bu araştırmanın esasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Kahramanmaraş, Osmanlı, Cumhuriyet, Şehircilik, Mimarlık Tarihi

SUMMARY

In this thesis, city of Kahramanmaraş is elaborated from its establishment mainly within the boundaries of Ottoman Era and Republican Era. In the study, the change and transformation that Kahramanmaraş went through in terms of town development and architecture are read via monumental buildings and districts founded especially via trade centers and castles. Current center of the city formed mainly at the end of 15th century and at the beginning of 16th century in Dulkadiroğulları period. It went on developing with new districts that clustered around city centre and with new monumental constructions. During Republican era, with the effect of topography and contribution of commercial structure the city developed around the castle and market area and then within time as the roads renewed and broadened the physical appearance of the city changed accordingly.

The city has Beyliks era architectural line as a core structure, Ottoman city planning understanding absorbed the Beyliks era heritage and harmonized it with its own architectural culture pattern and it did not try to change the architectural structure of the Beyliks time. 16th century and the first half of the 17th century is the time in which architectural culture mosaic is formed. As it is observed in all empire land, after the Ottoman conquer with the effect of Westernization, the city; undergone the architectural change in its complexion in 18th century, social impact and the ethnic roots played a vital role in this architectural change and this change line endured till the foundation of Republic. After 1st World War, as the population of ethnic demos decrease, together with the foundation of republic acted a profounding role.

With the foundation of republic, new Turkish Republic launched various fast reforms in all areas for reconstruction of the country; those reforms showed themselves in architecture and urban development areas as well, fast reconstruction and housing movements the city had a new face. This development line that we briefly stated was taken into account while we set the boundaries of the study. Consequently, we can state that the city which hosted various civilizations along the centuries, involved in continuous change and during all those change processes by synthesizing the heritage of past civilizations it formed a new architecture and new urban development understanding in itself. Changing architecture and urban development understanding in compliance with centuries is the main research theme of this study.

Keywords: Maraş, Kahramanmaraş, Ottoman, Republic, Urban Devolepment, Architecturel History.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e. - Adı geçen eser

A.g.k. – Adı geçen kitap

A.g.t. - Adı geçen tez

A.e. - Aynı eser

A.g.m.- Adı geçen makale

A.m.- Aynı makale

Bkz. – Bakınız

C. – Cilt

Çev. – Çeviren

Der. – Derleyen

Düz.- Düzenleyen

H. – Hicri

Haz. – Hazırlayan

K.K.M. – Kahramanmaraş Kent Müzesi

K.K.T.M. – Kahramanmaraş Kültür ve Turizm Müdürlüğü

KBŞB. –Kahramanmaraş Büyük Şehir Belediyesi

M. – Miladi

M.Ö. – Milattan Önce

M.S.G.S.Ü. – Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

S. – Sayı

s. – Sayfa

vb. – ve benzeri

Yay. – Yayınlayan

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Kale'nin Şehirden Görünümü.....	20
Resim 2: Kale Surları, Kurtuluş Savaşı.....	20
Resim 3: Hititler Dönemine Ait Maraş Aslanı.....	20
Resim 4: Şehrin Kaleden Genel Görünümü (1970 Civarı).....	20
Resim 5: Belediye Çarşısı 1920.....	23
Resim 6: Eski Bedesten Girişi.....	25
Resim 7: Kâtip Han, Batıdan Görünüm.....	26
Resim 8: Kâtip Han, Kuzeyden Görünüm.....	26
Resim 9: Kâtip Han, Doğudan Görünüm.....	26
Resim 10: Kahramanmaraş Ulu Camii 1935.....	32
Resim 11: Kahramanmaraş Ulu Camii, Kuzeyden Görünüm.....	32
Resim 12: Ulu Camii Minaresi.....	33
Resim 13: Kahramanmaraş Ulu Camii Muvakkithanesi 1944.....	34
Resim 14: Bektutiye (Çınarlı) Camii.....	35
Resim 15: Boğazkesen Camii.....	35
Resim 16: Hatuniye Camii.....	37
Resim 17: Haznedarlı Camii.....	38
Resim 18: Haznedarlı Camii Harim Kısmı.....	38
Resim 19: Şazibey Camii.....	38

Resim 20: İklime Hatun Mescidi, Son Cemaat Yeri, 1969 (VGM).....	40
Resim 21: İklime Hatun Mescidi, Son Cemaat Yeri, 1970 (VGM).....	40
Resim 22: İklime Hatun Mescidi Giriş.....	40
Resim 23: İklime Hatun Mescidi, Son Cemaat Yeri.....	40
Resim 24: Taş Medrese'nin Kaleden Görünümü.....	41
Resim 25: Taş Medrese'nin Kuzeyden Görünümü.....	41
Resim 26: Taş Medrese (Restorasyon Öncesi).....	41
Resim 27: Katip Han, Doğu Taraftan Görünüm.....	42
Resim 28: Kâtip Han, Kuzey Taraftan Görünüm.....	42
Resim 29: Kâtip Han, Güney Taraftan Görünüm (Restorasyon Sonrası).....	42
Resim 30: Eski Bedesten Giriş.....	43
Resim 31: Eski Bedesten Kapı Kemerleri.....	43
Resim 32: Maraş Merkez (Fotoğrafın Tarihi Hakkında Bilgiye Sahip Değiliz.).....	50
Resim 33: Yeni Bedesten, Örtü Sistemi.....	53
Resim 34: Hatuniye Mahallesinde Eski Bir Ev.....	57
Resim 35: Sokak Yapısı ve Sokağın üzerine Kurulan Ev.....	57
Resim 36: İsa Divanlı Camii.....	61
Resim 37: Paşa Hamamı Kemerleri	62
Resim 38: Paşa Hamamı Duvarları.....	62
Resim 39: Kuyucak Hamamı.....	62

Resim 40: Hışır Han'dan Günümüze Ulaşan ve Konut Olarak Kullanılan Kısım.....	70
Resim 41: Hışır Han, Duvar Kalıntısı.....	70
Resim 42: Hışır Han, Güney Kapı Kemerı.....	70
Resim 43: Acemli Camii Medresesi.....	73
Resim 44: Acemli Camii.....	73
Resim 45: Hacı Veli Bey Camii.....	73
Resim 46: Arasa (Cığcığı) Camii.....	75
Resim 47: Arasa (Cığcığı) Camii.....	75
Resim 48: Beyazıtlı Camii.....	76
Resim 49: Beyazıtlı Camii Harım Kısımı.....	76
Resim 50: Saraçhane Camii, Güney Cephesi.....	77
Resim 51: Saraçhane Camii.....	77
Resim 52: Devecili Camii.....	78
Resim 53: ukuroba Camii.....	78
Resim 54: ukuroba Camii.....	78
Resim 55: Divanlı (Ahmet Paşa) Camii, Kuzeybatıdan Görünüş, 1935.....	79
Resim 56: Divanlı (Ahmet Paşa) Camii.....	80
Resim 57: Divanlı (Ahmet Paşa) Camii.....	80
Resim 58: şeyh Camii.....	80
Resim 59: şeyh Camii Son Cemaat Yeri.....	80

Resim 60: Şekerli Camii.....	81
Resim 61: Dede Mehmet (Çınarlı) Camii.....	83
Resim 62: Nakıb Camii.....	83
Resim 63: Nakıb Camii Eski Minare.....	83
Resim 64: Keşif Efendi Camii.....	88
Resim 65: Keşif Efendi Camii.....	88
Resim 66: Restebaiye (Küçük Çavuşlu) Camii.....	88
Resim 67: Adliye (Büyük Su) Camii.....	90
Resim 68: Kazancı Camii.....	90
Resim 69: Deli Alili (Üryanoğlu Hacı Hasan) Camii.....	92
Resim 70: Divanlı Medresesi.....	92
Resim 71: Divanlı Hamamı.....	92
Resim 72: Maraş Genel Görünüm, 1900.....	97
Resim 73: Maraş Genel Görünüm, 1920.....	98
Resim 74: Kahramanmaraş Kalesi, XIX. Yüzyıl.....	99
Resim 75: Çarşıbaşı.....	100
Resim 76: 19. Yüzyıl Sonlarına Ait Maraş Evi.....	101
Resim 77: 20. Yüzyıl Başlarına Tarihlendirilen Dedeoğlu Konağı.....	101
Resim 78: Duraklı Medresesi.....	102
Resim 79: Duraklı Camii.....	103
Resim 80: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii.....	103

Resim 81: Sarayaltı (Hacı Mustafa Efendi) Camii.....	104
Resim 82: Sarayaltı (Hacı Mustafa Efendi) Camii.....	104
Resim 83: Çiçekli Camii.....	105
Resim 84: Çiçekli Camii Harim Kısmı.....	105
Resim 85: Kümbet Camii.....	105
Resim 86: Çarşıbaşı Camii.....	105
Resim 87: Acar (Kale) Hamam.....	106
Resim 88: Amerikan Koleji, 19. Yüzyıl.....	107
Resim 89: Amerikan Koleji, 19. Yüzyıl.....	107
Resim 90: Alman Yetimhanesi.....	108
Resim 91: Alman Yetimhanesi Girişi.....	108
Resim 92: Ermeni Yetimhanesi 1919.....	109
Resim 93: Ermeni Yetimhanesi.....	109
Resim 94: Maraş Kışlası, Sol Üst.....	111
Resim 95: Kurtuluş Savaşı Sonrası Maraş Kışlası.....	111
Resim 96: Maraş Eski Postane.....	111
Resim 97: Maraş Eski Postane.....	111
Resim 98: Mağaralı Camii.....	112
Resim 99: Haydarlı Camii.....	112
Resim 100: Abarabaşı Manastırı, İtpeşi, Sağ Üstte	115

Resim 101: Abarabaşı Manastırı	116
Resim 102: Maraş Askeri Lise 1920.....	117
Resim 103: Kurtuluş İlk Mektebi 1920.....	117
Resim 104: Maraş Orta Mektep.....	118
Resim 105: Maraş Yatılı Mektep 1920.....	118
Resim 106: Maraş İlk Mektep.....	118
Resim 107: Alman Hüsfbund Hastanesi (İlk Olarak Evde Açılan).....	119
Resim 108: Alman Hastanesi.....	120
Resim 109: Maraş Askeri Hastane.....	121
Resim 110: Maraş Jandarma Komutanlığı.....	121
Resim 111: Maraş Türk Ocağı.....	122
Resim 112: Belediye Sarayı.....	122
Resim 113: Maraş Belediye Sarayı.....	123
Resim 114: Maraş Belediyesinin Arka Cepheden Görünümü.....	123
Resim 115: Maraş Belediyesi.....	123
Resim 116: Eski Hükümet Konağı.....	124
Resim 117: Kahramanmaraş'ın Önemli Caddelerinden Uzunoluk Caddesi.....	125
Resim 118: Eski Maraş'tan Görünüm.....	127
Resim 119: Maraş Sokaklarından Görünüm.....	128
Resim 120: Eski Ziraat Bankası Binası.....	129
Resim 121: Maraş Tren Garı 1948.....	129

Resim 122: Çeltik Fabrikası, 1925.....	129
Resim 123: Çeltik Fabrikası	129
Resim 124: Kışla Caddesi, 1928, Halk Evi Binası.....	130
Resim 125: Maraş Elektrik Fabrikası, 1940.....	132
Resim 126: Maraş Ordu Evi, 1940 Civarı.....	132
Resim 127: Maraş'ın İlk Apartmanı, 1935.....	132

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kahramanmaraş Kalesi Planı	19
Şekil 2: Dulkadir Beyliği Döneminde Ticaret Bölgesi.....	22
Şekil 3: Dulkadir Beyliği Döneminde Kurulan Mahalleler.....	28
Şekil 4: Bektutiye (Çınarlı) Camii Planı	34
Şekil 5: Boğazkesen Camii Planı.....	35
Şekil 6: Hatuniye Camii Planı	37
Şekil 7: Hatuniye Hamamı Planı	37
Şekil 8: Haznedarlı Camii Planı	38
Şekil 9: Şazibey Cami Planı	39
Şekil 10: Çukur Hamam Planı	41
Şekil 11: Kâtip (Büyük Bağdat- Müftü) Han Planı	42
Şekil 12. Yüzyılda Şehrin Ticaret Bölgesi.....	53
Şekil 13: Yeni (Aşağı) Bedesten Planı.....	53
Şekil 14: Kapalı Çarşı Planı	57
Şekil 15: İsa Divanlı Camii Planı	61
Şekil 16: Kahramanmaraş Şehrinin Ticaret Bölgesi.....	69
Şekil 17: Taş Han Alt Kat Restitüsyon Planı	69
Şekil 18 : Taş Han Üst Kat Restitüsyon Planı	69
Şekil 19: Acemli Camii Planı	73

Şekil 20: Hacı Veli Bey Camii Planı	74
Şekil 21: Arasa (Cığcığı) Camii Planı.....	74
Şekil 22: Saraçhane Camii, Üst Kat Planı	77
Şekil 23: Saraçhane Camii, Zemin Kat Planı	77
Şekil 24: Çukuroba Camii Planı	78
Şekil 25: Divanlı Camii Planı	79
Şekil 26: Şekerli Camii Planı	81
Şekil 27: Dede Mehmet (Çınarlı) Camii Planı	82
Şekil 28: Nakıb Camii Planı	82
Şekil 29: Keşif Efendi Camii Planı.....	88
Şekil 30: Restebaiye Camii Planı	88
Şekil 31: Kazancı Camii Planı	90
Şekil 32: Nuh Camii Planı	92
Şekil 33: Din Tasnifine Göre Maraş Sancak Nüfusu, 1868-1878 (Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep).....	95
Şekil 34: 1920 yılına ait Maraş Merkez Haritası.....	96
Şekil 35: Maraş Şehri Fonksiyon Alanları.....	97
Şekil 36: 1920 Yılına Ait Maraş'ta Bulunan Kiliseler ve Misyoner Yapıları.....	98
Şekil 37: Maraş Şehri Mahalleleri (1881).....	101
Şekil 38: Duraklı Camii.....	103

Şekil 39 : Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii.....	103
Şekil 40: Abarabaşı Manastırının Şehir İçindeki Konumu.....	115
Şekil 41: Alman Yetimhanesi'nin Şehir İçindeki Konumu.....	116
Şekil 42: Alman Hastanesinin Şehir İçindeki Konumu.....	120

TABLULAR LİSTESİ *

Tablo 1: Mimari Eserlerin Yüzyıllara Göre Dağılımı.....	138
Tablo 2: Mimari Eselerin Harita Üzerinde Yüzyıllara Göre Dağılımı.....	139
Tablo 3: Mahalle Gelişim Haritası.....	140
Tablo 4: Tarihi Ticaret Bölgesinin Yüzyıllara Göre Gelişim Haritası.....	141

*Tablo 2 ve 3' bulunan haritalar Kahramanmaraş Kültür ve Turizm Müdürlüğünden temin edilmiş olup, üzerindeki renklendirmeler gelişimi göstermek amacıyla tarafımızdan sonradan değiştirilmiştir. Tablo 4'te bulunan plan Kahramanmaraş Kültür Envanterinden temin edilmiş olup üzerindeki renklendirmeler gelişimi göstermek amacıyla tarafımızdan sonradan değiştirilmiştir.

EKLER *

Ek 1: Arasa Camii Zemin Kat Planı.....	142
Ek 2: Boğazkesen Camii Cephesi Çizimleri.....	143
Ek 3: Çukuroba Camii Cephe Çizimleri.....	144
Ek 4: Devecili Camii Zemin Kat Planı ve Cephe Çizimi.....	145
Ek 5: Evzaniye Camii Cephe Çizimleri.....	146
Ek 6: Evzaniye Camii Minare Çizimleri.....	147
Ek 7: Hacı Veli Bey Camii Cephe Çizimleri.....	148

Ek 8: İklime Hatun Camii Plan ve Cephe Kesitleri.....	149
Ek 9: Taş Mescit Cephe Çizimleri	150
EK 10: İsa Divanlı Camii.....	151
EK 11: Kazancı Camii Cephe Çizimleri.....	152
EK 12: Saraçhane Camii Cephe Çizimleri.....	153
EK 13: Şeyh Camii.....	154

* Eklerde yer alan mimari çizim ve planlar Hatay Vakıflar Müdürlüğü arşivinden temin edilmiştir.

1. GİRİŞ

Maraş, yerleşim tarihi olarak Hititler dönemine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Maraş şehri hakkında tarih öncesi dönemlere ait ayrıntılı bir araştırma mevcut değildir. Doğal afetler, salgın hastalıklar ve bulunduğu coğrafya itibari ile istilalara uğrayan şehir birçok kez yer değiştirmiştir. Günümüzde şehrin çekirdeğini oluşturan merkez bölge Dulkadir Beyliği döneminde 15. yüzyılda oluşmuştur. Osmanlı devletinin bölgeyi fethiyle birlikte şehir bu çekirdek etrafında genişlemiştir. Maraş şehir merkezinin şehircilik açısından nasıl bir gelişim izlediğini ele alan çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu durum, şehri askeri, ekonomik, ticari ve sosyal açıdan inceleme fikrini doğurmuştur.

1.1 Çalışmanın Kapsamı ve Amacı

Bu çalışma, Maraş şehrinin Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden Cumhuriyet Dönemini de içine alan 600 yıllık süreç ile sınırlandırılmıştır. Tez kapsamına giren bu süreç içerisinde, 14. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar, şehrin idari, sosyal, dini ve ticari bakımdan gelişim sürecini ve buna bağlı olarak, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi mimari eserlerinin, Maraş şehrinin gelişimindeki rolünü açıklamak hedeflenmiştir. Hazırlanan tezde, konunun seçilmesindeki öncelikli amaç, sözü edilen boşluğu doldurmaktadır. Maraş şehrinin fiziki yapısının gelişim evrelerinin tespit edildiği bu çalışma, 'Osmanlı'dan Cumhuriyete KahramanMaraş'ın Değişen Mimari Çehresi' başlığı adı altında hazırlanmıştır.

Çalışma konusu kapsamında, 14. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında ki süreçte Maraş şehrinin çekirdeğini oluşturan kale ve çarşı bölgesi merkez alınarak, şehir genelinde inşa edilen Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi eserlerinin sosyal ve mimari açıdan durumları tespit edilerek ele alınmıştır. Ayrıca bu dönem içerisinde kurulan mahallelerin şehir içindeki konumları, bu mahallelerde iskân edilen nüfusun demografik dağılımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle şehrin iskân yapısının mimariye yansımalarıyla birlikte ortaya çıkan gelişim evreleri açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.Çalışmanın Yöntemi

Türklerin Kahramanmaraş ve civarına yerleşmeleri bir yandan kentin coğrafi ve jeo-politik konumu itibariyle diğer yandan bölgedeki Arap-Bizans gücünün varlığı sebebiyle zaman almıştır. Çalışmamızda Kahramanmaraş şehrinin Türklerin idaresine geçtiği dönemden yola çıkarak, Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte fiziki yapısının gelişim evreleriyle birlikte ekonomik, sosyal, kültürel, demografik ve coğrafi durumu hakkında genel bilgiler verilecektir. Bu süreç, yüzyıllara göre ve kendi içinde alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

Çalışmada izlenen metodoloji, ele alınan yapıların ve mahallelerin tespit edilip incelemesi için gerekli olan görsel ve yazılı doküman çalışması yapılmıştır. Kahramanmaraş Kent Müzesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Kütüphanesi, Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Arşivi, Hatay Vakıflar Müdürlüğü Arşivi, İslam Araştırmaları Merkezi, Atatürk Kitaplığı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi, Maraşlılar Derneği Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Fransız Araştırma Enstitüsü, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü kütüphanelerinden konuyla ilgili yayımlanmış olan yerli ve yabancı eserler (kitaplar, tezler, yayımlanmamış tez çalışmaları, sempozyum ve kurultay bildirileri, makaleler vb.) incelenip geniş bir bibliyografya oluşturulmuştur. Bununla birlikte, tez çalışması sürecinde, birçok kez Kahramanmaraş şehrine gidilmiş, çalışma konusu kapsamında belirlenmiş eserler yerinde tespit edilip saha çalışması yapılmış, Kahramanmaraş kenti, mahalleleri ve yapıları yerinde incelenerek fotoğraflanmıştır.

Tüm bu çalışmalardan sonra, farklı alanlarda elde edilen veriler bir araya getirilerek, Türklerin bölgeye gelip yerleşmesinden itibaren 20. Yüzyıl ortalarına kadarki süreçte, kentin, mimarlık, şehircilik ve sosyal alanlardaki gelişimi her bir yüzyıl içerisinde ayrı ayrı ele alınmış, üç ana başlık altında incelenmiştir. Tez çalışmasının ilk bölümünde, Kahramanmaraş şehrinin coğrafyası, tarihi hakkında genel bilgiler verilmiş olup, şehrin ilk oluşumundan bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan Osmanlı Döneminde şehirde yaşanan değişimler çerçevesinde kent dokusu önceki dönemlerle karşılaştırılarak incelenmiştir. Araştırmanın son

bölümünü kapsayan Cumhuriyet döneminde ise devletin değişen siyasal kimliğinin şehircilik ve mimari yapılar üzerindeki yansıması incelenmiş, değerlendirme ve sonuç bölümünde de şehrin 15. – 20. yüzyıllar arasında uğradığı değişim ve dönüşümler karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir.

1.3.Kahramanmaraş Şehri'nin Fiziki Gelişimi ve Şehir Dokusunu Belirleyen Faktörler

Binlerce yıllık tarihi bir geçmişi olan Kahramanmaraş şehri, bütün çağlar boyunca bölgede önemli bir yerleşim merkezi olarak varlığını korumuştur. Bölgede tarih öncesi devirlere ait pek çok yerleşim izleri bulunmaktadır. Mağara ve höyük olarak adlandırılan bu yerleşim yerlerinden Kahramanmaraş ve ilçelerinde çok sayıda bulunmaktadır. Bu yerleşim yerleri arkeologlar ve Eski Çağ tarihçileri tarafından tespit edilmiştir. Tarih çağlarının başlamasıyla M.Ö.4000 yıllarında, Anadolu'da devletlerin oluşmadığı dönemde, bazı toplumların Maraş'ta yaşadığı tespit edilmiştir. Anadolu'nun bilinen ilk devleti olan Hitit İmparatorluğu zamanında Maraş, ilk yerleşim yeri olarak ortaya çıkmış olup, şehri Hititler kurmuş ve ismini vermişlerdir.¹

Maraj, Markasi, Marasion, Margas, Margaji, Marah, Maraksium, Marassion² ve Mer'aş gibi değişik kelimeler Maraş'ın isminin kökeni oluşturmakta olup bu isimlerin ne anlama geldiğine dair çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Maraş adının nereden geldiği ve anlamı hakkında Tarihçi Heredot; Maraş şehrini Hitit komutanlarından Maraj adlı bir kumandanın kurmasından dolayı şehre Maraj adı verildiğini belirtmektedir. Maraş adının Hititlerden geldiğini doğrulayan Asur kaynakları, M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllara kadar gitmektedir.³Maraş'ın adının Hititlerden geldiğini doğrulayan Asur kaynaklarında bu şehrin adı Markaji olarak ifade edilmektedir.⁴

Mer'aş kelimesinin arapça ' re'aşa-yer'aşü ' titremek anlamından geldiği ve bölge de olan depremlerden dolayı bu ismi aldığı söylenir.⁵ Ancak bölgede uzun süre

¹İlyas GÖKHAN, **Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi**, Kahramanmaraş, 2011,s.17

²Şaziye KARLIKLI, **Değişimin Simgelediği Kente Kahramanmaraş**, İstanbul, s.41

³İlyas GÖKHAN,**a.g.e.**,s.13

⁴Ahmet EYİCİL, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, 2009,s.23

⁵Şevi KARABEKİROĞLU,**234 Nolu Maraş Şeriye Sicili**, Kahramanmaraş, 1999,s.15 (YLT)

Milli Eğitim Müdürlüğü yapan Besim Atalay bu kelimenin Arapça olmadığı ve Asuriler'den Sargon döneminde bölgeye 'Maraji' dendiğini belirtmiştir.⁶ Yine Atalay'a göre Araplar yabancı kelimeleri kendi dillerine göre yorumladıkları için Maraj veya Margas kelimesini ' Mer'aş ' şeklinde telaffuz etmişlerdir.⁷ İran'da Maraş adı ile bilinen bir şehir de mevcuttur. Besim Atalay'a göre Yemen'de M.Ö. II. ve I. yüzyılda hüküm süren Himyeriler Devleti'nin hükümdarlarından birinin adının da Mer'aş olduğu ileri sürülmektedir. Günümüzde de Yemen'de Mer'aş'ın erkek ismi olarak kullanıldığı ve bunun manasının ise aslanpençesi anlamına geldiği belirtilmiştir.⁸ Geç Hitit Devleti'nin önemli merkezlerinden biri olan Maraş'ın adı bu dönemde Gurgum olarak belirtilmektedir.⁹ M.Ö. IX. yüzyıl ortalarında Asur krallarından Tiglatplazer zamanından itibaren başlayan ve II. Sargon zamanına yani M.Ö. VIII. yüzyıl sonlarına kadar bu krallığın her yıl Anadolu'da yaptığı askeri seferlerden bahseden yıllıklarda Maraş'tan bahsedilmektedir. Bu yıllıklarda Gurgum krallığı ve buranın merkezi olan Markas veya Markasi adı geçmektedir. Gurgum kelimesinin ise Anadolu'nun ilk bilinen halkı olan ve Hititlerin akrabası olan Levilerin dilinden geldiği ileri sürülmektedir. Hitit kralı I. Suppiluluma'nın zamanına (M.Ö.1370–1335) ait bir metinde geçen *Uru-kar-kum-mas* sözcüğünün zamanla veya Asur kaynaklarında Gurgum'a dönüştüğü kabul edilmektedir.¹⁰

M.S. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu Maraş'ı ele geçince kentin adı Germanicia'ya çevrilmiştir.¹¹ Ermeni, Süryani ve Roma kaynaklarında bu isim doğrulanmaktadır. Süryani tarihçesi Abu'l-Faraç, Maraş'a Romalıların Germanicia dediklerini belirtmiştir. Urfalı Meteos adlı Ermeni tarihçide kenti Germanika olarak anar. Şehrin adının değiştirilmesinde çeşitli rivayetler mevcuttur. Tam adı Gaius Caesar Augustus Germanicus olan bu şahsın Germanicus'tan Germanikeia ve imparator kenti anlamındaki Kaisereia sözcüklerini birleştirerek Maraş'a 'Kaisereia Germanikeia' denmiştir. Bazı kaynaklar ise Maraş'a bu ismi M.S 17 yılında ve Kaligula'nın ricasıyla İmparator Tiberus zamanında verildiği ileri sürülmektedir.

⁶Besim ATALAY, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Kahramanmaraş, 2008, 17

⁷Besim ATALAY, **a.g.e.**, s.17

⁸İlyas GÖKHAN, **a.g.e.**, s.19

⁹Ahmet EYİCİL, **a.g.e.**, s.23

¹⁰İlyas GÖKHAN, **a.g.e.**, s.19

¹¹Mesut DEDEOĞLU, **Dünden Bugüne Kahramanmaraş**, Ankara, 1996, s.1

Maraş, Anadolu coğrafyasında şimdiye kadar bilinen ilk devlet yapılandırmasını gerçekleştiren Büyük Hitit İmparatorluğu zamanında (M.Ö. 2000-1200) Hitit İmparatorluğunun egemenliği altına girmiş olup Büyük Hitit İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Anadolu 'da hâkimiyet kuran Geç Hititler devrinde (M.Ö. 1200 – 700) Maraş, Gurgum Hitit Beyliği'nin başkenti olur. Geç Hitit Beyliğinin Asurlular tarafından yıkılmasından sonra Maraş M.Ö. 711 – 612 yılları arasında Asurluların bir eyaleti olur. Asurlulardan sonra Maraş bölgesi iki İran devletinin hâkimiyeti altına girer.¹²Pers kralı I. Darius zamanında Anadolu'da istilalar başlar ve istila edilmiş şehirler idari bölümlere ayrılır ve Maraş şehri de Kapadokya Satraplığı'nın (Eyalet) sınırları içinde kalır.¹³ Makedonya İmparatoru Büyük İskender M.Ö. 333 yılında Pers İmparatoru III. Darius'u Issos'da (Ayas-İskenderun) yenerek Hitit devleti yıkmış, Maraş'ı ele geçirmiş ve Maraş Şehri Helenizm uygarlığına bağlanmıştır.¹⁴

Büyük İskender ölünce Maraş, Büyük İskender'in komutanlarından Selefkus'un¹⁵ payına düşer ancak M.Ö. 192 yılında Romalılar Anadolu'ya girerek Toroslara kadar Batı ve İç Anadolu'yu işgal ederler ve Selefkuslara bağlı kalan Maraş, krallık merkezi olan Antakya'nın Romalılar tarafından alınmasıyla Romalıların eline geçer. Doğu Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye bölündü. Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı da içine alan Bizans İmparatorluğu'na geçen Maraş şehri bu dönemde de önemini koruyarak Germanikia adıyla anıldı. 605 – 611 yılları arasında Sasanilerin elinde kalan kent tekrar Bizans'ın eline geçer ve şehir M.S. 634 yılından itibaren Müslüman Arapların Suriye'yi işgal etmeye başladıkları döneme kadar şehir Bizans ve Müslümanlar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. 636 yılında hemen hemen tüm Suriye'nin fethini tamamlayan İslam orduları Antakya, Antep, Adana ve Maraş'a doğru saldırılara başladılar. Şehir 637 yılında Müslümanların eline geçti. İslam orduları burada bir garnizon kurarak Anadolu içlerine yapılacak seferler için burayı üs edindiler. Kısa bir süre içinde şehir yeniden Bizans'ın eline geçti. 651 yılında bir

---

¹²İlyas GÖKHAN, **Maraş Tarihi, Kahramanmaraş**, 2011,s.23

¹³Ahmet EYİCİL,**a.g.e.**,s. 26

¹⁴Şaziye KARLIKLI,**a.g.e.**,s.46

¹⁵Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s. 47

İslam ordusu Sufyan b. Avf komutasında Maraş'ı tekrar aldı ve şehri imar ettirerek buraya asker yerleştirdi. Muaviye (661 – 680) Maraş şehrini onarttırarak yeniden bayındır hale getirdi. Halife Yezid 683 yılında ölünce Maraş üzerine Bizans akınları yeniden başladı. Şehirde Halife Abdülmelik zamanında (685 – 705) Maraş yeniden fethedildi.¹⁶

692 yılında Müslümanlar bölgeye yeniden hâkim oldular. Abdülmelik Maraş'a gelerek burayı bayındır hale getirip asker yerleştirdi ve büyük bir cami inşa ettirdi. Halifeliği 750 tarihinde ele geçiren Abbasiler zamanında Maraş üzerinde İslam – Bizans çatışmaları devam etti. Bir yüzyıl süre zarfı içerisinde Maraş, Bizans ve Müslümanlar arasında birçok kez el değıştirdi. Mısır'da 868 yılında bir Türk devleti kuran Tolunoğlu Ahmed zamanında şehir Tolunoğulları tarafından ele geçirildi.¹⁷ Bizanslılar 905 yılında yaptığı seferle şehri tekrar ele geçirdiler. 950' li yıllardan itibaren Maraş bölgesi üzerinde Arap-Bizans çatışmaları yeniden hızlandı. Türklerin Maraş'ı 1086'da fethine kadar yaklaşık 100 yıl Bizans İmparatorluğunun elinde bulunan şehir bu süre zarfı içerisinde Bizans İmparatoru II. Vasil, tarafından Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Ermeniler zorunlu iskâna tabi tutularak Maraş'a yerleştirildi.¹⁸

1085 yılında Türk komutan Emir Boldacı¹⁹ tarafından fethedilerek²⁰ Anadolu Selçuklu devletine bağlanan şehir 1097 yılına kadar Türker'in egemenliği altında olan kent bu tarihte Haçlı istilasına uğradı.²¹ Şehir haçlı istilasından 3 yıl sonra Danişmentlilerin eline geçtikten sonra 1103 yılında tekrar Selçukluların eline geçti.²² Ancak 1107 yılında Kılıçaslan'ın ölümünden sonra şehir tekrar Haçlıların eline geçti. Kent haçlıların egemenliği altında iken bazen Antakya Haçlı Kontluğu'na bazen de Urfa Haçlı Kontluğu'na bağlandı. Kentte 1114 yılında büyük bir deprem oldu ve bu depremde şehir tamamen yıkıldı, şehir de deprem dolayısıyla 40.000 kişi hayatını kaybetti. Şehir Dulkadirliiler dönemine kadar Haçlılara bağlı Ermeniler, Zengiler,

---

¹⁶Besim ATALAY, **a.g.e.**,s.44

¹⁷Besim ATALAY, **a.g.e.**,s.79

¹⁸Ahmet EYİCİL, **a.g.e.**,s.30

¹⁹Kaşgarlı Mahmud'a göre 'boldacı' Türklerde kahramanlara verilen bir isim olup 'her şeyi bol olan ve kendisinden her türlü iyilik ve yiğitlik beklenen cesur insan' demektir.

²⁰Salim KOCA, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Ankara, 2012,s.219

²¹Şaziye KARLIKLI, **a.g.e.**,s.49

²²Salim KOCA, **a.g.e.**,s.219

Bizanslılar ve Moğollar arasında el değıştirdi. 1296 yılına kadar Kilikya Ermeni Prenslüğünün elinde kalan kent, Mısır Türk²³Memlukuluları tarafından fethedildi.²⁴ 1337 yılında Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Beyliği kurulana kadar şehir Memlukuluların Halep Valiliğine bağılı kaldı. Bölgede ki Türk nüfusun yoğunluğundan dolayı bölge Vilayet-i Türkmen olarak anılıyordu.²⁵

XIII. yüzyıl sonlarında Halep ile Antep arasındaki bölgeye yerleşen Bozok Türkmenleri bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynadılar. Türkmenler, Memlük fetihleri arkasından Antep'ten Elbistan'a kadar uzanan bölgeleri ele geçirdiler. Türkmenler,²⁶Antakya'dan başlayıp kuzey-doğu yönünde Maraş'a Kadar uzanan Amanos dağlarının doğu vadisinde kışlarlar, yaz gelince de vadinin Binboğalar, Berit, Nurhak, Akçadağ ve Tohma vadisiyle çevrili yaylalara çıkarlardı. Dulkadiroğulları Beyliğini kuran Türkmenlerin hangi boydan geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber,Dulkadir halkının çoğunluğunun Bayat boyuna mensup Türkmenler olması sebebiyle, beyliğin kurucularının da Bayat'lar olması mümkündür.²⁷Dulkadir beyliği Memlukululara bağılı iken 1348 yılında Karacabey bağımsızlık ilan etti ancak 1353 tarihinde yakalanarak Kahire'de idam edildi.²⁸

Dulkadiroğlu Halil Bey dönemin de sınırlar Zamantı'dan Harput'a kadar genişlemiş ancak Halil Bey Memlükler tarafından 1386 yılında öldürtülmüştür.²⁹Bu tarihte Dulkadiroğulları arasında taht kavgası başlamış olup Nasreddin Bey Yıldırım Beyazıt'ın desteğini alarak Dulkadir Beyliği tahtına oturmuştur ve bu tarihten 1515 tarihine kadar Osmanlılar ile Memlükler arasında sürecek olan Dulkadir Beyliği hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Süleyman Bey (1442-1454)³⁰ döneminde Osmanlılar ve Memlukulular ile ilişkilerini belirli bir seviyede tutmuştur, evliliklerle³¹ bağılılıklar kuvvetlendirilmiş ve Süleyman Bey döneminde Maraş Ulu Camisi

²³Mısır, Memlük Sultanı BAYBARS tarafından fethedilmiştir.

²⁴Kemalettin KOÇ, **a.g.e.**, s.53

²⁵Kemalettin KOÇ, **a.g.e.**, s.53

²⁶Bu Türkmenler Oğuzların Bozok koluna mensup Bayat, Afşar ve Beydilibeyleri idi.

²⁷Salim KOCA, **a.g.e.**, s.248

²⁸Ali SEVİM, Yaşar YÜCEL, **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Ankara, 1989, s.416

²⁹Ali Sevim, Yaşar YÜCEL, **a.g.e.**, s.416

³⁰Şaziye KARLIKLI, **a.g.e.**, s.50.

³¹Süleyman Bey, kızı Sitti Mükrime Hatun'u 1449 yılında Sultan II. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmetle, diğer kızını da Memlüklü Sultanı Melik Zahir Çakmak ile evlendirmiştir.

yaptırılmıştır.³²Çaldıran savaşında Memlükler'in yanında yer alan Dulkadiroğulları Yavuz Sultan Selim'in savaşı kazanmasıyla Dulkadiroğulları Beyliğine Osmanlılar tarafından son verilmiştir.

Bölgede yaklaşık olarak 180 yıl hâkimiyetini devam ettiren Dulkadiroğulları Beyliği, Osmanlıların Anadolu'da kendi sınırlarına kattıkları son Türk Beyliğidir. Dulkadiroğulları Beyliği; Kırşehir, Bozok, Kayseri, Pınarbaşı, Elbistan, Harput, Maraş, Kadirli, Antep gibi geniş bir alanda hâkimiyet sürmüştür. Maraş ve çevresi 1515 yılında Osmanlılar tarafından fethedildi ancak Dulkadiroğulları Beyliği'ne hemen son verilmemiş olup Yavuz Sultan Selim Dulkadir topraklarının idaresini Şehsuvaroğlu Ali Bey'e bırakmıştır ancak Şehsuvaroğlu Ali Beyin Dulkadir hükümdarı mı yoksa Osmanlı Devleti'nin bir valisi mi olduğu açıkça belli değildir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye teftiş memurları göndermesi üzerine bağımsız hükümdar gibi davranan Ali Bey iç işlerine karışıldığını düşünerek memurları katlettirmiş ve iki taraf arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu olay sonucunda Dulkadiroğulları Beyliği tamamen Osmanlı topraklarına katılarak Ali Bey öldürülmüş ve 1531 yılında Maraş merkez olmak üzere Dulkadir Eyaleti kurularak ve bu eyalete Antep, Sis ve Bozok bölgeleri bağlanmıştır. Yavuz Sultan Selim 1514 yılında Çaldıran Zaferi'ni kazandıktan sonra, Doğubeyazıt civarında bulunan aşiretlerden biri olan Beyazıtlı ailesini Maraş civarına yerleştirdi.³³ Bu ailenin Maraş'a getirilmesinden sonra Dulkadirlilerle Bayazıtlılar arasında büyük çekişmeler gerçekleşmiş olup Osmanlı Devleti'nin desteğini elde eden Bayazıtlılar Maraş tarihinde önemli rol oynamışlardır. Bayazıtlılardan birçok kişi Maraş'ın idaresinde etkili olup ailenin lideri İskender Bey'e Çavuşbaşılık rütbesi verilmesi ile Maraş'ta bu ailenin nüfuzu uzun yıllar etkisini göstermiş olup Bayazıtlılar ve Dulkadirliler arasındaki çekişme XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Kahramanmaraş merkez nüfusu, XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, elde bulunan belgelere göre, tamamen Müslüman halktan oluşuyordu. Bu bilgiler doğrultusunda Ermenilerin şehre XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yerleştikleri

---

³²Rafet YİNANÇ, **Dulkadir Beyliği**, Ankara, 1989,s.119

³³Ahmet EYİCİL, **a.g.e.** ,s.38

düşünülmektedir.³⁴ XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyıl başlarında Celali isyanları sırasında birçok olay çıkar ve halk kaçarak dağlara yerleşir.³⁵ Bu isyan sebebiyle şehir ve halkı maddi manevi birçok zarara uğramıştır.

Çıkan önemli isyanlardan biri de XVIII. yüzyılda Zeytun bölgesinde çıkan Ermeni isyanı idi. Bölgede ki isyan ancak 1808 yılında kontrol altına alındı. 1865 yılına gelindiğinde şehirde ortaya çıkan kolera salgınından dolayı 10.000 kişi hayatını kaybetti. Bunun dışında şehirde 1895’de, 1920’de ve 1990 ‘da yaşanan kolera salgınında birçok insan hayatını kaybetti. Osmanlı Hükümeti hem orduya yeni asker kaynakları temin etmek hem de bölgeyi itaat altına alıp güvenliği sağlamak, vergileri düzenli bir şekilde alabilmek için ve birçok karışıklığa yol açan konar-göçerleri yerleşik hayata geçirip ziraata teşvik etmek için 1865’te Fırka-i Islahiye birliğini kurdu. Fırka-İ Islahiye İskenderun, Maraş, Elbistan, Kilis, Niğde, Kayseri, Adana ve Sivas bölgelerini³⁶ kapsamaktaydı.³⁷ 1895 yılında Osmanlı devletinin güç kaybetmesiyle yabancı devletlerden destek alan Ermeniler Zeytunİsyanı’nı başlattı. Sadece bu isyanda 13.000 asker, 7.000 sivil olmak üzere toplam 20.000 Türk hayatını kaybetti.

1914 yılında Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’na katılarak genel seferberlik ilan etti.³⁸ Osmanlı Devleti’nin düşmanları olan İtilaf Devletlerinden İngiliz, Fransız, Rusların kışkırtmaları ile Osmanlı ülkesinin birçok yerinde Ermeni isyanları ortaya çıktı. Osmanlı hükümeti Ermeni isyanını bastırmak için bir çözüm olarak 27 Mayıs 1915 yılında “Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat”ı çıkardı.³⁹ Kanun-u Muvakkat (Geçici Kanun) uygulanırken, çıkarılan yasalar çerçevesinde göç ettirilen Ermenilerin gidecekleri yerlerin düzenli ve güvenli şekilde ulaşabilmeleri Bu kanun çerçevesinde, Maraş bölgesinde başta Zeytun kazası olmak üzere bütün nahiyeye ve köylerdeki Ermeniler Konya ve Suriye’ye göç ettirildi. Şehir de 10.294

---

³⁴Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s.59

³⁵ Ahmet EYİCİL,**a.g.e.**,s.38

³⁶Fırka-i İslâhiye kuralları doğrultusunda çevrede yaşayan Türkmen aşiretleri, yeni kurulan kasaba, köy ve nahiyelerde zorunlu iskâna tabi tutulmuşlardır.

³⁷Ahmet EYİCİL,**a.g.e.**,s.314

³⁸Ahmet EYİCİL,**a.g.e.**,s.43

³⁹Bu yasa ile Anadolu da yaşayan, isyan halinde olan ve Türk ordusunu arkadan vuran Ermeniler cephe gerisi sayılan Konya ve Suriye’ye göç ettirildi.

için bütün askeri, siyasi, idari ve ekonomik önlemler alındı.⁴⁰ Ermeni yerlerinde bırakılırken Maraş'ın kaza ve köylerinden toplam 27.101 Ermeni Konya ve Suriye'ye göç ettirildi.⁴¹ İsyana katılmayan ve Maraş merkezinde yaşayan Ermeniler, sanat ve ticaret erbabı olanlar, bir meslekle meşgul olanlar, din adamları, öğretmenler ve iş adamları bu iskândan muaf tutuldu.

Bilhassa Zeytun ve çevresinde isyana katılan Ermenilerin çoğu önce Konya'ya ve bir kısmı Suriye'nin Deyr-i Zor şehrine iskân edildi. I. Dünya savaşı sonucunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince Adana, Maraş, Urfa, Antep ve Antakya İngilizler tarafından işgal edilmeye başlandı. Maraş 22 Şubat 1919 'da işgal edildi. Suriye üzerinden bu bölgeleri işgale başlayan İngiliz askerleri buradaki Ermenileri de bölgeye gelmeye teşvik ettiler. İlerleyen süre içinde İngilizler ve Fransızlar arasında yapılan anlaşma sonucunda Suriye, Adana, Maraş, Urfa, Antep ve Antakya yöreleri Fransız işgaline bırakıldı. Bölgeden 1915'te çıkarılan Ermeni halkının birçoğu 1917 'den itibaren eski yerlerine geri döndüler. Böylece bölgeye gelen Ermenilerin sayısı 150.000 – 200.000 kişiyi buldu. Birinci dünya savaşı ilan edilmeden önce 30 Ağustos 1914 de Maraş merkez ve köylerinde toplam 57.362 Müslüman ve 18.075 Ermeni; savaş ilan edildikten sonra 30 Ağustos 1915 tarihinde toplam 45.089 Müslüman 11.765 Ermeni yaşamaktaydı.

Maraş, Türkiye'nin Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nün kuzeydoğusunda olup Ahır Dağı'nın eteklerinde meyilli bir arazi üzerine kurulmuştur. Sulak ve verimli bir ovaya sahiptir. Kahramanmaraş eski dönemlerden itibaren coğrafi konum itibariyle bulunduğu bölgede askeri ve siyasi olduğu kadar ticari bakımdan da çok önemli bir yol ağı üzerinde yer almıştır. Bu yol ağları Irak, Kuzey Suriye, Anadolu ve Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yollarının kesiştiği noktadadır. Kahramanmaraş, Asya-Avrupa-Afrika arasında sosyal, kültürel ve ekonomik bir köprü olan Anadolu yarımadasının Ortadoğu'ya açıldığı güney kapılarından birisi olmuştur ve bu bağlantı kervan yolları ile sağlanmıştır. Şehir bu

---

⁴⁰Bu çerçevede yerleri değiştirilen Ermenilerin taşınmaz eşya ve malları da devletin garantisi altına alınmıştır.

⁴¹Ahmet EYİCİL, a.g.e., 43

özelliğini XIX. yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Hititler ve Asurluların Kültepe yolu, Maraş ve Göksun arasındaki sarp dağlardan geçmekteydi.⁴²

Bu yollar;

-Amanos Dağları boyunca uzanan Maraş ovasını takip ederek Antakya'ya ulaşan yol.

- Maraş ovasının kuzeydoğusunda el-hades (İnekli Köyü)-Viranşehir üzerinden Malatya'ya giden yol.

- Besni üzerinden Fırat kıyısına Samsat'a giden yol.

- Kayseri ve Sivas-Elbistan-Akçaderbent-Pazarcık-Gaziantep üzerinden Halep ve Şam'a giden yol.

- Batıda Andırın-Kadirli-Anavarza-Kozan yönünde Adana ovasına inen yol,

- Elbistan-Gürün-Sivas üzerinden Karadeniz kıyılarına ulaşan yol,

- Halep-Gaziantep-Maraş-Göksun üzerinden Orta Anadolu'ya giden yol,

- Maraş-Gürün-Kayseri yolu,

- Kuzeyde Kısık vadisini izleyerek Elbistan ve Afşin'e giden dağ yolu,

- Çukurova'yı Maraş'a bağlayan Bahçe-Badülhades Kahramanmaraş yolu ve buradan doğuya doğru Cerid ve Gölbaşı'na kadar giden yol. Bu yol Katırcı yolu olarak da bilinir ve Çukurova ile Doğu Anadolu arasındaki tek kara yolu olma özelliğine sahip idi. Bu yol Kahramanmaraş'tan çıktıktan sonra, Ferhuş-Atizi köyü üzerinden eski Aksu Köprüsü'nü takiben Hopurlu Köyü'ndeki Yalangoz-Kayapınarı istikametinde Orçan Çayı ile Deliçay (Bugünkü Dadağlı-Fındıcak-Dönüklü köyleri istikameti) vadisinden geçerek Bahçe üzerinden Çukurova'ya inerdi. Şimdiki Dadağlıköyündeki Marönü Pınarı, Çukurova'dan Kahramanmaraş, Elbistan, Gölbaşı taraflarına yaylaya giden Tecirli, Cerit, Avşar ve diğer Türkmen aşiretlerinin yolu üzerindeki konaklama alanlarından bir tanesi idi. Delaporte, "LesHittises" adlı kitabında Kahramanmaraş'tan geçen Güneydoğu yolunun Hititler devri ticaret yollarından bir tanesi olduğunu kaydeder.⁴³

Kahramanmaraş, Ahır Dağı'nın sekisine yerleşmiş olup yeşil ve verimli bir ovaya sahiptir. Ahır Dağı'nın engin tepeleri, aşağıdaki ovanın bir devamı gibidir.

⁴²Kemalettin Koç,a.g.e.,s.80

⁴³Kemalettin KOÇ,a.g.e., 2010,S.86

Ilıman bir bölgede olduğundan dolayı tarım ve hayvancılığa uygun bir konumdadır. Ovayı sulayan Erkenez ve Aksu çayları, şehrin güneybatısında Ceyhan nehrine ulaşır.

Maraş'ın kuzeybatısında Kayseri-Kaniş, batısında Kadirli-Karatepe, Güneybatısında İslâhiye-Yesemek, Güneydoğusunda Gaziantep-Zeugma, Kargamış, Adıyaman, Samsat, Nemrut ve doğusunda Malatya-Aslantepe gibi Arkeolojik alanlarda çok önemli buluntulara ve medeniyetlere beşiklik etmiş önemli bölgeler vardır.

Kahramanmaraş şehir merkezi Orta İklim Kuşağı'nda olup Akdeniz iklimi görülür. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Kahramanmaraş, ikliminin özelliğinden dolayı tarıma ve hayvancılığa elverişlidir. Sulanabilen bir ovası vardır. Orçan'dan gelen Orçan Çayı, kış ayı boyunca Yavşan'dan başlayıp aşağıya doğru akan Deliçay, Cerit'ten çıkan Aksu ve Erkenez Çayları ovayı sular. Orçan Çayı ve Aksu yaz boyunca akmaya devam eder. Kaynağını Göynük, Azaplı ve Baş Göl gibi birkaç gölcüğün oluşturduğu Aksu nehri de önemli bir su kaynağıdır. Ilıman ikliminden dolayı şehrin etrafı ormanlarla çevrilidir. Çevrede her türlü kerestelik ağaç bulunmaktadır. Maraş şehri Anadolu'yu, Ortadoğu'ya bağlayan çok önemli bir yol kavşağı üzerinde olup, jeopolitik konum olarak önemli bir coğrafi noktadadır. Orta Asya, İran, Anadolu ve Mezopotamya üzerinden gelen kervanlar Akdeniz limanlarında denize ulaşmaktadırlar. Yapılan bu yolculuk sırasında kent, ticaret kervanları için önemli bir konaklama merkezi olmuştur.⁴⁴ Şehrin coğrafi olarak yerleşime uygunluğu, önemli geçiş yolları üzerinde olması burada bir şehirleşmeyi kaçınılmaz kılmış, kentin bir ticaret merkezi olmasına olanak sağlamıştır ve bu durum şehrin gelişimini de beraberinde getirmiştir.⁴⁵ Kent önemli ticaret yolları üzerinde olduğundan şehir ve çevresinde birçok han, bedesten, kervansaray ve çarşı inşa edilmiştir. Kentin doğu, batı ve kuzeyinden gelen dere yataklarının birleştiği

---

⁴⁴Bu sebeple şehir birçok kez istilaya maruz kalmış ve bu istilalar sonucu şehirde ki birçok eser yok olmuştur.

⁴⁵Kalay ve kumaşı Mezopotamya'daki Asur'dan alıp Anadolu yaylasına getiren eşek kervanlarının, Dicle-Habur-Balih vadileri üstünden Urfa-Birecik-Maraş-Göksun-Sarız-Pınarbaşı yoluyla Kültepe/Kaniş'e ulaştıkları bilinmektedir. Bkz. Tahsin ÖZGÜÇ, **Kültepe: Kaniş/Nesa**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005,s.24.

Kale önü ve Ulu Cami'yi merkez alan bölge bir bakıma insanların sosyal, kültürel ve iktisadî olarak bir araya geldiği bir merkez konumunu almıştır.

Kent'in kuzeyden dağlarla çevrili olması ve şehrin güneye doğru düz bir topografyaya sahip olması, kent'in fiziki gelişiminin bu yönde önünü açmıştır. Kalenin ve çevresinin su kaynaklarına yakınlığı, şehrin merkezinin bu bölgede gelişmesine neden olmuştur. Ayrıca yine kalenin merkezde, yüksek bir tepe üzerinde yer alması, şehrin kontrolü ve savunmasının kolaylığı açısından önemlidir.⁴⁶ Şehrin genel yerleşim düzeni, ilk bakıldığında, dağınık ve gelişigüzel olarak görülse de, bu düzen şehrin işlevlerini en iyi karşılayacak biçimde zaman içerisinde kendiliğinden oluşmuştur. Şehir Ortaçağa kadar kale ve etrafında yer almıştır ancak 1337 yılında Dulkadir Beyliğinin eline geçmesiyle birlikte kale etrafına sığmaz olmuş ve kale merkezli bir genişleme göstermiştir.⁴⁷ Bu gelişme zaman içerisinde kale etrafında bulunan dere yataklarının kapatılarak yerleşime açılmasına zemin hazırlamıştır.

Topografik ve iklimsel faktörler doğrultusunda, şehirde ilk yerleşim, Ahır Dağı'na sırtını vererek, aralarından su kaynaklarının geçtiği 4-5 tepe üzerine kurulmuştur.⁴⁸ Bu tepeler Kanlıdere, Şekerdere ve Akdere ile birkaç parçaya bölünmüştür. Şehrin bu şekilde kurulması hem savunmayı kolaylaştırmış, hem de iklim şartlarının elverişliliği açısından kent yüzünü ovaya, güneye dönmüştür. Şehirdeki bu yapılanmanın amacı, sırtını Ahır Dağına vererek kuzey rüzgârlarından korunmanın yanı sıra, güneyinde yer alan verimli ovaları tarımda kullanmak olmuştur. Bununla birlikte şehrin ticaret alanının dışında kurulmuş olan eski mahallelerdeki yerleşim düzeni, savunma amacının yanında, sert iklim şartlarından korunma kaygısı ile üst üste ve bitişik olarak inşa edilen evlerden oluşmuştur. Topografya ve iklimden kaynaklı bu durum sokakların biçimlenişini de etkilemiş olup, sokaklar dar bir yapılanmayla karşımıza çıkar. Şehirdeki konut mimarisine bakıldığında sosyal etki ve kültürel özellikler bakımından içe dönük bir yapıyla

---

⁴⁶Mehmet GÜRBÜZ, **Kahramanmaraş Merkez İlçe'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**, Kahramanmaraş, 2001,s.103.

⁴⁷Selim KAYA, Mehmet ÖZKARCI, İlyas GÖKHAN, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, 'Kemalettin KOÇ, Maraş Şehirleşme Tarihi', Kahramanmaraş, 2008,s.315

⁴⁸İlerleyen zaman dilimi içerisinde köyden şehre göç yaşanmış ve yerleşim yeri sorunu ortaya çıktığından bu tepelerin arasında ki dere yatakları da yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmıştır. Bkz.**Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, Mehmet ÖZKARCI, Selim KAYA, İlyas Gökhan, Kahramanmaraş, 2008,s.314-315

karşılaşılır. Bölgede bulunan ağaç ve taş malzeme bağlı olarak konut mimarisinin yapımında taş dolgulu bağdadi⁴⁹ tekniğinin sık kullanıldığı görülür.

Maraş bölgesindeki etnik yapıyla ilgili olarak,1021 yılı öncesinde bu bölgede Rum, Süryani, Nasturi ve Ermenilerin yaşadığı bilinmektedir.⁵⁰Maraş'ın içinde bulunduğu bölge bu dönemde siyasi karışıklıklar içinde olup Malazgirt savaşıyla Türklerin Anadolu da fetihler yapması sebebiyle şehre bir kargaşa hâkimdi. Bununla birlikte Bizans İmparatoru II. Basileios (976-1025) Doğu Anadolu'ya yaptığı sefer sırasında, bölgede yaşayan Rumlar ve Ermeniler arasında yaşanan mezhep kavgalarından dolayı Ermenileri 1021 yılının sonları ve 1022 yılının başlarında, Ermenileri tehcir ederek Maraş ve çevresindeki illerde zorunlu iskana tabi tutmuştur.⁵¹Bizans, Ermenilerin Türk-İslam fetihlerine karşı, bir set olacağını düşündüğü için Ermenileri Toros dağlarına, özellikle sınırdaki kalelere ve Kilikya ovasına yerleştirerek, teşkilatlanmalarını sağladı.⁵² Bu dönemde, bölgede Ermeni nüfusunda büyük artış gözlemlenmektedir.

Selçukluların bölgeyi Türkleştirme çabası ve İskân politikası ile1084 yılında MaraşTürkleşmeye başlamıştır. Ancak şehrin Bizans, Arap-İslam Devletleri, Selçuklu ve Haçlı Kontlukları Döneminde sık sık el değiştirmesi ve istilâlara maruz kalması, şehrin Türkleşmesini geciktirmiştir. 1103 yılına gelindiğinde, Haçlıların mezhep baskısına dayanamayan Ermeniler, Bizans'ın ve Haçlıların mezhep politikasına tepki olarak Türklerin bölgeyi fethetmesine yardımcı olmuşlardır.⁵³Bu süreçte Türkmen aşiretlerin yaylakları da Maraş, Uzunyayla ve Sivas'a kadar uzanmıştır.⁵⁴ Böylece yaylak ve kışlak arasındaki göç sırasında kente büyük bir nüfus kitlesinin giriş çıkış yaptığı anlaşılmaktadır. Şehrin tam anlamıyla Türkleşmesi ise Dulkadiroğulları döneminde gerçekleşmiştir. Kent depremler ve doğal afetler

⁴⁹Bu teknik Karadeniz bölgesinde 'Çakatura' olarak adlandırılır.

⁵⁰Ahmet EYİCİL,**a.g.e.**,s.31

⁵¹Selim KAYA, '**Selçuklular Döneminde Maraş Şehri**', Kahramanmaraş, 2008,s.71

⁵²Mehlika Aktok KAŞGARLI, '**Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi**', Ankara, 1990,s.12-13,101

⁵³Nejla GÜNAY, '**Maraş Ermenileri**', Ankara, 2007,s.38 (Doktora Tezi)

⁵⁴Selçukluların 1040 yılında kazandıkları Dandanakan savaşından sonra Türkmenler dalgalar halinde Ön-Asya'ya akın ederken, birçok Türkmen boy ve oymakları da 1063 yılından itibaren Suriye'ye göç etmişlerdir. Suriye'ye yönelik göçler, Anadolu Selçuklu ordusunun 1243 Köseadağ savaşında Moğollara yenilmesinden sonra da devam etmiştir. Anadolu'da düzenleri bozulmuş 40.000 çadırılık büyük bir Türkmen topluluğu bu zamanda Halep'e yerleşmiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: K. KOÇ, Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi, Kahramanmaraş, 2009,s.77.

nedeniyle birçok kez yer değiştirmiştir ve şu an bulunduğu konuma 957 yılında Hemedaniler' den Seyfu'd-devle tarafından taşınmıştır.Seyfu'd-devle Maraş'ı Bizanslılardan alarak, kendi ülkesine katmış, şehri o zamanki yerinden taşıyarak, bugün halk arasında Karamaraş olarak anılan yerde yeniden kurdurtmuştur.⁵⁵ Halep Vilayet Salnamesi'nde de şehrin Alaüddeve zamanında şimdiki yerine taşındığı bildirilmekle beraber Maraş'ta, Selçuklu hâkimiyeti döneminde de şimdiki bulunduğu bölgede yerleşim bulunduğu yolunda da bilgiler bulunmaktadır.⁵⁶

Dulkadiroğulları Maraş'ı fethettiğinde kentte Bizanslılar, Selçuklu Türkleri, Ermeniler, Museviler ve çok az olmak üzere Müslüman Araplar mevcuttur ancak döneme ait bir nüfus bilgisine ulaşamamıştır. Şehre ait en erken tarihli demografik yapıya ait bilgiye Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesin de rastlamaktayız. Evliya Çelebi Maraş'ın 42 mahallesinin olduğunu ve 11 bin haneden oluştuğunu ifade eder. Ayrıca Maraş'ın İslam öncesi dönemde Ermenilerin önemli merkezlerinden biri olduğunu da belirtmektedir.⁵⁷ Şehirde, sosyal ve kültürel birimin temelini oluşturan mahalleler ise aynı dinden, aynı sülaleden olan veya iskân edilen aşiret mensuplarının veya göçlerle çevre il ve köylerden gelen ve birbirini tanıyan hanelerden oluşmuştur. Sosyal durum kent halkının mahallelere konumlanışını etkilemiş olup kentte zenginlerin oturduğu mahalleler ayrı tutulmuştur. Suyun kolay ulaşılabilirdiği, serin ve manzaralı yerlerde zenginler konumlanmışlardır.

1920 yıllarına kadar, etnik ve dinsel yönden karmaşık bir yapı gösteren Kahramanmaraş'taki topluluklar, kimi mahallelerde bir arada yaşarken kimi mahallelerde de etnik gruplarına göre yoğunlaşmışlardır. İnanç ve etnik farklılıklara göre şekillenen mahalleler, zamanla mülk alıp satma, ortak ticaret yapma gibi sebeplerle karma hale gelmişlerdir. Bu durum şehrin kültürel oluşumunda olduğu kadar, yerleşim dokusunda da farklılıklara yol açmıştır.

---

⁵⁵İsmail ALTINÖZ, **Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu Ve Gelişmesi**, Kahramanmaraş, 2009,s.24

⁵⁶Kemalettin KOÇ, **Dulkadir Beyliği Araştırmaları**, 'Dulkadir Beyliği Zamanında Maraş Şehirleşme Tarihi', Kahramanmaraş, 2008,s.233

⁵⁷Yaşar ALPARSLAN, Serdar YAKAR '**Seyahatnamelerde Maraş**', Kahramanmaraş,2009,s.27

2. OSMANLI DÖNEMİ ÖNCESİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN ŞEHİR DOKUSU

Kahramanmaraş, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının kesişme noktasında ki bir bölgede yer alması nedeniyle birçok uygarlığa beşiklik etmiştir. Şehrin tarihçesini de anlatırken bahsettiğimiz bu uygarlıklar, zaman içerisinde şehrin farklı mevkilerinde konuşlanmışlar ve eserler bırakmışlardır. Ancak şehir de yapılan araştırmaların ve korumaların yetersizliği sebebiyle, şehrin önemi tam anlamıyla bilinmemektedir. Şehirde günümüzde en önemli konuma sahip olan ve şehrin gelişimini önemli ölçüde yönlendiren Kale, Hititler döneminde inşa edilmiştir. Günümüzde konum itibari ile Maraş'ı oluşturan şehir merkezi de bu kaleyi merkez olarak şekillenmiş olup, bir Türk Beyliği olan, Dulkadiroğulları Beyliği döneminde şehir, bu çekirdek etrafında genişlemiş ve kendini geliştirmiştir.

Ahır dağının eteklerini, gerek topografik, gerekse korunmaya olan elverişinden dolayı, yerleşim yeri seçen Dulkadiroğulları, Hititler döneminde inşa edilmiş Kale'nin etrafındaki eğimli araziye yerleşmişlerdir. Dulkadiroğulları, Kale'ye 50-100 m. uzaklıkta bulunan, düz bir topografyaya, Alaüddevle Camii'ni (Ulu Cami) inşa etmişlerdir. Dulkadiroğulları'nın, Ulu Cami'nin (Alaüddevle Camii) doğu tarafından camiye bitişik olarak, ticari faaliyetlerini yürütebilecekleri çarşı kompleksini yerleştirdikleri görülmektedir. Dulkadiroğulları ilk olarak ticari faaliyetleri yürütebilecekleri çarşı kompleksinin içinde, bir han ve bir bedesten inşa ettirmişlerdir.

Şehre (Resim 4) sosyal açıdan bakıldığında, yerleşim yeri, 6 km'lik bir alanın kaplayan, 7-8 mahalleden oluşmaktaydı. Dulkadiroğulları Beyliği öncesinde, bölge de yaşayan Bizanslılar, Ermeniler ve Müslüman Araplar'ın nüfusları ve yerleştikleri bölge hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Elimizdeki kaynaklar, Alaüddevle Bey'in şehri, şu an ki mevkisine, Erkenez Çay'ı çevresinden taşıdığı yönünde bilgi vermektedir. Bununla birlikte bölge de Hitit'lerden günümüze ulaşan ve Kale'de yapılan araştırmalarda gün ışığına çıkartılan Aslan Heykeli mevcuttur. Merkezin eski yerleşikler tarafından terk edilmiş bir konumda olma ihtimali mevcuttur. Günümüzde Namık Kemal Mahallesi sınırlarında içerisinde bulunan mozaik döşemeler bu tahmini kuvvetlendirmektedir.

Aynı bölgede Romalılara ait nekropoller ile de karşılaşmıştır. Romalılara ait nekropoller şehir merkezine uzak olmakla beraber küçük bir alanı kaplamaktadırlar. Ancak burada varlığını sürdürmüş olan Romalı halkların yaşamı, gelenekleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu bilgiler doğrultusunda Dulkadiroğulları Beyliği öncesinde de yerleşim yeri olan Kahramanmaraş'ın günümüzde ki yerleşim merkezi, 1339-1515 yılları arasında beylik döneminde oluşmuştur, gelişimini ise Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde aynı merkez etrafında devam ettirmiştir.

2.1 Kale

Kale, şehrin tam ortasında (Resim 1) bulunan yığma bir tepenin üzerinde, şehre hâkim bir konumda, kuzeyde şehrin kurulduğu Ahır dağına göre alçakta, güneyden bakıldığında ise yüksektedir. Şehrin merkezinden akan Kanlı dere, Şeker dere ve Uzunoluk dereleri, kalenin etrafında vadiler oluşturarak kaleyi şehirden ayırmıştır. Kalenin inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi olmayıp, üzerinde bulunduğu yığma tepenin, Geç Hititlere ait M.Ö. IX-VIII yüzyıllara tarihlendirilen bir höyük olduğu düşünülmektedir.⁵⁸ Günümüzde kaleye çıkan yol açılırken toprak kesitlerinde bazı toz duvar kalıntılarına ve Geç Hitit dönemine ait küçük kabartmalara rastlanması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.⁵⁹ Kalede bulunan ve bazalt taştan yapılan, Maraş Aslanı (Resim 3) olarak bilinen eser, İstanbul Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Aslan'ın üzerindeki hiyeroglif kitabede, IX. yüzyılda kenti yönetmiş olan Geç Hitit Kralı III. Halparunda ve atalarının isimleri yazmaktadır.⁶⁰ Bugünkü kalenin⁶¹ ise Romalılar devrinde M.Ö. I – M.S II. yüzyılda inşa edildiği, büyük blok kesme taştan, örgü sistemiyle inşa edilmesinden anlamaktayız.⁶² Kalenin inşasında ana malzeme olarak kireç harçlı moloz taş kullanılmış olup sur duvarları ve burçlar ince yontu taş ile kaplanmıştır. Kapı,

⁵⁸Selim KAYA, Mehmet ÖZKARCI, İlyas GÖKHAN, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, ' Kemalettin KOÇ, **a.g.m.**, s. 338

⁵⁹Serdar YAKAR, **Memleketime Dair**, Kahramanmaraş, 1997, s.53

⁶⁰Kemalettin KOÇ, **a.g.e.**, s.285

⁶¹Filiz ÖZDEM, **Dağların Gazeli Maraş**, Ara ALTUN, 'Kahramanmaraş Kent Dokusunda Anıt Eserler', İstanbul, 2011, s.233

⁶²Serdar YAKAR, **a.g.e.**, s.53

pencere ve kemerlerde ise yapı malzemesi olarak ince yontu taş karşımıza çıkmaktadır. Kemerli kapının kabaralı ve dövme demirli çift kanatlı kapısı geç döneme işaret etmektedir.⁶³ Sur duvarlarının (Resim 2) ortalama kalınlığı 1.70 metredir.⁶⁴ Çarpık planlı olan kalenin batı kenarı 130 m. doğu kenarı 146 m. kuzey kenarı 96 m. ve güney kenarı 70 m. uzunluğundadır. Kalenin kuzey yüksekliği 50 m. diğer taraflardan ise 100m. yüksekliğindedir.⁶⁵ Kalenin sur duvarlarının orijinalinde iki katlı olduğu, batı tarafında üç diğer cephelerde birer olmak üzere toplam altı burcu olduğu bilinmektedir.⁶⁶ A, B, C, D, E, F olarak adlandırılan ve kaleyi destekleyen bu burçlardan B ve F burçları yıkılmış günümüze sadece duvar kalıntıları ulaşmıştır.⁶⁷ Farklı boyutlarda yapılan burçların orijinalinde iki katlı inşa edilerek alt katların beşik tonozla örtülü bir giriş mekânı, üst katların ise gözetleme kulesi olarak tasarlandığı düşünülmektedir. A⁶⁸ ve F burçlarının alt katları kaleye girişi sağlayan hacimler olarak karşımıza çıkmakta olup F burcu günümüze ulaşmamıştır.

Batı sur duvarını destekleyen C,D ve E burçlarının alt katları beşik tonozla örtülü olup üst katları yıkılmıştır. Burçların beşik tonozla örtülü alt kat mekânları birer kapıyla kaleye, birer mazgal açıklığı ile de dışarı açılmakta olup bu açıklıklar 2.20 m. genişliğinde ve 0.50 m. derinliğinde nişlerin içerisine yerleştirilmiştir. Ortalama 1.70 m.⁶⁹ kalınlığa sahip olan sur duvarları girintili ve çıkıntılı yapılmış olup kendini takip eden duvara göre ortalama 4 m. ila 8 m. arasında girinti-çıkıntı yapmaktadır. Bu çıkıntıların sebebi topografyanın eğimli olmasından mı yoksa başka bir fonksiyonunun olup olmadığı bilinmemektedir. Kahramanmaraş kalesi Geç Hititler zamanında inşa edildikten sonra özellikle VII. – XI yüzyıllar arasında Bizanslılar ve Müslümanlar arasında sık sık el değiştirdiği için kale defalarca

---

⁶³Filiz ÖZDEM,**Dağların Gazeli Maraş**, ‘ Ara ALTUN,**a.g.m.**,s.233

⁶⁴Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**,c.1,s. 527

⁶⁵Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.285

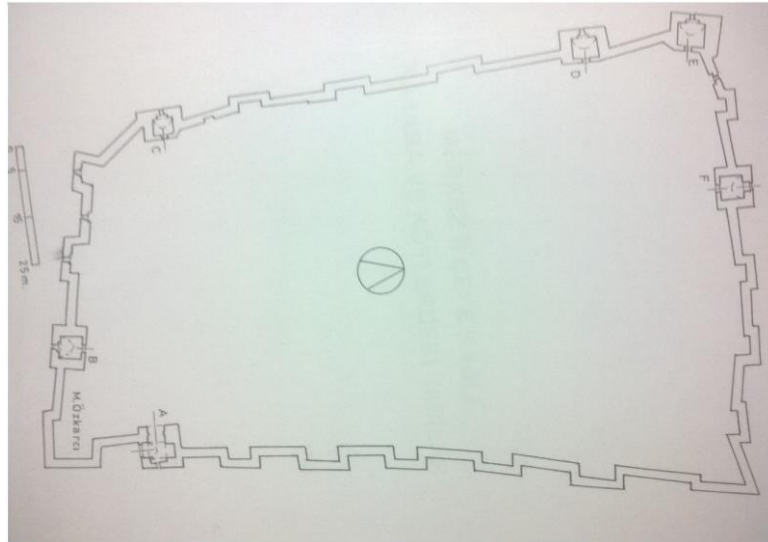
⁶⁶Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.285

⁶⁷1973 yılındayken ‘B’ burcunun sağlam olduğunu ve üzerinin tonozla örtülü olduğunu bilmekteyiz. Bkz.H. Kemali ŞİŞMANOĞLU, **Kahramanmaraş Profan Mimari**, İstanbul, 1973,s.10 (Tez)

⁶⁸H. Kemali ŞİŞMANOĞLU, ‘A’ Burcunun Latin haçı planlı olabileceğini ileri sürmektedir. Bkz.H. Kemali ŞİŞMANOĞLU, **Kahramanmaraş Profan Mimari**, İstanbul, 1973,s.10 (Tez)

⁶⁹Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s.285

tahribata uğrayıp tekrar onarılmıştır.⁷⁰ 637 yılında Halin Bin Velid Bizanslıların elinde olan Maraş'ı kuşattı ve kaleyi yıktırarak şehri Anadolu içlerine yapacağı seferler sırasında kullanılmak üzere şehri bir üs konumuna getirdi.⁷¹ Kale, 661-680 yılları arasında Emevi hükümdarı I. Velid tarafından yeniden inşa ettirildi ancak 680-684 yılları arasında I. Velid'in ölümünden sonra şehir ve kale Bizanslılar tarafından tekrar tahrip edildi. Kale I. Velid'in oğlu Abbas tarafından 693 yılında onarım yapılarak güçlendirildi ancak Bizans İmparatoru V. Constantinus tarafından 742 yılında tekrar tahribata uğradı. Şehir kısa bir süre sonra tekrar Emevi hükümdarı II. Mervan tarafından ele geçirilmiş ve 744-749 yılları arasında onarım görmüştür. 754 yılında Bizanslılar tarafından tekrar tahribata uğrayan kale Abbasi döneminde (754-55) El-Mansur döneminde Salih Bin Ali tarafından yeniden tamir edildi. 778-962 yılları arasında şehir Abbasi, Bizans, Hamdani ve Ermeniler arasında birçok kez el değiştirmiş ve birçok kez onarım görmüştür. Kale de tamir kitabesi bulunmadığı için Selçuklu, Dulkadir Beyliği ve Memlûklular döneminde kalede yapılan onarımlar hakkında günümüze ulaşabilen bilgi mevcut değildir. (Şekil 1)

Şekil 1: Kahramanmaraş Kalesi Planı (M. Özkarcı, 2007)

⁷⁰Selim KAYA, Mehmet ÖZKARCI, İlyas GÖKHAN, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, ‘ Kemalettin KOÇ, **a.g.m.**, s. 338

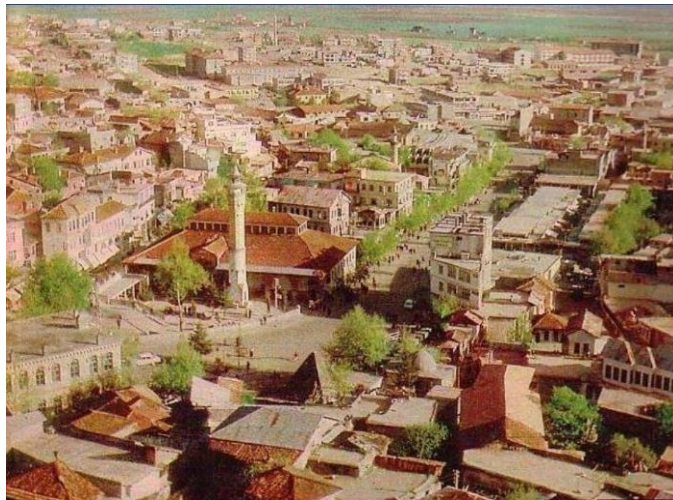
⁷¹Hiz. Ömer zamanında kalenin onarıldığı bilinmektedir. BKZ. Filiz ÖZDEM, **Dağların Gazeli Maraş**, ‘ Ara ALTUN, **a.g.m.**, s.233

Resim 1: Kale'nin Şehirden Görünümü **Resim 2:** Kurtuluş Savaşı (KBŞB)
(KBŞB)

Resim 3: Hititler Dönemine Ait Maraş Aslanı (KBŞB)

Resim 4: Şehrin Kaleden Genel Görünümü (1970 Civarı, KBŞB)

2.2 Ticaret Bölgesi

Şehrin ticaret bölgesi şehrin çekirdeğini oluşturmakta olup, Ulu Camii, Taş Mescit ve Kale gibi kent için önemli, sosyal işleve sahip unsurlara çok yakında olup, şehir merkezi açısından bir bütünlük oluşturmaktadırlar. (Şekil 2, harita üzerinde işaretlenen yerler gelişimi göstermek amaçlı, aslı üzerinden sonradan yapılmıştır.) Dulkadir Beyliğinin merkezi 1507 yılında, Alaüddevle Bey tarafından Elbistan'dan tamamen Maraş'a taşınınca, şehirde vakıflar kanalıyla büyük imar faaliyeti başlamıştır. Bu vakıflar aracılığıyla sosyal, kültürel ve iktisadi olarak şehir hayatını canlı tutan cami, medrese, zaviye, imarethane, tekke, han, değirmen, dükkân gibi umuma hizmet eden yapılar inşa edilmiştir ancak bu eserlerden hiçbirisi günümüze ulaşmamış olup şehirdeki Dulkadirli eserlerinin büyük çoğunluğu bu tarihten sonra inşa edilmiştir.⁷²

Şehirde çarşı çekirdeği Dulkadir Beyliği döneminde oluşmuş olup, daha sonra ki zamanlarda bu merkezin etrafına yapılan eklemelerle ticaret bölgesi genişlemiştir. Kentin ticari geçiş güzergâhları üzerinde olması ve gerek iktisadi gerek siyasi ortamında güvenliğe kavuşmasıyla Dulkadir Beyliği döneminde kent büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin kendini ilk olarak ticaret hayatında göstermesiyle, ticaretin yapılacağı mimari unsurlara ihtiyaç duyulmuştur. Diğer Türk şehirlerinde de karşımıza çıktığı üzere burada da çarşı kurulduğu bölge itibariyle kaleye yakın bir konumda bulunmaktadır. Şehrin yerleşimi engebeli bir arazi üzerine kurulmakla birlikte, çarşı bölgesi topografik açıdan ele alındığında, kaleye yakın düz bir alanda kurulmuştur.

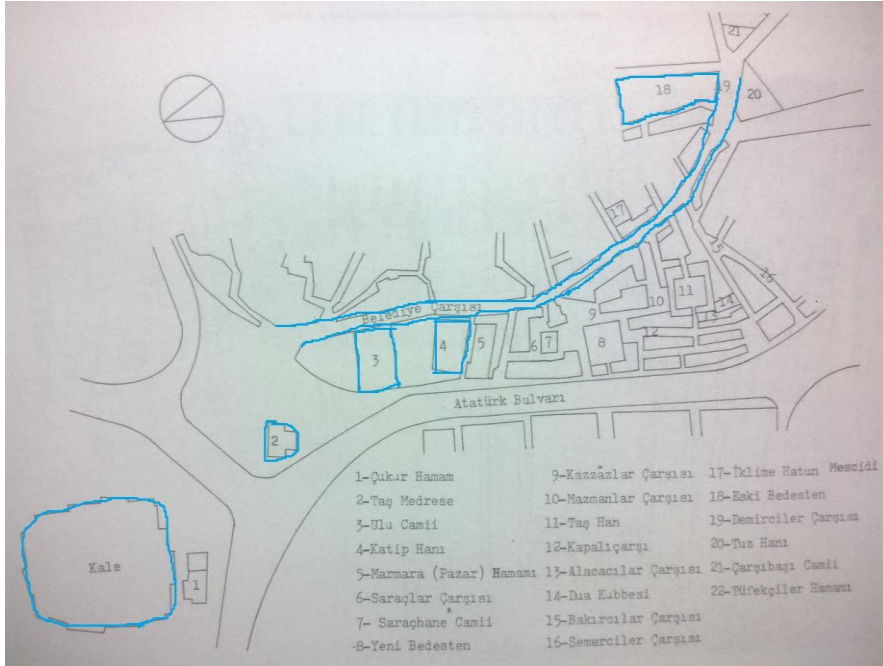
Osmanlı şehirlerinde çarşı bölgesinin, kaleye yakın kurulmasının nedeni, tehlike anında şehir halkının kolaylıkla güvenceye alınması düşüncesinin yol açmış olabileceği düşünülmektedir. 14. ve 15. yüzyıllardaki siyasi ortama bakıldığında, çarşının kaleye yakın bir yerde kurulması nedeninin, tehlike karşısında, çarşıdaki ticaret mallarının kale sayesinde kolaylıkla güvenceye alınması düşüncesinin

---

⁷²Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.91

ötesinde, şehir halkının güven içinde olabileceği bir çekirdek bölümün yakınında, şehirlinin hareket alanını oluşturmak gibi bir amacın gözetildiği düşünülmektedir.⁷³

Çarşı bölgesindeki ticaret yapılarının inşa kitabesi olmadığı için yapım yıllarını bilememekle birlikte, ilk yapılanmanın, Dulkadir Beyliği döneminin son zamanlarında oluştuğunu söyleyebiliriz. Dulkadir Beyliği döneminde şehirde çarşı kompleksi eski bedestenin önünden başlayarak batıya doğru, belediye çarşısı boyunca ilerleyerek Kâtip Han'ına ve Ulu camiyeye ulaşmaktadır.⁷⁴

Şekil 2: Dulkadir Beyliği Döneminde Ticaret Bölgesi, (M. Özkarcı, 2007)

Dulkadir Beyliği zamanında XV. yüzyılın sonlarında inşa edilen Belediye Çarşısı; Belediye (Maraş) Çarşısı, “Sük-ı Maraş”, Uzunçarşı, Çarşı Caddesi ve Yukarı Kapalı Çarşı olarak da bilinir. Belediye Çarşısı, (Resim 5) uzun bir cadde ve bu caddeye açılan sokaklardan oluşur.⁷⁵ Kahramanmaraş'ın en eski ticaret mekânlarından olan Belediye Çarşısı, Ulu Caminin Güneydoğu tarafından başlayarak kuzey-güney doğrultusunda Eski Bedestene kadar ilerler. Son şeklini Osmanlılar

⁷³Mustafa CEZAR, **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, İstanbul, 1985 s.27

⁷⁴Yetmiş çeşmesinden başka her evde akarsu bulunduğunu özellikle belirten Evliya Çelebi, 1045 dükkân ve en meşhurları Acem hanı ve Müftü Hanı olan, altı han ve iki bedestenden söz etmektedir. Bkz. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. IX.

⁷⁵Kemalettin KOÇ, **a.g.e.**, s.127

zamanında alan çarşı, ortalama 6.60 m. genişliğinde ve 240 m. uzunluğundaki sokağın etrafına dükkânlar sıralanmış olup, sokak batı taraftan diğer çarşılara, doğu taraftan ise mahallelere açılmaktadır.⁷⁶Çarşının örtü sistemi orijinalinde beşik tonoz iken, 1935 yılında örtü sisteminden bir taşın düşmesi sebebiyle halk için tehlikeli olabileceği düşüncesiyle, beşik tonoz yıkılarak çarşının üzeri açılmıştır. Örtü sistemi yıkılmadan önce, çarşının aydınlanma sorunu beşik tonozda açılan birçok pencereyle giderilmiştir. Bu döneme ait yapıyla ilgili herhangi bir kaynak elimize ulaşmadığı için yapının şekli hakkında daha fazla bilgi mevcut değildir. Çarşıda günümüzde restorasyon çalışmaları yapılarak çarşının üzeri ahşap bir örtü sistemi ile kapatılmıştır. Aşağıdaki resimde sağ köşede görülen nişli ve kitabeli kısım günümüze ulaşmamıştır, yapılan onarımlar sonrasında değişikliğe uğramış olma ihtimali bulunmaktadır.

Resim 5: Belediye Çarşısı 1920(KBŞB)

Günümüze az bir kısmı gelen Eski bedestenin inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilinmemektedir. Fakat Alaüddevle Bey'in 906 H. / 1500 M. tarihli vakfiyesine göre, Alaüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarına doğru (Resim 6) inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Bedestenin orijinalinde nasıl bir plana sahip olduğu

⁷⁶Mehmet ÖZKARCI, a.g.e., s.405

bilinmemekle birlikte Alaüddeve Bey'in 906 H./1500 M. ve 14 Muharrem 916 H/23 Nisan 1510 M. tarihli vakfiyelerine göre bedestenin dış cepheleri ile iç mekânda çok sayıda dükkânın olduğu anlaşılmıştır.⁷⁷ Maraş'a ilk defa 1648 yılında gelen Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, şehirde dört demir kapılı iki bedestenin varlığından söz eder.⁷⁸ Bu bilgiye göre bedestenin dört cephesinde birer kapının olduğu anlaşılmaktadır. Bedestenin orijinalinde tahminen dıştan 20.00 x 60.00 m.lik bir alan üzerine inşa edildiği ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan beşik tonozla örtülü sokağın iki tarafına simetrik olarak yerleştirilen beşik tonozla örtülü dükkânlardan oluştuğu düşünülmektedir.⁷⁹ Alaüddeve Bey'in 23 Nisan 1510 tarihli vakfiyesinde, bedestenin⁸⁰ batı tarafında 10, doğu tarafında 12 dükkân olduğu kayıtlıdır. Bedestenin günümüze sadece, güney cephede ki cümle kapısı ile toplam dokuz dükkân gelmiştir. Güney cephede, bedestene girişi sağlayan basık kemerli kapı 3 m. genişliğinde ve 3.30 m. yüksekliğinde olup, kapının iki yanına simetrik olarak yerleştirilen, dışa açılan, ortalama 1.60 x 2.00 m. ölçülerinde, beşik tonozla örtülü iki dükkân bulunmaktadır. Sivri kemerlerle sokağa açılan, orijinal yedi dükkândan üçü batıda, dördü de doğu tarafta bulunmaktadır.⁸¹ Dükkânların hemen hemen hepsi günümüzde harabe durumdadır, bazıları ise depo olarak kullanılmaktadır. Bedestenin geçen süreç içerisinde herhangi bir kayda veya belgeye ulaşılammıştır. Bedesten günümüzde de faaliyet gösteren kapalı çarşının güney-doğu girişinde, doğuya doğru ilerlendiğinde solda kalmaktadır.

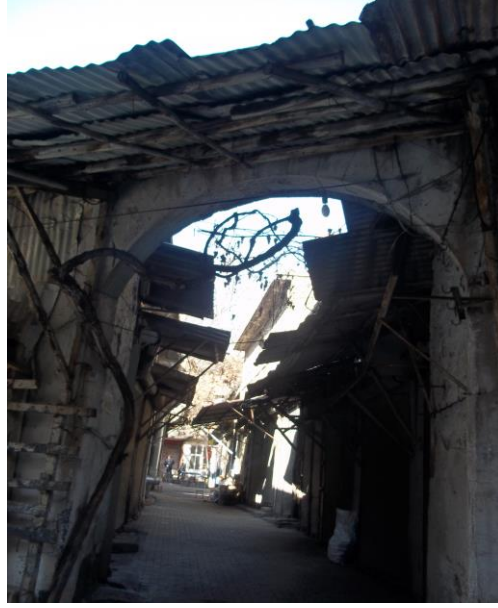
⁷⁷Mehmet ÖZKARCI, **Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu**, 'Dulkadir Beyliği Mimarisine Bakış', c.1,s.44

⁷⁸Mehmet ÖZKARCI, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, 'Kahramanmaraş'ta Alaüddeve Bey Döneminde İnşa Edilen Mimari Eserler', Kahramanmaraş, 2008,s.388

⁷⁹Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** , c.1,s.395

⁸⁰1563 tarihli Maraş Tahrir defterinde, Eski Bedesten'in yıllık gelirinin 4000 akçe olduğu belirtilmiştir.

⁸¹Mehmet ÖZKARCI, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**,**a.g.m.** , s.388

Resim 6: Eski Bedesten Girişi (N. Çakmak)

Dulkadir Beyliği döneminden, zaman içerisinde değişikliğe uğrayarak, günümüze ulaşan Kâtip Hanı,⁸² Kurtuluş Mahallesi'nde (Resim 7) Ulu Camii'nin güneyinde yer almaktadır. Arşiv belgelerine göre hanın, doğu taraftaki, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen ahır kısmının, Alaüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarında inşa ettirildiği düşünülmektedir. Yapının batı taraftaki bölümünün şimdiki halini XVIII. yüzyılın sonlarına doğru aldığı sanılmaktadır. Alaüddevle Bey 1500 tarihli vakfiyesinde Büyük Bağdat Hanı'nı⁸³ Ulu Camii'nin güneyine inşa ettirdiğini ve Seyyid Mazlum Zaviyesi'ne vakfettiğini belirtmiştir. Ayrıca 1563 yılında hanın yıllık gelirinin 250 akçe olduğu kayıtlıdır.⁸⁴ Han, Ulu Caminin güneyinde yer almakta ve bugün iki bölümden (Resim 8) oluşan han'ın bölümleri arasında kullanılan inşa malzemesi farklılık göstermektedir.⁸⁵ Hanın avlusuna güney cephede açılan 2.80 m. genişliğinde basık kemerli bir kapıdan girilmektedir ve bu duvar dışarıya basık kemerli üç pencere ile açılmaktadır. Çarpık planlı olan avlu yaklaşık 12 m. x 15 m. ölçülerinde olup, kuzey ve doğu taraftan mekânlarla kuşatılmıştır.

⁸²Ulu Caminin kible tarafında, eski mezarlık yeri olan bahçesinin bitişiğindedir. Bkz. Ömer KAYA, **Elbistan-Maraş Hanları ve Yol Güzergâhları**, Kahramanmaraş, 2010,s. 438

⁸³Han bir dönem, Cumhuriyet Oteli ve Han'ı olarak anılmıştır. Kâtip Han'ı ismini, bilinen ilk sahibi 'Baş Kâtip Ali Rıza Somtürk'ten' almıştır. Bkz. **Elbistan-Maraş Hanları ve Yol Güzergâhları**.

⁸⁴Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.238

⁸⁵Mehmet ÖZKARCI,**Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine,a.g.m.**,s.385

Resim 7: Kâtip Han, Batıdan Görünüm (N. Çakmak)

Kâtip Han, Ulu Cami'nin arka bahçesi ile aynı bahçeyi paylaşmakta olup cami'nin güneyinde yer almaktadır. Han günümüzde restore (Resim 9) edilerek bir işlev kazandırılmıştır. Günümüzde Han'a Güney kapısından girilmekte olup diğer girişler kapatılmıştır.

Resim 8:Kâtip Han, Kuzeyden Görünüm **Resim 9:**Kâtip Han, Doğudan Görünüm
(N. Çakmak) (N. Çakmak)

Han'ın doğu tarafındaki ahır kısmı Beylik döneminde inşa edilen orijinal bölüm olup,iki katlı olarak inşa edilmiştir ancak üst kısım yıkılmıştır.⁸⁶Yolcuların konaklamasına ayrılan üst kısmından küçük bir duvar parçası günümüze ulaşmıştır. Üst kısımda, duvarda bulunan izlerden, yapının 1780 yılında çarşıda meydana gelen yangından etkilendiği düşünülmektedir. Alt kattaki bölümden ise zemin katı oluşturan ahır ile önündeki revak günümüze ulaşmıştır. Yapıda inşa malzemesi olarak zemin katta, ince ve kaba yontu taş, üst katta ise ahşap hatıllı kaba yontu taş

⁸⁶Mehmet ÖZKARCI, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, **a.g.m.** , c.1,s.42

ve moloz taş kullanılmıştır. Yolcuların konakladığı üst kısım dıştan yaklaşık 12.50 m. x 17.50 m. ölçülerindedir. Ahır⁸⁷ olarak kullanılan alt kısım ise 8 m. x 16 m. boyutlarında olup dikdörtgen şeklindedir. Ahır bölümünün üstü olan birinci kat ambar olarak, ikinci kat⁸⁸ ise konaklama yeri olarak kullanılmıştır ve yedi odaya sahiptir.⁸⁹ Batı kısım ise üç katlı olup, zemin kat dışında üst katların sonradan ilave edildiği düşünülmektedir.⁹⁰ En alt kat mahzen ve bekçi odası olarak işlev görmüştür.

2.3 Mahalleler

Bir kentin geleneksel dokusunu belirleyen bileşenler kentin merkezini oluşturan unsurlardır. Bu unsurlar kale, ulu cami, ticaret merkezi, mahalle ve sokaklardır. Şehrin 1337 yılında Dulkadir Beyliği'nin eline geçmesiyle birlikte Türk boylarının kente yerleşmesi sonucu halk kale etrafına sığmaz olmuştur. Bu sebeple, bu dönemde kentte, kaleyi ve Ulu Cami'yi merkez alan engebeli arazide genişleme görülmektedir.⁹¹ Bununla birlikte; Dulkadir Beyliği'nin yerleşimi iki merkez halinde Maraş ve Elbistan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dulkadirliiler bu iki merkezi yazlık ve kışlık olarak kullanmışlardır ancak Elbistan 1505 yılında Şah İsmail'in orduları tarafından tahrip edilince, beylik merkezi Alaüddeve Bey tarafından Karamaraş olarak adlandırılan bölgeye taşınmıştır ve bölge bu dönemde beyliğin tek merkezi haline gelmiştir. Şehirde ki Dulkadir Beyliği eserlerinin çoğu bu dönemde inşa edilmiş olup şehir bu tarihten sonra önemli imar faaliyetlerine sahne olmuştur.

Bu gelişmelere paralel olarak Maraş'ta şehir fonksiyonları oluşmaya, ticaret ve üretim ekonomisi büyümeye başlamıştır. Yerleşim bu dönemde Ulu Camii, Bey Camii, Bektutiye Camii, Boğazkesen Camii, Şazi Bey Camii, Hatuniye Camii, Haznedarlı Camii, Şeyh Camii, Maraş Çarşısı ve Eski Bedesten etrafında yoğunluk kazanmıştır.⁹² Dulkadir Beyliği zamanında Maraş, batıda Akçakoyunlu Mahallesi ve

⁸⁷Ahırlar 30-40 civarında hayvan barındırmakta idi.

⁸⁸Bu odalarda yaklaşık 20 kişi konaklayabilmekteydi ve genellikle yakın çevrelerden kişiler kalmakta idi.

⁸⁹Ömer KAYA, **a.g.e.** ,s.440

⁹⁰Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** , c.1,s.366

⁹¹Kemalettin KOÇ,**Dulkadir Beyliği Araştırmaları II,a.g.m.**,s.234

⁹²Ayhan DOĞAN, **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş**, Konya, 1999,s.206

Şekerderesi, doğuda Hazinedarlı Mahallesi, güneyde İsa Divanlı, Cıgıcığlar ve Şazi Bey mahallesi arasını kaplamaktaydı.⁹³ Merkezde Ulu Camii ve külliyesi ile Ekmekçi Mahallesi bulunuyordu. 1522 tarihinde Osmanlı Devleti topraklarına katılan beyliğin bir şehri olan Maraş'ın 1526 tarihinde 51 mahallesi olduğu kaydedilmiştir.⁹⁴ Bunun yanında yerleşimin yoğunluğu doğu ve güney yönünde idi. Şehir bu dönemde yaklaşık 2x3 kilometre en ve boyu olmak üzere 6 km' lik bir alanı kapsamaktaydı.⁹⁵ Haritada mavi renk içine alınmış bölgeler Dulkadiroğulları döneminde Maraş'taki yerleşim alanlarını göstermektedir. (Şekil 3, harita üzerinde yapılan işaretlemeler gelişimi göstermek amaçlı, tarafımızdan aslı üzerinden değiştirilerek yapılmıştır.)

Şekil 3: Dulkadir Beyliği Döneminde Kurulan Mahalleler (KKTM)

Akçakoyunlu Mahallesi'ni, Dulkadirli⁹⁶ Türkmenlerinden Akçakoyunlu (Ağca Koyunlu) aşiretine bağlı gruplar kurmuştur.⁹⁷ Mahalle, şehrin batısında, Mağaralı Mahallesi'nin güneyinde yer almış ve Akçakoyunlu Camii merkezli bir yapılanma göstermiştir.⁹⁸

⁹³Dulkadir Beyliği Araştırmaları II, Kemalettin KOÇ,a.g.m.,s.234

⁹⁴İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazası 1526-1563, Ankara, 2004,s. 41

⁹⁵Kemalettin KOÇ,Dulkadir Beyliği Araştırmaları,a.g.m.,s.234

⁹⁶Dulkadir Beyliği Araştırmaları II, Faruk Sümer 'Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar', Kahramanmaraş, 2008, s.17

⁹⁷Kemalettin KOÇ,a.g.m. ,s.150

⁹⁸Cami orijinal halinde olmayıp, yıkılmış ve yerine yenisi yapılmıştır.

Haznedarlı Mahallesi, şehrin doğusunda şimdiki Duraklı Mahallesi sınırları içerisinde. Ovaya hâkim bir konumdadır. Eskiden Duraklı Camii merkezli Duraklı Mahallesi ile Haznedarlı Camii merkezli bir yapılanma gösteren Haznedarlı Mahallesi, iki ayrı mahalle idi. Haznedarlı mahallesi daha eskidir. Alaüddevle Bey'in ileri gelen emirlerinden olan Ali Ağa'nın babasının adı Haznedar'dır. Şehrin güneydoğusunda bulunan bu mahalleye ismi verilmiştir. Mahalle Dulkadirli zamanında da kullanıldığından eskiden beri yerleşime açıktır.⁹⁹

Bektutiye (Fevzipaşa) mahallesi Bektutiye Camii merkezli bir yapılanma gösteren mahalle, şehrin tam ortasında yer almıştır.¹⁰⁰ Kahramanmaraş'ın ünlü ve işlek Uzunoluk Caddesi ve Çarşısı bu mahallededir. Kayabaşı (Çiçekli), Mağaralı ve Restebaiye (Küçük Çavuşlu) Mahallelerinin uğrak yeri olup, yol üzerindedir. Bektutlar, Dulkadir aşiretlerinden olup buraya yerleşmişlerdir. Bir rivayete göre yaylaya giden ve gelen Bektutlu Aşiretine mensup konargöçerler, Kahramanmaraş'tan geçerken şimdiki Çınarlı (Bektutiye) Camii'nin yanında bulunan suyun başına konaklarmış. Sonradan bu Türkmen aşireti buraya yerleştiğinden mahalleye Bektutiye Mahallesi denmeye başlanmış.¹⁰¹

Kuyucak Mahallesi, Dulkadir Türkmenleri tarafından kurulmuştur. Şehrin doğusunda bulunan mahalle, aynı zamanda şehrin doğu köylerine hizmet eden çok işlek bir çarşıya sahipti.¹⁰² Bu özelliğini hâlâ devam ettirmektedir.

Karamanlı Mahallesi, Dulkadirli Türkmenlerinden Karamanlı taifesinin kurduğu yönünde bir rivayet bulunmaktadır. Bunun yanında mahallenin, Konya–Karaman'dan getirilen aileler tarafından kurulduğu da rivayet edilir. Karamanlı Camii merkezli bir yapılanma göstermiştir.

Hatuniye Mahallesi, Ulu Camii'nin doğusundaki yamaca yaslanmış olarak kurulmuştur. İsmi Alaüddevle Bey'in karısı Şems Hatun'dan almıştır.¹⁰³ 1920'deki Kahramanmaraş Milli Mücadelesi'nden sonra ismi Kurtuluş Mahallesi olarak

⁹⁹Kemalettin KOÇ, a.g.e. , 2010,s.150

¹⁰⁰Pakize YILDIZ, **Maraş Şehri Vakıf Eserleri**, 2012, Konya,s.17

¹⁰¹Refet Yinanç ise, Kadı (Begtunlu) Medresesi dediği medresenin, Nasreddin Mehmet Bey tarafından XV. yüzyılın ilk yarısında yaptırıldığını, Alaüddevle Bey'in de burayı tamir ettirerek yanına kendi adını verdiği ve Alaüddevle mescidini eklediğini kaydeder.

¹⁰²Mahallede Ermeni halkın bulunduğu çarşılar ağırlıkta idi.

¹⁰³Pakize YILDIZ,a.g.e.,s.21

değiştirilmiştir. Hatuniye Mahallesi; Şekerli mahallesinin batısı, Kasaplar Çarşısı, şimdiki İstiklal İlköğretim Okulu arasını kaplıyordu. Hatuniye Camii merkezli bir yapılanma göstermiştir.

Sarayaltı mahallesi Sarayaltı Camii merkezli bir yapılanma göstermiştir. Kuzeyinde Şekerli, güneyinde İsa Divanlı Mahalleleri ile batısında Demirciler Çarşısı yer almıştır. Mahalle, şehrin güneydoğu ucunda ve doğu mahallelerini çarşıya bağlayan yol üzerinde kurulmuştur. Sarayaltı olarak anılan bu civarda birde Dulkadirli Dönemine ait Saray inşa edilmiştir ancak saray günümüze ulaşmamıştır. Saray günümüzdeki Sarayaltı camii'nin üst kısmında bulunmakta idi.¹⁰⁴

Dulkadir Türkmenleri tarafından kurulan Deli Alili¹⁰⁵ Mahallesi, şehrin güneybatısına düşmektedir. 1525 Maraş Tahrir Defterinde mahallenin ismi, "Divane Alilü" şeklinde geçmektedir. Bu mahalle aynı adı taşıyan Deli Alili Camii merkezli bir yapılanma göstermiştir.¹⁰⁶

Mağaralı Mahallesi¹⁰⁷ şehrin kuzeyinde kurulmuş olup mahallede, Hitit'lerden kalma kaya mezarları ve bir saraya rastlanmıştır. Mahallede su kaynağı bulunmadığından yerleşime Osmanlı son döneminde Pınarbaşı suyunun buraya ulaştırılmasıyla yeniden yerleşime açılmıştır.

Şazi Bey¹⁰⁸ Mahallesi, Kahramanmaraş'ın güneyinde yer almıştır. İçinde bulunduğu mahallenin adını almış ve Dulkadirli ümerasından Şazi Bey tarafından yaptırılan Şazi Bey Camii¹⁰⁹ merkezli bir yapılanma göstermiştir. Günümüzde mahalle Dumlupınar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu mahalle, şehrin sebze ihtiyacını karşılayan, yoğun şekilde bahçe tarımı yapılan bir mevkide kurulmuştur.¹¹⁰

---

¹⁰⁴ Arifi PAŞA, a.g.e., s.66

¹⁰⁵ 1525 tarihli Maraş Tahrir Defterinde mahallenin ismi 'Divane Alilü' şeklinde geçmektedir. Günümüzde Dumlupınar Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır.

¹⁰⁶ Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.159

¹⁰⁷ Mağaralı mahallesi şehrin önemli taş ocaklarının bulunduğu kısımdır. Bu yüzden bu isimle anılmaktadır.

¹⁰⁸ Bu isim karşımıza 'Şadi Bey' olarak çıkmaktadır.

¹⁰⁹ Mahallede bulunan Şazi Bey değirmeni, Şazi Bey Camii ve Buk'a'sının vakfıdır.

¹¹⁰ Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.159

Âlemli ve Çomaklı mevkileri ise Dulkadirli Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanlarında birer yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹¹

2.4. Mevcut Olan Mimari Eserler

ULU CAMİ

Camii, (Resim 10) Beylik döneminde, kentin yeni bir çekirdek etrafında oluşmasına önemli bir katkıda bulunmuş olup, günümüzde şehrin merkezinde, ekmekçi mahallesi sınırları içinde bulunan Ulu caminin¹¹² ilk yapım tarihi bilinmemektedir. Portalin üzerinde bulunan nesih kitabeye göre H.907/1501-2 tarihinde, Memluk Sultanı Kansu Gavri zamanında, Dulkadirli Süleyman Beyin oğlu, Alaüddeve Bozkurt tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.¹¹³ Kitabe şöyledir:

*'Amere haza el-camii el-mübarek fi eyyamı es-sultan el-melik el-eşref el-Kansu el-Gavribaşare el-melik el-adil-âlim el-seyyid el-emir avn alamete gavs el-millete ve'l din Hüsam bin emir-el-Mü'mininAlauddevle bin Süleyman bin Zulkadir es-Sasani ahbete sevabe Leruhebi Süleyman bin Zulkadir rahhametullahu gufranehu, Sene seb'a ve tis'amie.'*¹¹⁴

Tercümesi: *'Bu mübarek cami, Sultan Melik Kansu Gavri'nin günlerinde bina olmuştur. Adil ve bilgili, melik, seyyid, emir, milletin yardımcısı, ümmetin ve dinin ilticagahı, Hüsam bin emirü'l-mü'mininZülkadir oğlu Süleymanoğlu AlaüddeveSasani, bu mescidden hâsıl olan sevabı babası Zülkadir oğlu Süleyman'ın ruhuna bağışlayarak...'*¹¹⁵

Aşağıda ki fotoğrafta şehrin ortasında bulunan, minaresi gözükten camii, Dulkadir Beyi Alaüddeve tarafından inşa ettirilen, (Resim 11) Ulu Camii'dir. Plan şeması olarak camii, ahşap çatılı, çok ayaklı, Anadolu Selçuklu camileri ile benzerlik göstermektedir. Ulu cami, çevresine göre aşağıda yer almakta olup, arazinin

¹¹¹Günümüzde bu yerleşim yerleri Sakarya Mahallesi sınırları içerisine dâhil olmuştur.

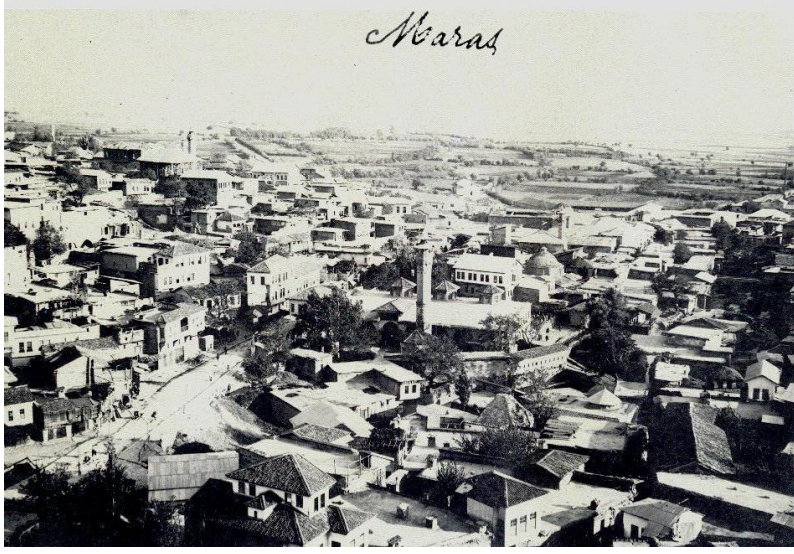
¹¹²Evliya Çelebi Seyahatnamesinde 'Ada Camii, (Alaüddeve Camii)' olarak bahsetmektedir. Bkz. C.XIII, s.198.

¹¹³Muzaffer ERDOĞAN, **a.g.m.**, Vakıflar Dergisi, S.7, İstanbul, 1968,s.162. Caminin Alaüddeve beyin babası Süleyman bey tarafından yaptırıldığı da düşünülmektedir. Bkz. Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, **Maraş Vakıfları.**

¹¹⁴Zafer BAYBURTLUOĞLU, **a.g.m.**, Vakıflar Dergisi, Ankara, 1973,S.10,s.241, Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, **a.g.e.**, s.83

¹¹⁵Zuhuri DANIŞMAN, **Evliya Çelebi, Seyahatname**, İstanbul, 1973, C.XIII,s.198, Dilara EZER, **a.g.t.**, s.18

eğiminden dolayı caminin doğu tarafındaki kot farkı daha fazladır. Caminin avlusuna iki kapıdan girilmekte olup, avluya ana giriş, caminin kuzeyindeki şehir meydanından sağlanmaktadır. Avluya diğer giriş ise caminin doğusunda bulunan belediye çarşısından sağlanmaktadır. Camiye avludaki, revaklı, son cemaat yerinde ki üç kapıdan girilmektedir. Caminin ana portalı¹¹⁶ hafif sola kaymış olup, yapıya diğer girişler son cemaat revakının sol ve sağ uçlarında yer alan kapılardan yapılmaktadır.

Resim 10: Kahramanmaraş Ulu Camii 1935 (KBŞB)

Resim 11: Kahramanmaraş Ulu Camii, Kuzeyden Görünüm (N. Çakmak)

¹¹⁶Son cemaat yerinin ortasından doğuya kaymış olan ana portal, soldan üçüncü, sağdan beşinci payeler arasında bulunmakta olup, hafif dışarıya çıkıntı yapmaktadır.

Resim 12: Kahramanmaraş Ulu Camii Muvakkithanesi 1944 (KBŞB)
(Muvakkithane Kısmı Günümüze Ulaşmamıştır.)

Son cemaat yerinin sol ucundaki girişin sonradan açıldığı düşünülmekte olup buradan kadınlar mahfiline geçişi sağlayan, basık ve yuvarlak kemerli iki kapı daha bulunmaktadır.¹¹⁷ Bu kısım arazinin eğiminden dolayı iki katlı olarak düzenlenmiştir. Ana portal, avlu ve son cemaat yerine göre 40 cm daha aşağıda bulunmaktadır. Caminin örtü sistemini, kare kesitli on iki paye taşımaktadır. Mihraba dik bir eksende, taşıyıcı ayakların üzerine atılan kemerlerle iç mekân, mihraba paralel üç sahına ayrılmıştır. Caminin dört cephesi oldukça sade olup batı duvarında iki kat halinde, dikdörtgen, altışar pencere açıklığı ile iç mekân aydınlatılmıştır. Kible duvarında ise bu pencere dizisi üst sırada sekize çıkmaktadır.

Caminin konumlandığı arazinin eğiminden dolayı iki metre kadar aşağıda bulunan doğu cephesinde de yine iki sıra halinde altışar dikdörtgen pencere dizisi karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁸ Minare, avlu içinde yer almakta olup, kübik bir kaide üzerine oturmaktadır. Kesme taştan inşa edilen minarenin onikigen gövdesi ile kaide kısmı arasında kullanılan taşların farklılık göstermesi, minarenin üst kısmının onarım geçirdiğine işaret sayılabilir.¹¹⁹

¹¹⁷Hamza GÜNDOĞDU, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986, s.106

¹¹⁸Pencerelerin demir şebekelerinin birleşme yerlerinde, küp biçiminde demir topuzlar üzerinde, kazıma tekniği ile yapılmış stilize çiçek motifleri, geometrik şekiller ve farsça ibareler yer almaktadır.

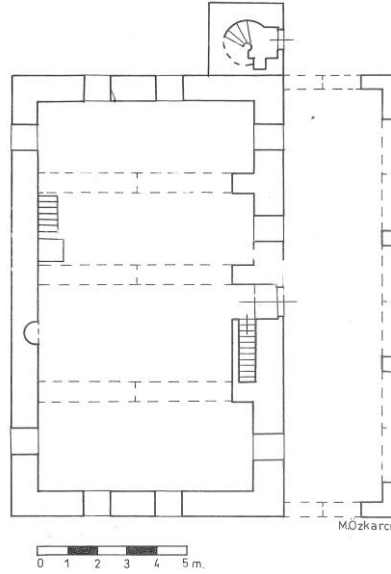
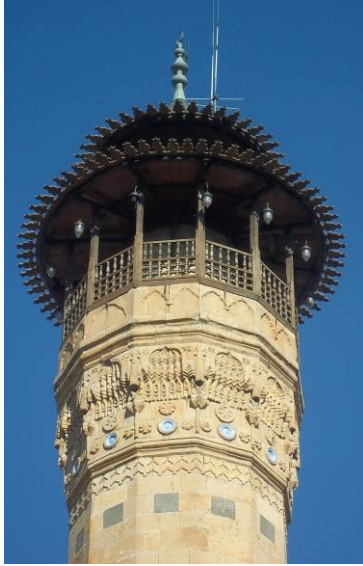
¹¹⁹Hamza GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s.41

Yüksek kemerli ve üçgen alınlıklı ana portalde ki süslemeler yapının XVIII. yüzyılda onarım gördüğünü düşündürmektedir. Portalin iki ucunun mızrak başı şeklinde sonuçlandırılması, portali taşıyan paye kemerlerinin basık ve yay şeklinde düzenlenmesi, cephede ki onarımın yabancı mimarlar tarafından yapıldığını düşündürmektedir.¹²⁰

BEKTUTİYE CAMİİ

Dulkadir Bey'i Alaüddevle tarafından XVI. Yüzyıl başında yaptırılan camii günümüzde (Resim 14) Fevzi Paşa mahallesi sınırları içinde kalmaktadır.¹²¹ Alaüddevle Bey Miladi 1500¹²² tarihli vakfiyesinde; dedesi Nasıreddin Mehmet Bey'in (1399-1442), Bektutlu Mahallesi'nde yaptırmış olduğu Kadı Medresesi'ni tamir ettirdiğini belirtmektedir. Yine Alaüddevle Bey 24 Nisan 1510 tarihli vakfiyesinde ise Bektutlu mahallesinde 'Bektutiye Medresesi' ni bina ettirdiğini ve medresede tahsil gören talebe ve mahalle halkının beş vakit namaz kılmaları için medresenin yanında bir de 'Mescid' inşa ettirdiğini ifade etmektedir.¹²³ (Şekil 4)

Resim 13: Ulu Camii Minaresi **Şekil 4:**Bektutiye (Çınarlı) Camii Planı

(N. Çakmak)

Mehmet Özkarcı

¹²⁰Hamza GÜNDOĞDU, a.g.e., s.39

¹²¹Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.180

¹²²Mehmet ÖZKARCI, *Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine*, a.g.m., s.364

¹²³Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. c.1, s.82

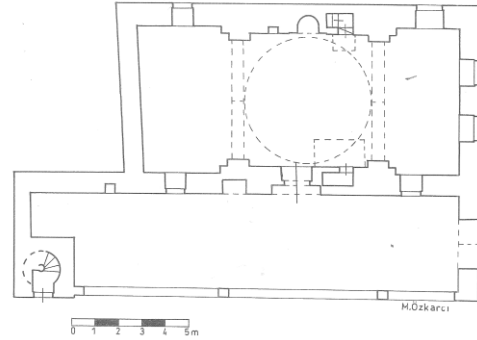
Resim 14: Bektutiye (Çınarlı) Camii(N. Çakmak)

BOĞAZKESEN CAMİİ

Caminin banisi, (Resim 15) Alaüddeve Bey'in Ekmekçibaşı, Hacı Ali Ağa bin Abdullah'tır. Camii¹²⁴ 1480-1515 yılları arasına tarihlendirilmektedir.¹²⁵ Camii bulunduğu mevkiye banisinin ismini vermiş ve bu mevki Ekmekçi Mahallesi olarak anılmaktadır. (Şekil 5) Ancak camii, iki derenin kesiştiği noktada bulunduğu için daha çok 'Boğazkesen Camii' olarak anılmaktadır.¹²⁶ Camii şehrin merkezinde olup Ulu Cami'nin kuzeyine düşmektedir.

Resim 15: Boğazkesen Camii
(N. Çakmak)

Şekil 5: Boğazkesen Camii Planı (M. Özkarcı)

¹²⁴Dilara EZER,**a.g.e.**,s.31

¹²⁵Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.185, Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.188

¹²⁶Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**,c.1,s.101, Mehmet ÖZKARCI,**Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine,a.g.m.** , s.368, Abdullah ELBİSTANLI,**Osmanlı Devrinde Maraş Tarihi Hakkında Bir Araştırma 'XVI.-XVII. YY'** İstanbul, 1969,s.30

HATUNİYE KÜLLİYESİ

Bugün Kurtuluş Mahallesi sınırları içinde bulunan külliye birimleri, orijinal haliyle günümüze ulaşmamış olup zaman içerisinde yangın, deprem gibi sebeplerle birçok değişikliğe uğramıştır.¹²⁷ Külliye, Ulu camiye ve ticaret bölgesine çok yakın bir konumda olup, şehrin merkezinde bulunmaktadır. Külliye konum itibari ile çarşı çekirdeğine yakın olmakla birlikte, ticaret bölgesinin yakınında, Dulkadir Beyliği döneminde, kurulan ilk yerleşim yerlerinden olan Hatuniye mahallesinin de çekirdeğini oluşturmaktadır. Külliye, camisi, medresesi, imareti ve türbesi ile bir kompleks oluşturmaktadır.¹²⁸ Külliye'nin camisi, (Şekil 6)Yavuz Sultan Selim'in büyükannesi ve Alaüddeve'nin de eşi olan Şems Hatun tarafından yaptırılmıştır.¹²⁹ Caminin inşa kitabesi gördüğü zararlardan dolayı okunamamaktadır. XVII. yüzyılın ortalarında Maraş'a gelen Evliya Çelebi, Hatuniye Camii'nin¹³⁰ kitabesini şu şekilde nakletmektedir:

*'Ammerehazihi'l-camii'l Mübarek Şemse Mah Hatun bint-i Rüstem bin Nasrüddin bin Zeynelabidin sene...'*¹³¹

Caminin 1504-1510¹³² tarihleri arasında (Resim 16) yapıldığı düşünülmektedir.¹³³ Cami Maraş'taki diğer camiler gibi birçok onarım görmüş olup, camiden günümüze orijinal ulaşan temelleri üzerine kesme taşın inşa edilmiştir.¹³⁴ Türbe ise caminin altında yer almakta olup cami ile birlikte inşa edilmiştir.¹³⁵

¹²⁷Zafer BAYBURTLUOĞLU, **a.g.m.** ,Vakıflar Dergisi,S.10,s.241, Mehmet ÖZKARCI,**Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine,a.g.m.** ,s.348

¹²⁸Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN,**a.g.e.**,s.93

¹²⁹Hamza GÜNDOĞDU,**a.g.e.**,s.32, Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.175, Dilara EZER,**a.g.e.**,s.23

¹³⁰Abdullah ELBİSTANLI,**a.g.t.**,s.30, Elbistanlı, Cami'nin eski Bizans dönemine ait kalıntıların üzerine yapıldığından bahsetmiştir.

¹³¹Evliya Çelebi,**Seyahatname**,c.IX. S.347

¹³²Tuğrul Kihitir,**Beylikler ve Eserleri, Anadolu'nun Beyleri**, İstanbul, 2012,s.319,**Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, 2012,s.115, Dilara EZER,**a.g.e.**,s.18

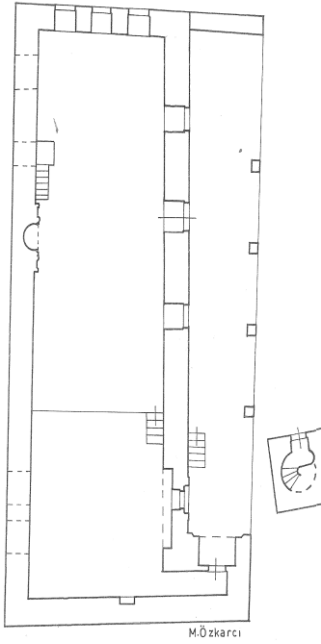
¹³³Bkz. Arifi Paşa, **Elbistan ve Maraş'ta Zülkadiroğulları Hükümeti**, Zafer Bayburtluoğlu, **Kahramanmaraş'ta Bir Gurup Dulkadirli Yapısı**,Hamza GÜNDOĞDU,**Dulkadirli Beyliği Sanatı**, İstanbul, 1973,s.29

¹³⁴İbrahim SOLAK,**a.g.e.**,s.208

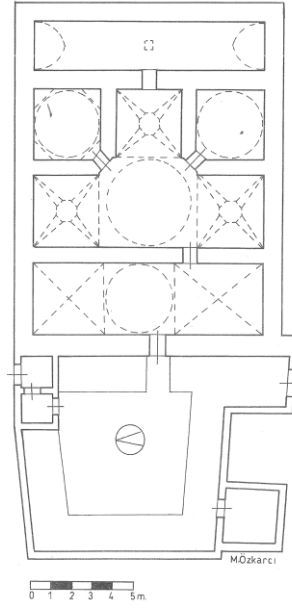
¹³⁵Hamza Gündoğdu,**a.g.e.**,s.60

Resim 16: Hatuniye Camii (N. Çakmak)

Şekil 6: Hatuniye Camii Planı
(M. Özkarıcı)

Şekil 7: Hatuniye Hamamı Planı
(M. Özkarıcı)

Hamamın inşa kitabesi olmamakla birlikte, kaynaklara göre XV. yüzyıl sonlarına doğru Alaüddevle Bey tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir. (Şekil 7) Hamam geçirdiği tadilatlarla orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Hamam mevki olarak şehrin ticaret bölgesinde bulunmaktadır.¹³⁶

¹³⁶Mehmet ÖZKARCI, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**, a.g.m., s.350, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Çev: Zuhuri Danışman), İstanbul, 1971 c.XIII, S.198

HAZNEDARLI CAMİİ

Bugün şehrin güneydoğusunda bulunan Duraklı¹³⁷ Mahallesi sınırları içerisinde bulunan cami, (Şekil 8) Alaüddevle Bey'in Hazinedarı¹³⁸ tarafından yaptırılmıştır.¹³⁹Cami XV. yy. sonu XVI. yy. başına tarihlendirilmektedir.¹⁴⁰ Cami mevki olarak yüksek bir tepe üzerine kurulmuş olup çevreye hâkim bir konumdadır. Cami çevresinde (Resim 17) oldukça seyrek bir yerleşim mevcut iken, son yıllarda hızlı şehirleşme sonucu düzensiz bir gelişme göstermiştir.¹⁴¹

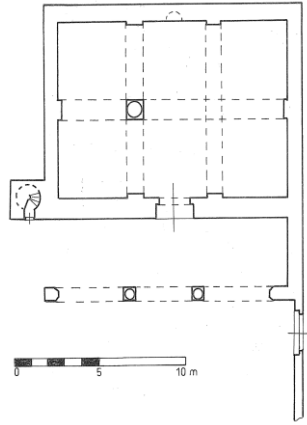
Resim 17: Haznedarlı Camii

(N. Çakmak)

Resim 18: Haznedarlı Camii Harim Kısmı

(N. Çakmak)

Şekil 8: Haznedarlı Camii Planı **Resim 19:** Şazibey Camii (N. Çakmak)

(Z.Bayburtluoğlu)

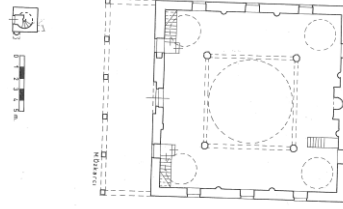
¹³⁷Bu mahalle 'Arapkirli' olarak geçmektedir. Bkz. **Dulkadirli Mimarisi**, Hamza Gündoğdu

¹³⁸Abdullah ELBİSTANLI, **Osmanlı Devrinde Maraş Tarihi Hakkında Bir Araştırma 'XVI.-XVII. YY'** İstanbul, 1969,s.31, Elbistanlı caminin Hazinedarlı Ali-Oğlu tarafından, mescit olarak Bizans kalıntılarının üzerine yapıldığından bahsetmektedir.

¹³⁹**Maraş İl Yıllığı**, 1968, Ankara, s.213, İbrahim SOLAK,**a.g.e.** Ankara, 2004,s.208

¹⁴⁰Kahramanmaraş Belediyesi,**Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.127, Hamza GÜNDOĞDU,**a.g.t.**, 25

¹⁴¹Hamza GÜNDOĞDU,**a.g.e.**,s.35

Şekil 9: Şazibey Cami (Mehmet Özkarcı)

ŞAZİBEY CAMİİ

Günümüzde Dumlupınar Mahallesi olarak geçen mahalle sınırları içinde bulunan camii, (Resim 19) Alaüddevle Bey'in komutanlarından Şazi Bey tarafından, 1480-1515 tarihleri arasında inşa ettirilmiştir.¹⁴² (Şekil 9) Camii bulunduğu mevkiye de adını vermiş ve bölge Şazi Bey Mahallesi olarak anılmıştır. Caminin bitişiğinde inşa edilen Medrese günümüze ulaşmamıştır.

İKLİME HATUN MESCİDİ VE TÜRBESİ

Mescit, (Resim 20) günümüzde Kurtuluş Mahallesi sınırları içerisinde, Belediye Çarşısının üst kısımlarında bulunmaktadır. Kitabesinde:Amere haza el-cami el-mübarek İklime Hatun Binti... Bin Alaüddevle Bin Zülkadir.. 954/1546.¹⁴³Günümüze ulaşmayan bu kitabede ki tarihe göre 1546 tarihi Dulkadiroğulları için geç bir tarih olmasına rağmen yapının banisi Dulkadirli Beyi Alaüddevle'nin kızı olması yapının, Dulkadirliler dönemi içerisinde incelenmesini gerektirmektedir.¹⁴⁴Yapı, Türbe ve Mescit kompleksinden oluşmaktadır.¹⁴⁵ Türbe, mescide güneyden bitişik şekilde inşa edilmiştir.

¹⁴²Mehmet ÖZKARCI,**Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine**,a.g.m.,s.376, Rahmi TEKİN,a.g.t.,s.78, Kahramanmaraş Belediyesi,**Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.241

¹⁴³Arifi Paşa,a.g.e.,s.96, H. Kemali ŞİŞMANOĞLU,a.g.t.,s.26,Dilara EZER,a.g.t.,s.26, Dilara EZER inşa tarihini H.956 olarak belirtmiştir. Abdullah ELBİSTANLI,a.g.t., s.31, Hamza GÜNDOĞDU,a.g.t.,s.33,

¹⁴⁴Hamza GÜNDOĞDU,a.g.e.,s.42, Kahramanmaraş Belediyesi,**Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.197

¹⁴⁵Mehmet ÖZKARCI,a.g.e.,s.179,Üdürgücü Mescidi olarak da anılan yapı, 1910 yılında büyük bir yangın geçirmiştir.

Resim 20: İklim Hatun Mescidi,
Son Cemaat Yeri, 1969 (HVM)

Resim 21: İklim Hatun Mescidi,
Son Cemaat Yeri, 1970 (HVM)

Resim 22: İklim Hatun Mescidi
Giriş (N. Çakmak)

Resim 23: İklim Hatun Mescidi,
Son Cemaat Yeri (N. Çakmak)

TAŞ MEDRESE VE TÜRBEŞİ

Günümüzde Ekmekçi Mahallesi sınırları içerisinde, şehrin en işlek noktasında bulunan medrese, (Resim 24) Dulkadirli Beyi Alaüddevle tarafından yaptırılmıştır.¹⁴⁶ Dulkadirli Beyi Alaüddevle tarafından iki medrese yaptırıldığı bilinmektedir. Bu medreseler Bektutiye¹⁴⁷ ve Şems Hatun Medreseleridir.¹⁴⁸ Bektutiye¹⁴⁹ Medresesinin, günümüzde Köprübaşı olarak geçen mevkide yer alan Taş Medrese olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁰ Medresenin kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Medrese XVI.¹⁵¹ yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir.¹⁵²

¹⁴⁶İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Devletleri**, Ankara, 1969, s.174, Hamza GÜNDOĞDU, **a.g.t.**, s.36,

¹⁴⁷Medrese, Bağdadiye Medresesi olarak ta bilinmektedir.

¹⁴⁸Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. XIII, s.198

¹⁴⁹Mehmet Özkarcı; Taş Medrese'nin, Bektutiye ve Bağdadiye olarakta anılmasının yanlış olduğunu, bu üç medresenin de birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Bkz. Kahramanmaraş Kültür Envanteri, c.2, s.1196

¹⁵⁰Cahid BALTACI, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976, s. 560-561

Resim 24: Taş Medrese'nin

Resim 25: Taş Medrese'nin

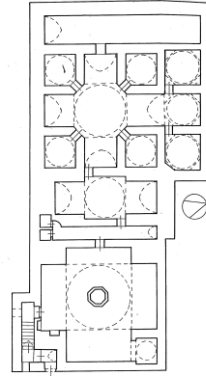
Kaleden Görünümü (N. Çakmak)

Kuzeyden Görünümü (N. Çakmak)

Medrese, Ulu Camiye 50m kadar uzakta yer almakta olup, Ulu caminin bir parçası olup, (Resim 26) külliye birlikteliği içinde inşa edilip edilmediği düşüncesini uyandırmaktadır. Türbe ise medreseye bitişik olarak inşa edilmiştir.

Resim 26: Taş Medrese
(Restorasyon Öncesi, HVM)

Şekil 10: Çukur Hamam Planı (M. Özkarcı)

ÇUKUR HAMAM

Hamamın inşa kitabesi bulunmadığı için yapının kesin yapım tarihi bilinmemekle birlikte XV. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir. (Şekil 10) Hamam şehrin ilk yerleşim yerlerinden olan Kale'nin güney eteğine inşa edilmiştir. Şehir dokusu içinde önemli bir konumda bulunan hamam, Kale, Ulu Cami, Taş Medrese ve Ticaret Bölgesi ile sosyal bir kompleks oluşturmaktadır. Yapı, yol seviyesinin altında kaldığı için Çukur Hamam olarak anılmaktadır.¹⁵³

¹⁵¹Medresenin 1501 yılına tarihlendirilmektedir. Bkz. Rafet Yinanç, *La Dynastie de Dulghadır*.

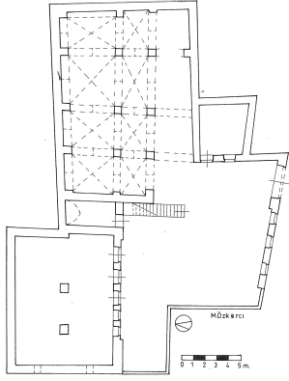
¹⁵²Oktay ASLANAPA, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1973, c.2,s.236, Metin SÖZEN, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul, 1972, c.2,s.168-170, BKZ.H.Kemali ŞİŞMANOĞLU, *a.g.t.*, s.10, Dilara EZER, *a.g.t.*, s.28

¹⁵³Mehmet ÖZKARCI, *a.g.e.c.1*, s.448

KÂTİP HAN

Dulkadir Beyliği döneminden, zaman içerisinde değişikliğe uğrayarak, günümüze ulaşan Kâtip Hanı,¹⁵⁴ Kurtuluş Mahallesi'nde Ulu Camii'nin güneyinde yer almaktadır. (Resim 27- 28-29) Arşiv belgelerine göre hanın, doğu taraftaki, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen ahır kısmının, Alaüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarında inşa ettirildiği düşünülmektedir.¹⁵⁵ (Şekil 11)

Şekil 11: Kâtip (Büyük Bağdat- Müftü), **Resim 27:** Kâtip Han, Doğu Taraftan Han Planı (M. Özkarcı) **Görünüm(N. Çakmak)**

Resim 28: Kâtip Han, Kuzey Taraftan Görünüm(N. Çakmak)

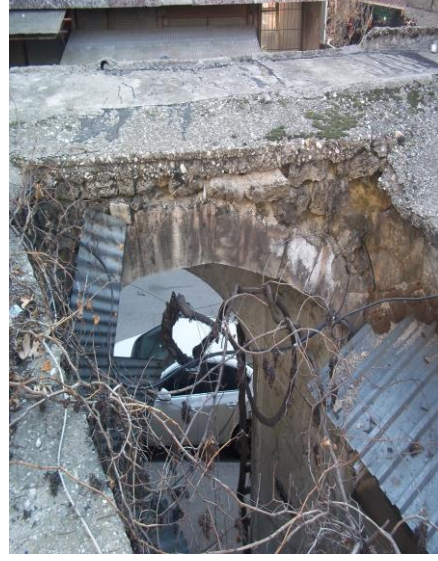
Resim 29: Kâtip Han, Güney Taraftan Görünüm (Restorasyon Sonrası, N. Çakmak)

¹⁵⁴Ulu Caminin kible tarafında, eski mezarlık yeri olan bahçesinin bitişiğindedir. BKZ. Ömer KAYA,a.g.e.,s.438

¹⁵⁵Mehmet ÖZKARCI, **Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, a.g.m.**

Resim 30: Eski Bedesten Giriş
(N. Çakmak)

Resim 31: Eski Bedesten Kapı Kemerli
(N. Çakmak)

ESKİ BEDESTEN

Günümüze az bir kısmı gelen Eski bedestenin inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihini bilinmemektedir. Fakat Alaüddevle Bey'in 906 H. / 1500 M. tarihli vakfiyesine göre, Alaüddevle Bey tarafından XV. yüzyılın sonlarına doğru inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. (Resim 30-31) Bedestenin orijinalinde nasıl bir plana sahip olduğu bilinmemekle birlikte Alaüddevle Bey'in 906 H./ 1500 m. ve 14 Muharrem 916 H/23 Nisan 1510 M. tarihli vakfiyelerine göre bedestenin dış cepheleri ile iç mekânda çok sayıda dükkânın olduğu anlaşılmıştır.¹⁵⁶

2.5 Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler

BAĞDADIYE MEDRESESİ

Alaüddevle Bey'in 1500 tarihli vakfiyesinde medresenin Ulu Caminin kuzeyine düşen yapı XV. yüzyıl sonlarında inşa edilen yapının banisi Alaüddevle Beydir.¹⁵⁷

¹⁵⁶Mehmet ÖZKARCI, *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, a.g.m.* c.1,s.44

¹⁵⁷Rahmi TEKİN, Yaşar BAŞ,*a.g.e.* Konya, 2007,s.98, Mehmet ÖZKARCI,*a.g.e.* , c.2,s.1197, İbrahim SOLAK,*a.g.e.*Ankara, 2004,s.211, Pakize YILDIZ,*a.g.e.*Konya, 2012

BOĞAZKESEN (EKMEKÇİ ALİ AĞA) MEDRESESİ

Medrese, Alaüddeve Bey'in¹⁵⁸Ekmekcibaşı Hacı Ali Ağa bin Abdullah tarafından Ekmekçi Mahallesinde, Boğazkesen Camii'nin yanına, cami ile birlikte 1480-1515 yılları arasında yaptırılmıştır.¹⁵⁹

HATUNİYE MEDRESESİ

Şems Hatun¹⁶⁰ veya Hatuniye olarak anılan medresenin, Hatuniye caminin son cemaat yerinin doğu duvarını oluşturan duvar üzerinde bulunan giriş kapısı sadece günümüze ulaşmıştır.¹⁶¹Derin bir kemer veya küçük bir eyvan şeklindeki girişi günümüze ulaşan medrese, alan itibarı ile 216 metre karelik bir alanı kaplamakta olup iki katlı olarak inşa edilmiştir. Medresede sekiz oda ve bir dersane bulunmaktadır.¹⁶²

HAZNEDARLI (ALİ AĞA) BUK'ASI VE MEDRESESİ

Buk'a,¹⁶³Haznedarlı Mahallesinde, Haznedarlı Camisinin avlusunda bulunmaktaydı. Buk'aAlaüddeve Beyin hazinedarı Ali Ağa tarafından 1480-1515 yılları arasında yaptırılmıştır.¹⁶⁴ İncelenen hurufat defterlerine göre Haznedarlı Camisinin yakınında bir de Medrese mevcut olduğu bilinmektedir ancak medrese günümüze ulaşmamıştır.¹⁶⁵

KADI MEDRESESİ

Medrese, günümüz de Fevzi Paşa Mahallesi sınırları içerisinde Nasireddin Mehmet Bey tarafından XV. yüzyıl da yaptırılmıştır.¹⁶⁶ Günümüzde Bektutiye Camii ya da Çınarlı Camii olarak bilinen caminin yanında bulunmakta idi.¹⁶⁷Dulkadir

---

¹⁵⁸ İlyas GÖKHAN,**a.g.e.** ,s.326

¹⁵⁹ Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.** c.2,s.1201

¹⁶⁰ Abdullah ELBİSTANLI,**a.g.t.**,s.34

¹⁶¹ Hamza GÜNDOĞDU,**a.g.e.**,s. 91

¹⁶² Rahmi TEKİN, Yaşar BAŞ,**a.g.e.**,s.112

¹⁶³ İlyas GÖKHAN,**a.g.e.**,s.326

¹⁶⁴ Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**,c.2,s.1200

¹⁶⁵ Pakize YILDIZ,**a.g.e.**,s.80

¹⁶⁶ İlyas GÖKHAN,**a.g.e.**,s.326, Rahmi TEKİN, Yaşar BAŞ,**a.g.e.**,s.104

¹⁶⁷ Tuğrul KIHTİR,**a.g.e.**,s.319

Beyliği döneminde inşa edilen ilk medrese olma özelliğine sahip yapı 1920 yılına kadar işlevini sürdürmüş olup, daha sonra ki tarihlerde yıkılmıştır.¹⁶⁸

NEBEVİYYE MEDRESESİ VE İMARETİ

Nebeviyye¹⁶⁹ diğer adıyla İmaret Medresesi olarak bilinen yapının banisi Alaüddeve Bey'dir.¹⁷⁰ Alaüddeve Bey'in 1500 tarihli vakfiyesinde medresenin, Nebeviyye İmaretine bitişik olduđu¹⁷¹ ve Ulu Caminin kuzeyine düşen medrese XV. yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir.¹⁷² İmaret'inde medrese ile aynı tarihte inşa edildiği düşünülmektedir. Alaüddeve Bey; 'Bu İmaretini başta Hz, Peygamber'in Ruh-i mnevverine, sonra onun nesline, ashabına, onların evlatlarına ve zrriyetlerine bağışladım. Bundan dolayı da adını İmaret-i Nebeviyye olarak isimlendirdim.¹⁷³ İmaret-i Nebeviyye'nin yeri Alaüddeve vakfiyesinde tarif edilmektedir. Vakfiye kayıtlarına göre İmaret-i Nebeviyye; Kible tarafında Ulu cami, doğusunda yol, Kuzeyi nehr-i cari, batısı aynı şekilde nehr-i cari ve meşayih, ulema ve gelen fakir misafirlere ayrılan evler, odalar ve hayvanları için ahırlar bulunmaktadır.¹⁷⁴ Bu anlatım esas alındığında imaretin yeri, bugün Ulu Cami'nin kuzeyinde bulunan abdestlik kısmına düşmektedir. İmaretin 1920 yılında harabe olduğu, sadece dış kapısının kemerinin ayakta kaldığı ve kitabesinde 917-1511 tarihinin yazılı olduğu bilinmektedir.

şAZİBEY MEDRESESİ

Medrese Alaüddeve Bey'in komutanlarından şazi Bey tarafından,¹⁷⁵ günümüzde Dumlupınar Mahallesi olarak geçen mahalle sınırları içinde bulunan şazi Bey Caminin kuzey tarafına yaptırılmıştır. Medresenin inşası olan 1480-1515 arasına tarihlendirilmektedir. Medrese 1958 yılında yıkılmıştır.

¹⁶⁸ Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**,c.2,s.1196

¹⁶⁹ Abdullah ELBİSTANLI,**a.g.t.**, İstanbul, 1969,s.30

¹⁷⁰ İbrahim SOLAK,**a.g.e.**,s.213

¹⁷¹ Rahmi TEKİN, Yaşar BAş,**a.g.e.**,s.102

¹⁷² Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**, c.2,s.1199

¹⁷³ Yaşar BAş, Rahmi TEKİN,**a.g.e.**,s.102

¹⁷⁴ BAş, Rahmi TEKİN,**a.g.e.**,s.115

¹⁷⁵ İbrahim SOLAK,**a.g.e.**,s.213

SEYYİD MAZLUM ZAVİYESİ

Zaviye, miladi 1500 tarihli vakfiyeye göre Alaüddevle Bey tarafından, Ulu Cami'nin güneyine inşa ettirilmiştir.¹⁷⁶ Zaviye Ulu Camii külliyesinin bir parçasının oluşturmakta olup XV. yüzyıl sonlarında inşa ettirilmiştir.¹⁷⁷

YUM DEDE ZAVİYESİ (MEVLEVİ DERGÂHI)

Zaviyenin, Miladi 23 Nisan 1510 tarihli vakfiyede, Dulkadirli Bey'i Alaüddevle tarafından, Maraş Bedestenine batı taraftan, bitişik olarak inşa edilmiştir.¹⁷⁸ Zaviye günümüzde saatçiler pasajı olarak adlandırılan yer içinde bulunmaktaydı.¹⁷⁹

OMUZU GÜÇLÜ ZAVİYESİ

Dulkadir Bey'i Alaüddevle tarafından şehir merkezinde inşa ettirilmiştir ancak şehrin neresinde olduğu bilinmemektedir.¹⁸⁰

ÇOMAK BABA ZAVİYESİ

Zaviyenin, Sakarya Mahallesinde bulunan Çomak Baba'nın mezarının yakınlarında olduğu düşünülmektedir.¹⁸¹ Ayrıca bulunduğu mahalle geçmiş zaman sürecinde Çomaklı Mahallesi olarak geçmekte idi. Zaviyenin banisi, Dulkadirli hükümdarı Alaüddevle Bey'dir.¹⁸²

İSA BABA ZAVİYESİ

Banisi, Dulkadirli Bey'i Alaüddevle Bey olan zaviyenin, Divanlı mahallesinde, İsa Divanlı Camisinin yanında olduğu düşünülmektedir.¹⁸³

---

¹⁷⁶ Pakize YILDIZ,**a.g.e.**,s.95

¹⁷⁷ Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**, c.2,s.1208

¹⁷⁸ Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**, c.2,s.1209

¹⁷⁹ Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s.223

¹⁸⁰ Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s.224, Pakize YILDIZ,**a.g.e.**,s.94

¹⁸¹ Rahmi TEKİN, Yaşar BAŞ,**a.g.e.**,s.124

¹⁸² Pakize YILDIZ,**a.g.e.**,s.92

¹⁸³ Rahmi TEKİN, Yaşar BAŞ,**a.e.**,s.123

MİNBERİYE ZAVİYESİ

Miladi 22 Ocak 1906 tarihli Maraş Şer'iyeye Sicil defterinde zaviyenin, Dulkadir Bey'i Alaüddevle Bey'in vakfı olduğu belirtilmiştir. İnşa yeri bilinmemektedir.

YENİ ÇINAR ZAVİYESİ

Banisi, Dulkadirli Bey'i Alaüddevle Bey olan zaviyenin şehir merkezinde olduğu bilinmekte ancak inşa yeri bilinmemektedir.¹⁸⁴

SEKİ ÇINARI ZAVİYESİ

Banisi, Dulkadirli Bey'i Alaüddevle Bey olan zaviyenin, inşa yeri bilinmemektedir.¹⁸⁵

---

¹⁸⁴İbrahim SOLAK,**a.g.e.**,s.217

¹⁸⁵Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**, c.2,s.1208

3. OSMANLI DÖNEMİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN ŞEHİR DOKUSU

Osmanlı Döneminde yapılan fetihler sebebiyle, devlet toprakları önemli ölçüde gelişmiş ve önemli ticaret yolları, Osmanlı devleti toprakları içerisinde yer almıştır. Topraklarda ki bu büyüme imar faaliyetlerini de beraberinde getirmiştir. Devlet topraklarının büyümesi sebebiyle, Dulkadiroğulları hâkimiyetinde olan Maraş bölgesi, Osmanlı Devleti toprakları içerisine dâhil olmuştur. Mezopotamya ve Anadolu ticaret yollarının kesişme noktasında bulunan Maraş, ticari bakımdan önemli bir merkez haline gelmiştir. Osmanlı Devleti Maraş'ı ele geçirdiğinde şehirde bir çarşı, bir han, bir bedesten bulunmaktaydı. Ancak şehrin ele geçirildiği ilk yüzyıldan itibaren ticaret bölgesinde ki imar faaliyetleri göze çarpılmaktadır.

Osmanlı'nın şehre en büyük katkısı 16. ve 17. yüzyılda görülüyor. Geçen iki yüzyıllık süreçte, Osmanlı'nın fethettiği bölgeyi şenlendirme politikasıyla şehir önemli bir imar faaliyetine sahne olmuştur. 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında şehirde ticaret bölgesi ele alındığında oluşumunu tamamlamış, karakteristik bir ticaret bölgesi ile karşılaşmaktayız. Günümüzde hala bu dönemde oluşan ticaret bölgesi faaliyetini sürdürmektedir. 17. yüzyılda şehre bakıldığında, hem ticari, hem sosyal bakımdan oldukça mamur bir şehir ile karşılaşmaktayız. Ticari bölgenin bu kadar canlı olması beraberinde sosyal hayatta canlılığı ve gelişimi getirmiştir. Bununla birlikte dini yapıların inşasında büyük bir faaliyet olduğunu görmekteyiz. Bu yüzyılda 15' e yakın cami inşa edildiğini görmekteyiz.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıl başlarında itibaren, hem askeri hem de mali açıdan bir hayli külfetli seferlere girmiştir. Anadolu' da ki yöneticilerin birçoğu da bu seferlere katıldığından, sancaklarda otorite boşluğu meydana gelmiş, bundan istifade ile Anadolu'nun muhtelif yerlerinde eşkıya grupları ortaya çıkararak huzur ve emniyetin bozulmasına yol açmıştır. Aynı zamanda 18. yüzyılda kontrol altına alınmaya çalışan konar-göçerler toplumunda büyük huzursuzluğa sebep olmuşlardır. Maraş'ın kuzeyinde konar geçerler için önemli yaylaklar bulunmakta idi bununla birlikte Osmanlı döneminde; Şam, Halep, Antakya ve Urfa'dan Maraş'a bağlanan yol, Göksun üzerinden Kayseri'ye; Elbistan üzerinden Malatya'ya ulaşıyordu. Osmanlı Devleti topraklarının genelinde yaşanan bu karışıklıklar Maraş'ta da kendini göstermiştir. Bu sebeplerle olması yüksek ihtimaldir ki, şehirde bu yüzyılda çok fazla

imar faaliyetine rastlanmamaktadır. Yüzyıla genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi Maraş'ta da siyasal olayların sonucu olarak sosyal hayatta sorunlar ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin önemli ölçüde gerilemesi ve güçsüzleşmesi sebebiyle, Osmanlı topraklarında en çok göze çarpan olaylardan biri yabancı milletlerin devlet üzerindeki etkisidir. Bu etki somut olarak kendisini misyoner faaliyetleri olarak kendisini göstermiştir. Bu yüzyılda, misyoner faaliyetlerin ağırlık kazandığı belli bölgelerde nüfus yapısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu bölgelerden biri olan Maraş'ta yabancı nüfusu önemli oranda atmış, sosyal yapıda değişiklik yaşanmıştır. Sosyal yapıda yaşanan bu değişiklik kendini somut olarak mimariye göstermiştir. Mimariye yansıyan bu sosyal değişim Maraş'ın şehir silüetinde önemli bir yere sahiptir.

Bu yüzyılda şehre geniş bir açıdan bakıldığında, kiliselerin ve yabancı misyoner okullarının şehrin silüetinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görürüz. Bununla birlikte şehirde yeni kuruluşlar kendini göstermektedir. Rüşdiye, İdadi, Ziraat Bankası ve bir adet Hastane, Postane, Karakol gibi sosyal içerikli kuruluşlar dikkat çekmektedir.20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devletinin gittikçe zayıflaması, misyoner faaliyetlerini artırmıştır ve misyonerlerin Osmanlı tebaası içerisinde yer alan azınlıkların kışkırtılması ile sonuçlanmıştır. I Dünya Savaşında yabancı kuvvetler tarafında yer alan azınlıklar, savaşın yabancı kuvvetlerin aleyhine sonuçlanmasıyla, savaş sonrasında Maraş'tan ayrılmak durumunda kalmışlardır. Bu yüzyılda şehirde ki ermeni nüfus oranında önemli ölçüde düşüş görülmüştür.

3.1. Onaltıncı Yüzyılda Kahramanmaraş

1515 yılında Osmanlı topraklarına katılan Maraş, 1522 yılında yapılan bir düzenleme ile Dulkadiriye adıyla oluşan eyaletin merkezi haline geldi. (Resim32) Doğrudan merkeze bağlı olan bu birim, bugünkü Kahramanmaraş il sınırlarından daha geniş bir alanı kaplamaktaydı ve Antep, Malatya, Kadirli ve Samsat sancaklarını da içine almaktaydı.¹⁸⁶

---

¹⁸⁶17. Yüzyıl da Maraş'ı ziyaret eden Evliye Çelebi bu sancakları, Antep, Malatya, Niğde, Kars ve Samsad olarak belirtmiştir. Bkz. Evliya Çelebi Seyahatnamesi Hac Kitabı, (Çeviren: Asiye Yılmaz Yıldırım, Zeynep Süslü Berktaş), İstanbul, 2010,s.322

Resim 32: Maraş Merkez (Fotoğrafın Tarihi Hakkında Bilgiye Sahip Değiliz. (KBŞB)

Osmanlı devleti fethettiği bölgelerde İskân meselesi konusunda çeşitli politikalar takip etmiştir. Dağ başındaki bir geçidin güvenli hale getirilmesi, fethedilen bölgenin Türkleştirilmesi-İslamlaştırılması, ıssız bir bölgenin hareketlendirilmesi, bölgede güç sahibi olan beylerin nüfuzlarının kırılması amacıyla başka yere sürülmeleri gibi çeşitli politikalar uygulanmaktaydı.¹⁸⁷ Osmanlılar tarafından bölgenin fethini takiben, bölgede ki Dulkadirli nüfuzunu kırmak amacı ile Doğubayazıt'tan şehre getirilen Beyazıd sülalesi, kalenin batı ve kuzey tarafına iskân edilmiştir. Yapılan bu iskânla şehirde yeni yerleşim yerleri oluşmuş ancak bu iskân, sosyal ve siyasal açıdan yüzyıllar boyunca sürecek Dulkadirli-Beyazıd çatışmasını da beraberinde getirmiştir. Maraş, Osmanlı devletinin bir eyaleti olduktan sonra şehirde yapılan ilk tahrir, 1525 tarihlidir. Maraş'ın nüfusu ile ilgili ilk kayıt bu tahrir defterlerinde mevcuttur. Burada ki kayıtlarda şehrin nüfusu yerine vergi nüfusu kayıt altına alınmıştır.¹⁸⁸ Osmanlı üzerine araştırma yapan bilim adamları tarafından, hane sayısı genel olarak 5 veya 7 kişi olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁹ Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan bu ilk tahrirde Maraş'ın 50 mahallesi ve 475 hanesi olduğu kaydedilmiştir.¹⁹⁰ Şehrin bu dönemdeki 50 mahallesinde, 6 cami, 8 mescit, 8

¹⁸⁷Ömer Lütfi BARKAN, **Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler**, s.209-237

¹⁸⁸Kemalettin KOÇ, **Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu**, 'Dulkadir Beyliği Dönemi Tarihi Mimari Yapılar Işığında Maraş'ın Yerleşimi', Kahramanmaraş, 2011, c.3,s.165

¹⁸⁹Nejat GÖYÜNÇ, **Hane**, İstanbul, 1977,s.552

¹⁹⁰Rahmi TEKİN, '**1525'te Maraş'ın Mahalleleri ve Nüfusu' Tarihi Uzunluk Dergisi**, S.8, Kahramanmaraş, 1996,s.67-68

medrese, 7 zaviye, 3 hamam, 1 han, 5 değirmen, 1 imaret, 4 türbe ve 1 saray tespit edilmiştir.¹⁹¹Dulkadiroğulları dönemine ait nüfus bilgisi hakkında bilgiye sahip olamadığımız için karşılaştırma yapamamaktayız.Maraş'a ekonomik açıdan bakıldığında,16. yüzyılda Maraş'ta yüksek üretim düzeyine sahip boyahaneler bulunmaktaydı. Bu boyahaneler şehirde dokumacılığın gelişmiş olduğunu göstermektedir bununla birlikte Maraş'ta demir madenlerinin bulunduğu, işlenen demirin Basra bölgesine gönderildiği bilinmektedir.¹⁹²Maraş'ta, Dulkadiriler döneminde birçok imar faaliyeti yapılmış, yapılan bu imar faaliyetleri sonucunda Maraş'ın, klasik şehir formu oluşmuştur. Osmanlı devleti bölgeyi fethettiğinde, gerek ticari yapılar, gerek yerleşim yerleri, gerekse dini yapıları ile şehir çekirdeği oluşmuştu ancak iskân politikaları sebebiyle açılan yeni yerleşimler dolayısıyla yerleşim alanlarında genişleme mevcut olup ve sosyal hayatın ihtiyaçları doğrultusunda ticari, dini ve sosyal fonksiyonlu yapılarda da artış gözlemlenmiştir.

3.1.1. Kale

1515 yılında Osmanlı topraklarına katılan Maraş'ta bazı imar faaliyetleri göze çarpmaktadır. Dulkadiroğlu Beyliği zamanında yapılan imar faaliyetlerinde karışımıza çıkan kale merkezli yapılanma Osmanlı devletinin bölgeyi fethinden sonra devam etmiştir. Şehrin çekirdeğini oluşturan kale, Maraş'ın Osmanlı devleti tarafından fethi ile onarımlar görmüştür. Kale ile ilgili onarımlara döneme ait tahrir defterlerinde rastlanmamakla birlikte, mühime defterlerinde bazı kayıtlara rastlanmaktadır. Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in Osmanlılara yenilmesinden sonra Kale'nin anahtarları Yavuz Sultan Selim'e teslim edilmiştir.¹⁹³ Günümüze gelmeyen tamir kitabelerine göre kale, 1520-1566 tarihleri arasında, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ve yüzyılın sonlarına doğru 1592-93 yıllarında onarım görmüştür.¹⁹⁴ Döneme ait günümüze ait kaynak bulunmadığı için kale hakkında daha fazla bilgi edinememekteyiz.

¹⁹¹Kemalettin KOÇ, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu,**a.g.m.**, c.3,s.175. Bazı kaynaklarda bu veriler değişmektedir,¹⁹¹ Mehmet ÖZKARCI,**Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine,a.g.m.**

¹⁹²Süreyya ECE,**Osmanlı Dönemi Maraş Sempozyumu,** Osmanlı Döneminde Maraş'ta Ticaret Yolları ve Bu Yolların Gelir Yaratıcı Etkisi, Kahramanmaraş, 4-6 Ekim, c.1. s.342

¹⁹³Nazmi SEVGİN,**Anadolu Kaleleri,** Ankara, 1959, c.1,s.257, İbrahim SOLAK,**a.g.e.**,s.38

¹⁹⁴Nazmi SEVGİN,**a.e.**, c.1,s.257-258

3.1.2 Ticaret Bölgesi

Dönemin önemli iç ticaret kavşaklarından biri olan Maraş'ta, Osmanlı'nın bölgeyi fethi ile sosyal ve ekonomik açıdan şehir gelişmiş ve şehirde başlatılan imar faaliyetleri özellikle ticaret bölgesinde dikkate çarpar bir şekilde ilerleme göstermiştir. (Şekil 12) Osmanlılar döneminde şehrin ticari potansiyeli gelişince Dulkadir Beyliği döneminde inşa edilen ticari yapılara ek olarak, 1 bedesten, Kapalıçarşı, çeşitli meslek guruplarının toplandığı çarşılar ve hanlar inşa edilmiştir. Bu dönemde ticari bölge, kalenin güney eteğinde yer alan Ulu Caminin doğu ve batı tarafında şekillenerek, güneye doğru gelişme göstermiştir. Haritada mavi renkle gösterilen kısımlar Dulkadir Beyliği döneminde inşa edilen ticaret bölgesini, kırmızı renkle gösterilen bölümler ise Osmanlı devletinin bölgeyi fethinden sonra ticaret bölgesindeki ilerleyişi göstermektedir.

Osmanlı devletinin bölgeyi fethinden sonra, Dulkadiroğulları döneminde inşa edilen Eski Bedesten'e ek olarak şehrin ihtiyaçları doğrultusunda bir bedesten daha inşa edilmiştir. Yeni Bedesten ya da Aşağı Bedesten olarak isimlendirilen bu bedesten, Kurtuluş Mahallesi'nde, Saraçhane Camii'nin güneyinde, Kapalı Çarşı'nın kuzeyine bitişik olarak inşa edilmiştir. (Şekil 13) Bu bedesten, Dulkadir Beyliği zamanında yapılan bedestenden sonra yapıldığı için Yeni Bedesten, daha aşağıda yapıldığı için de Aşağı Bedesten olarak da adlandırılmıştır. Bedestenin inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte XVI. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir.¹⁹⁵ 1563 tarihli tahrir defterinde sadece yukarı bedestenin ismi geçmektedir, bu sebeple bedestenin bu tarihten sonra inşa edildiği düşünülmektedir.¹⁹⁶ 16. yüzyılda Osmanlı'nın fethini takiben bölgeye iskân edilen Beyazıtıoğullarından Hacı Abdullah Bey'in, Kasım 1618 tarihli vakfiyesinde, '*Sultan çarşusu'ndakain kiblesi bedesten... yetmişiki dükkan bina ettim*' şeklinde ifade geçmektedir.¹⁹⁷ Vakfiyede zikredilen bedestenin Yeni Bedesten olduğu ve bu tarihten önce yapıldığı anlaşılmaktadır. 1648 yılında Maraş'a ilk defa gelen Evliya

¹⁹⁵Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN, *Çarşılarla Anadolu*, İstanbul, 2011,s.105

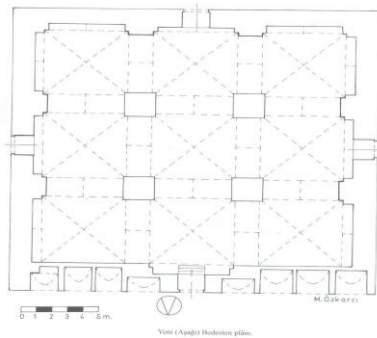
¹⁹⁶Kemalettin KOÇ,*a.g.e.*,s.111

¹⁹⁷Mehmet ÖZKARCI,*a.g.e.*, c.1,s.398

Çelebi ise şehirde dört demir kapılı iki bedesten olduğundan bahsetmiştir.¹⁹⁸ Osmanlıların bölgeyi fethinden sonra Yeni Bedesten'in dışında birçok çarşı kompleksi inşa edilmiştir. Bu çarşı kompleksleri, içerisinde farklı ürünlerin satıldığı birçok dükkân barındırmaktadır. Bu çarşı komplekslerinden biri olan Kazzazlar¹⁹⁹ çarşısı, Yeni Bedesten ile Kapalı Çarşının doğu tarafında kuzey-güney doğrultusundadır.

Şekil 12. 16. Yüzyılda Şehrin Ticaret Bölgesi (M.Özkarcı, 2007)

Şekil 13: Yeni (Aşağı)

Resim 33: Yeni Bedesten, Örtü Sistemi

Bedesten Planı (M. Özkarcı,2007) (N. Çakmak)

¹⁹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi Hac Kitabı, (Çev: Asiye Yılmaz Yıldırım, Zeynep Süslü Berktas), İstanbul, 2010,s.326

¹⁹⁹ Kazaz; günümüzde 'İpek Kumaş' anlamına gelmektedir.

Sokağın batı tarafında yer alan dükkânlar, Kapalı Çarşı ve Yeni Bedesten ile organik bütünlük göstermektedir, bu sebeple; çarşının, Kapalıçarşı ile birlikte XVI. yüzyıl sonu, XVII. yüzyıl başında yapıldığı düşünülmektedir.²⁰⁰ Yaklaşık olarak 5.50 m. genişliğinde ve 50.00 m. uzunluğundaki sokağın iki tarafında yer alan dükkânlardan oluşmaktadır.²⁰¹Zamanında çarşıda ipek tüccarları bulunurken günümüzde, manifaturacı ve kuyumcu esnafı faaliyet göstermektedir.

Maraş, Arapların fetihleriyle beraber bir Ribat ve Garnizon şehri haline gelmiş ve ihtiyaç doğrultusunda atçılık ilerleme göstermiştir. Bu yüzden Maraş'ta da gelişme gösteren atçılık da Saraçlığı ilerletmiştir.²⁰²Çarşı, Alaüddevle Bey tarafından inşa ettirilen Belediye çarşısının batısında, Yeni Bedestenin kuzey tarafında yer almaktadır. Banisi, Beyazıtogullarından Hacı Abdullah Beydir. Hacı Abdullah Bey'in Kasım 1618 tarihli vakfiyesinde, '*Sultan çarşusu'ndakâin kiblesi bedesten... yetmişiki dükkân bina ettim*' şeklinde ifade geçmektedir.²⁰³ Çarşı XVI. yüzyıl sonu²⁰⁴ veya 17. yüzyıl başlarında inşa edildiği düşünülmektedir ve içinde yetmişiki dükkân bulunmaktadır. (Şekil 14) Günümüzde de şehrin en önemli ticaret merkezlerinden olan çarşıda, ağırlıklı olarak saraçlar ve gıda maddeleri satan esnaf bulunmaktadır.

Mazmanlar, şehirde bulunan önemli meslek guruplarından olup mazman, aba, alaca, kilim, yolluk, cicim, çuval, haral, çul, yük çulu, heybe, torba, semer örtüsü, kuşak, çadır örtüleri dokuyan kişilere denmektedir. Dokuma işleminde ipler, kök ve toprak boyalarla boyanır ve boyanan ipliklerden, ismine "bar" denilen ve genellikle duvar ve sedir örtüsü olarak kullanılan motifli kilimler dokunurdu.²⁰⁵Kapalıçarşı'nın doğu tarafında bulunan çarşı, şehre doğu-batı istikametinde yerleştirilmiştir. Yaklaşık 8.50 m. genişliğinde ve 46.00 m. uzunluğundaki sokağın iki tarafında dükkânlar bulunmaktadır. Kazzazlar Çarşısı ve Kapalıçarşı ile bağlantısı olan çarşının XVI.

²⁰⁰Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. , c.1,s.406, Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylik Ve Osmanlı Dönemi Çarşıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.88

²⁰¹Mehmet ÖZKARCI,a.g.e. , c.1,s.407, Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN,a.g.e.,s.97

²⁰²Saraçlar Çarşısı olan Saraçhane, İstanbul'un fethine kadar "hayvan malzemeleri yapılan ve satılan yer" anlamına gelirken; bu tarihten sonra"Sırma işlemeciliği yapılan ve satılan yer" anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.113

²⁰³Mehmet ÖZKARCI,a.g.e. , c.1,s.406, Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN,a.g.e.,s.89

²⁰⁴Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylik Ve Osmanlı Dönemi Çarşıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.15

²⁰⁵Kemalettin KOÇ,a.g.e.,s.116

yüzyıl sonu-XVII. yüzyıl başında inşa edildiği düşünülmektedir. Çarşı orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Günümüzde çarşıda, mazmanlık²⁰⁶ mesleğini yürüten çok az esnaf bulunmaktadır.

Bakırcılar çarşısı, Kapalıçarşı'nın güney tarafında yer almakta olup, doğu-batı istikametinde eğimli bir arazi üzerindedir. Çarşının son halini XVI. yüzyılın sonlarında aldığı düşünülmektedir. Çarşı yaklaşık olarak 5.50 m. genişliğinde ve 95.00 m. uzunluğundaki, hafif çarpık planlı sokağın iki yanına yerleştirilen dükkânlardan oluşmaktadır.²⁰⁷ Bakırcılar²⁰⁸ Çarşısı'nın doğuda Çarşıbaşı'na, Kuzeybatı'da Kapalıçarşı'ya, güneyde de semerci, keçeci ve külekçilerin bulunduğu çarşı ile bağlantısı vardır.

Şehirdeki hayvanlara semer üreten Semerciler çarşısının, son şeklini XVI. yüzyıl sonlarında aldığı düşünülmektedir.²⁰⁹ Bakırcılar Çarşısı'nın güney tarafında bulunan Semerciler Çarşısı'nda günümüzde yoğun olarak semerci, keçeci ve külekçi ve bakırcı dükkânları bulunmaktadır. Doğu-Batı doğrultusunda hafif eğimli bir alan üzerinde bulunan çarşı, 5.50 m. genişliğinde ve 63.00 m. uzunluğundaki sokağın iki tarafına sıralanan dükkânlardan oluşmaktadır.²¹⁰ Çarşı orijinal yapısını kısmen kaybetmiştir. Orijinal durumunu muhafaza ederek günümüze ulaşan dükkânlar beşik tonozla örtülüdür.

Deriden, el işçiliği ile yapılan ayakkabı ve yemenilerin bulunduğu köşgerler çarşısı, Semerciler çarşının alt kısmında, kuzey-güney doğrultusunda, sokak olarak uzanmaktadır. Sokağın iki tarafına sıralanan dükkânlar orijinal yapısını tamamen kaybetmiştir. İnşa edildiği dönemde çarşının üst örtüsünün toprak dam ile örtülü olduğu, zeminin ise taş döşeme olduğu bilinmektedir.²¹¹ Çarşı günümüze ulaşmamıştır.

Demirciler Çarşısı, Eski Bedesten'in önünden başlayarak, doğuya doğru kıvrılarak uzanmaktadır. Dükkânlar doğu-batı doğrultusunda uzanan sokağın iki

---

²⁰⁶Keçi kılından büyük çuval, yem torbası, göçebe çadırı vb. dokuma yapanlara 'mazman' ismi verilmektedir.

²⁰⁷Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**, c.1,s.408, Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.124

²⁰⁸Maraş Şer'i ye Sicili'nde Bakırcı Çarşısı, 'Kazgancı Çarşısı' olarak geçmektedir.

²⁰⁹Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**, c.1,s.406, Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN,**a.g.e.** İstanbul, 2011,s.93

²¹⁰Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s.117

²¹¹Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.120

tarafına yerleştirilmiştir. Çarşısının son halini XVI. yüzyıl sonlarına doğru aldığı düşünülmektedir.²¹² Çarşı orijinal yapısını kısmen kaybetmiş olup, günümüze ulaşan kısımlar beşik tonozla örtülmüştür. Günümüzde çarşıda, demirci, bıçakçı, tenekeci, çıkırıkçı ve köşgerlik yapan zanaatkarlar bulunmaktadır.

Alacalar²¹³Çarşısı, Kapalıçarşı ile Taş Han'ın arasında bulunmaktadır. Çarşının inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Çarşının, Kapalıçarşı ile birlikte XVI. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir.²¹⁴ Orijinal yapısını büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşan yapı, bugün fonksiyonunu kaybetmiştir. Geçmişte zahire ambarı olarak işlev gören çarşıda, günümüzde terziler ve bakırcılar faaliyet göstermektedir. Bakırcıların Çarşısına açılan kapının üzerindeki kitabeye göre çarşı, 1898 yılında onarım görmüştür. Yapı kuzey-güney yönünde uzanan, sokağın iki tarafına yerleştirilen ve doğrudan sokağa açılan ondört hacimden oluşmaktadır.²¹⁵

Kapalıçarşı'nın inşa kitabesi olmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. Kapalıçarşı, Yeni Bedesten ile Bakırcılar Çarşısı arasındaki alana kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Kapalıçarşı'nın kuzeyine yerleştirilen Yeni Bedesten'in dört cephesinde (Resim 33) birer kapıya yer verilmiştir; güneydeki Kapalıçarşı'ya, kuzeydeki Saraçlar Çarşısı'na, Doğudaki ise Kazazlar Çarşısına açılmaktadır. Kapalıçarşı Yeni Bedesten'le organik bir bütünlük gösterdiği için XVI. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir.

Kapalı Çarşı'nın içinde 98, doğu ve güney cephelerinde 18 olmak üzere, toplam 116 dükkân günümüze ulaşabilmiştir. Buna yiktırılan Köşkerler Çarşısı da dâhil edilirse, 160 civarında dükkân bulunuyordu. Yıkılan Köşkerler Çarşısı'yla birlikte, 42.00x89.00 m ölçülerine sahiptir.²¹⁶ Günümüzde sekiz yerden girilen çarşının kalan iki bölümünde ve dış cephelerinde bezirgânlar, kavaflar, kuyumcular

---

²¹²Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylik Ve Osmanlı Dönemi Çarşıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.69, Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.115

²¹³Alaca; fes rengi ve lacivert zemin üzerinde dokunan sarı çizgili, bir nevi pamuklu kumaşın adıdır. Bkz. Mehmet ÖZKARCI, **Kahramanmaraş Kültür Envanteri**.

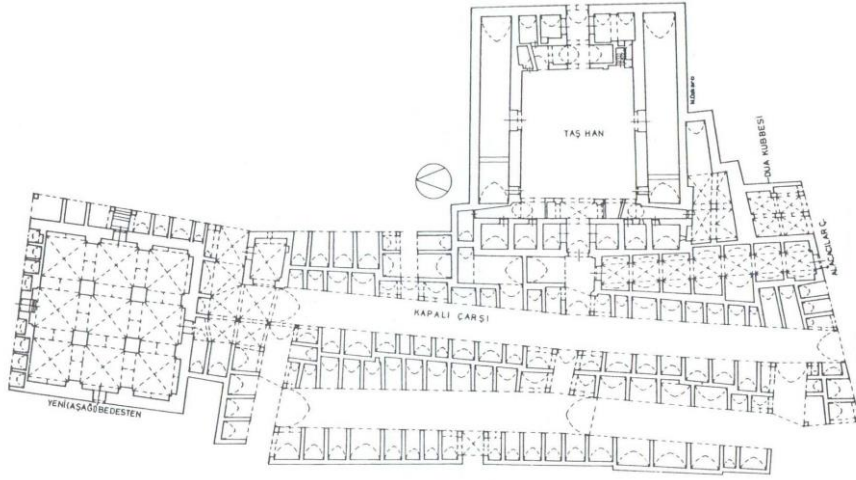
²¹⁴Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN, **a.g.e.**, s.98

²¹⁵Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** , c.1,s.410

²¹⁶Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.131

ve çeşitli esnaf bulunmaktadır. Bu kapılarla Mazmanlar Çarşısı, Kazazlar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı, Taş Han ve Bedesten Atatürk Bulvarına açılmaktadır.

Dua Kubbesi,²¹⁷ Taş Han'ın güneyine, Alacalar Çarşısı'nın doğusunda bulunmaktadır. İki katlı olan yapı, günümüzde şahısların mülkiyetinde olup, orijinalliğini kısmen kaybetmiş ve fonksiyonunu kaybetmiştir.²¹⁸ Alt kat²¹⁹ ve üst kat ikiye bölünerek, alt kat dükkân, üst kat depo olarak kullanılmaktadır.

Şekil 14: Kapalı Çarşı Planı (M. Özkarcı, 2007)

Resim 34: Hatuniye Mahallesinde Eski Bir Ev (N. Çakmak)

Resim 35: Sokak Yapısı ve Sokağın Üzerine Kurulan Ev (N. Çakmak)

²¹⁷Filiz ÖZDEM, Dağların Gazeli Maraş, 'Ara Altun,'a.g.m.' İstanbul, 2011,s.265

²¹⁸Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. , c.1,s.410

²¹⁹H. Kemali ŞİŞMANOĞLU,a.g.t.,s.35

3.1.3. Mahalleler

Osmanlı şehirlerinde mahalleler şehrin önemli birimlerini teşkil etmektedir. Mahalle sakinlerini bir araya getiren, mahallede bulunan cami, mescid, kilise gibi sosyal bir işleve sahip merkezlerdir.²²⁰ Osmanlı şehirlerinde gayri Müslim teba ayrı mahallelerde yaşarken, bazı meslek gurupları kendi mesleklerinin adlarıyla anılan mahallelerde toplu halde yaşamışlardır.²²¹ Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu üzere Maraş'ta da bu tür mahalleler mevcuttur. Şehirdeki mahalleler isimlerini, bazen meslek guruplarından bazen etrafında kuruldukları cami veya mescitlerden ya da bir aşiret veya boy'dan almaktadırlar.

Maraş'ın mahalle sayısı 1526 yılında yapılan tahrirlere göre 51 olup, 1563 yılında 42'ye düşmüştür. Bu mahallelerde gayri Müslim nüfus bulunmadığı ve 3050 vergi nüfusu bulunduğu bilinmektedir.²²² Her iki tarihte de isimleri değişmeyen mahalle sayısı 27, isimleri değişen, başka bir mahalleyle birleşen veya ortadan kalkan mahalle sayısı 26 ve 1526 tahririnde olmayıp 1563 tarihli tahrirde bulunan mahalle sayısı 16'dır. Kurulan 16 mahalle, Halifelü, Cami-i Şadi Bey, Emir Çavuşlu, Ferraş İskender, Bostancıyan, Kaya Bey B. Bişan, Dükkancıyan, Cebeli Ağa, Dalkaralu, Karamanlu, Hacı Kurd be Nam-ı Ali Fakih Mescid, Oğlan Çavuşlu, Kolanlu, Begtutlu, Hacı Ali, Zırhane Fenniyesi be Nam-ı Ali Paşa Mescidi.²²³

Halifelü mahallesinde 1563 tahrir defterlerindeki kayıtlara göre 75 nefer, 7 mücerred²²⁴ ve 21 muaf bulunmaktadır. Cami-i Şadi Bey mahallesinde 40 nefer, 4 mücerred, 6 muaf, Emir Çavuşlu Mahallesinde 49 nefer, 12 mücerred, 10 muaf, Ferraş İskender mahallesinde 33 nefer, 3 mücerred, 16 muaf, Bostancıyan mahallesinde 39 nefer, 10 mücerred, 8 muaf, Kaya Bey b. Bişan mahallesinde 22 nefer, 5 mücerred, 22 muaf, Dükkancıyan mahallesinde 25 nefer, 2 mücerred, 8 muaf, Cebeli ağa mahallesinde 10 nefer, 17 muaf, Dalkaralu mahallesinde 43 nefer, 5 mücerred, 12 muaf, Karamanlu mahallesinde 32 nefer, 32 muaf, Hacı Kurd be Nam-ı

²²⁰Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar mahallenin hem dini, hem de idari liderliğini 'imam' yapmıştır. İmam devlet ile mahalle arasındaki ilişkiyi yürüten yönetici konumundadır. BKZ. Doğan KUBAN, Türk Şehri.

²²¹Özer ERGENÇ, 'Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine' İstanbul, 1984,s.70

²²²Rafet YİNANÇ, Mesut ELİBÜYÜK, **Maraş Tahrir Defteri 1563**, Ankara, 1988, c.1,s.XXXI.

²²³İbrahim SOLAK, **a.g.e.**,s.41

²²⁴'Mücerred' kelimesi bekâr anlamı taşımaktadır.

Ali Fakih Mescidi mahallesinde 62 nefer, 20 mücerred, 3 muaf, Oğlan avuşlu mahallesinde 20 nefer, 20 muaf, Kolanlu mahallesinde 30 nefer, Begtutlu mahallesinde 46 nefer, 6 mücerred, 40 muaf, Hacı Ali mahallesinde 75 nefer, 16 mücerred. 20 muaf, Zırhane Fenniyesi Be Nam-ı Ali Paşa Mescidi mahallesinde 51 nefer, 12, mücerred, 23 muaf bulunmaktadır.²²⁵ Beyazıtlı Mahallesi de fethinden sonra oluşan ilk mahallelerden biridir. Osmanlılar tarafından bölgenin fethini takiben, bölgede ki Dulkadirli nüfuzunu kırmak amacı ile Doğubayazıt'tan şehre getirilen Beyazıt sülalesi, kalenin batı ve kuzey tarafına iskân edilmiştir.

3.1.4. Mevcut Olan Mimari Eserler

YENİ BEDESTEN

Yeni Bedesten²²⁶ ya da Aşağı Bedesten olarak isimlendirilen bu bedesten, Kurtuluş Mahallesi'nde, Saraçhane Camii'nin güneyinde, Kapalı Çarşı'nın kuzeyine bitişik olarak inşa edilmiştir. Bu bedesten, Dulkadir Beyliği zamanında yapılan bedestenden sonra yapıldığı için Yeni Bedesten, daha aşağıda yapıldığı için de Aşağı Bedesten olarak da adlandırılmıştır. Bedestenin inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte XVI. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir.²²⁷

KAZZAZLAR ÇARŞISI

Kazzazlar²²⁸ çarşısı, Yeni Bedesten ile Kapalı Çarşının doğu tarafında kuzey-güney doğrultusundadır. Sokağın batı tarafında yer alan dükkânlar, Kapalı Çarşı ve Yeni Bedesten ile organik bütünlük göstermektedir, bu sebeple; çarşının, Kapalıçarşı ile birlikte XVI. yüzyıl sonu, XVII. yüzyıl başında yapıldığı düşünülmektedir.²²⁹

²²⁵İbrahim SOLAK,**a.g.e.**,s.41

²²⁶H. Kemali ŞİŞMANOĞLU,**a.g.t.**,s.31

²²⁷Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN,**a.g.t.**,s.105, Dilara EZER,**a.g.t.** ,s.47

²²⁸Kazaz; günümüzde 'İpek Kumaş' anlamına gelmektedir.

²²⁹Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.** , c.1,s.406, Kahramanmaraş Belediyesi,**Kahramanmaraş Beylik Ve Osmanlı Dönemi Çarşıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.88

BAKIRCILAR ÇARŞISI

Bakırcılar çarşısı, Kapalıçarşı'nın güney tarafında yer almakta olup, doğu-batı istikametinde eğimli bir arazi üzerindedir. Çarşının son halini XVI. yüzyılın sonlarında aldığı düşünülmektedir.

SEMERÇİLER ÇARŞISI

Şehirdeki hayvanlara semer üreten Semerciler çarşısının, son şeklini XVI. yüzyıl sonlarında aldığı düşünülmektedir.²³⁰

DEMİRCİLER ÇARŞISI

Çarşısının son halini XVI. yüzyıl sonlarına doğru aldığı düşünülmektedir.²³¹ Çarşı orijinal yapısını kısmen kaybetmiş olup, günümüze ulaşan kısımlar beşik tonozla örtülmüştür.

ALACALAR ÇARŞISI

Alacalar²³² Çarşısı, Kapalıçarşı ile Taş Han'ın arasında bulunmaktadır. Çarşının inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Çarşının, Kapalıçarşı ile birlikte XVI. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir.²³³

KAPALI ÇARŞI

Kapalıçarşı'nın²³⁴ inşa kitabesi olmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. Kapalıçarşı Yeni Bedesten'le organik bir bütünlük gösterdiği için XVI. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülmektedir.

---

²³⁰Mehmet ÖZKARCI,**a.e.**, c.1,s.406, Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN,**a.g.e.**,s.93

²³¹Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylik Ve Osmanlı Dönemi Çarşıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.69, Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.115

²³²Alaca; fes rengi ve lacivert zemin üzerinde dokunan sarı çizgili, bir nevi pamuklu kumaşın adıdır. Bkz. Mehmet ÖZKARCI, **Kahramanmaraş Kültür Envanteri**.

²³³Özcan YURDALAN, Tolga SEZGİN,**a.e.**,s.98

²³⁴H. Kemali ŞİŞMANOĞLU,**a.g.t.**, s.32,Şişmanoğlu, 3 nef halinde düzenlenen kapalı çarşının, batı kanadının yol çalışması sırasında yıkıldığından bahsetmiştir.

DUA KUBBESİ

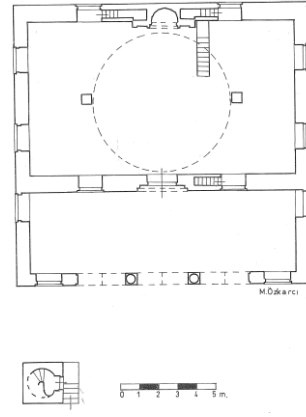
İki katlı olan yapı, günümüzde şahısların mülkiyetinde olup, orijinalliğini kısmen kaybetmiş ve fonksiyonunu kaybetmiştir.²³⁵ Alt kat ve üst kat ikiye bölünerek, alt kat dükkân, üst kat depo olarak kullanılmaktadır.

İSA DİVANLI CAMİ

Mahalleye adını veren cami İsa Divanlı (Resim 36) mahallesinde²³⁶, şehrin güneydoğusunda bulunmaktadır. Caminin banisi İsa Divan'ın oğlu Hacı Osman'dır. Mihrap alınlığında ve minarede yer alan inşa kitabelerine göre caminin, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanında (1520–1566) İsa Divan'ın oğlu Hacı Osman tarafından H.976/M.1568 1569 yılında yapıldığı kaydedilmiştir.²³⁷ (Şekil 15)

Resim 36: İsa Divanlı Camii(N. Çakmak)

Şekil 15: İsa Divanlı Camii Planı

(M. Özkarci)

PAŞA HAMAMI

Hamam, Kurtuluş Mahallesi'nde, İstiklal İlköğretim Okulu'nun batısında bulunmaktadır. (Resim 37-38) Hamamın kitabesi olmadığı için inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir ancak XVI. yüzyılın ortalarına doğru inşa edildiği belirtilmiştir.²³⁸

²³⁵Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. , c.1,s.410

²³⁶Pakize YILDIZ, a.g.e., s.37

²³⁷Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.200, Farklı kaynaklarda caminin 1550 tarihlerinde inşa edildiği belirtilmiştir. Bkz. Yaşar Baş, Rahmi Tekin, **Maraş Vakıfları**, Kahramanmaraş

²³⁸Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. , c.1,s.473

Resim 37: Paşa Hamamı Kemerleri
(N. Çakmak)

Resim 38: Paşa Hamamı Duvarları
(N. Çakmak)

KUYUCAK HAMAMI

Kuyucak Hamamı, (Resim 39) günümüzde Turan Mahallesi'nde Şekerli Camii'nden Kuyucak Çarşısı'na doğru çıkarken yolun kuzeyinde yapılmıştır. İnşa kitabesi olmayan hamamın, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı belirtilmiştir.²³⁹

Resim 39: Kuyucak Hamamı(N. Çakmak)

²³⁹Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.243

3.1.5 Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler

İSA DİVANLI MEDRESESİ VE MEKTEBİ

İsa Divanlı Medresesi'nin 1568–1569 yılında İsa Divanlı Camii ile beraber, İsa Divan'ın oğlu Hacı Osman tarafından yaptırılmıştır. Medresenin, İsa Divanlı Camii avlusunun doğu tarafında, üzeri düz toprak dam ile örtülü olan iki katlı medresenin, alt katında depo ve servis bölümleri, üst katında dört oda ve bir sofa bulunmaktaydı. Mektep 1700'lerin sonunda tamamen ortadan kalkmıştır.²⁴⁰

SÜLEYMAN HAN CAMİ (KALE CAMİ)

Camii, Kahramanmaraş Kalesi içinde bulunmakta idi bu sebeple 'Kale Camii' olarak bilinmektedir. Kale, Kanuni Sultan Süleyman tarafından tamir ettirilirken, camide bu onarım sırasında inşa edilmiştir.²⁴¹

HAMZA NAİB MESCİDİ

Mescidin adına 1526 yılına ait tahrir kayıtlarında rastlanmıştır. 1563 tarihli Maraş tahrir defterinde Hamza Naib Mescidi Mahallesi'nde olduğu belirtilmiştir.²⁴² Günümüzde hangi mahalle içine dâhil olduğu bilinmemektedir.

ALİ PAŞA MESCİDİ

1563 tarihli Maraş tahrir defterinde Zırhane Fenniyesi veya Ali Paşa Mescidi Mahallesi'nde olduğu kaydedilmiştir.²⁴³

TÜLEKLÜ MESCİDİ

Mescidin isminin 1526 yılına ait tahrir kayıtlarında geçtiği belirtilmiştir.²⁴⁴

MUHAMMED BEY MESCİDİ

Mescidin isminin 1526 yılına ait tahrir kayıtlarında geçtiği belirtilmiştir.²⁴⁵

---

²⁴⁰Pakize Yıldız, **a.g.e.**, s.78

²⁴¹Kemalettin KOÇ, **a.g.e.**, s.243

²⁴²İbrahim SOLAK, **a.g.t.**, s.164,

²⁴³Rafet YİNANÇ, Mesut ELİBÜYÜK, **a.g.e.**, c.1, s.13

²⁴⁴Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.**, c.2, 1185

²⁴⁵İbrahim SOLAK, **a.g.t.**, s.164

MUSA MESCİDİ

Mescidin isminin 1526 yılına ait tahrir kayıtlarında geçtiği belirtilmiştir.²⁴⁶

KARA DİVAN MESCİDİ

Mescidin isminin 1526 yılına ait tahrir kayıtlarında geçtiği belirtilmiştir.

ÇAKMAKLAR MESCİDİ

Mescidin isminin 1526 yılına ait tahrir kayıtlarında geçtiği belirtilmiştir.

PINAR ÇELEBİ MESCİDİ

1563 tarihli Maraş tahrir defterinde Pınar Çelebi Mescidi Mahallesi'nde olduğu kaydedilmiştir.²⁴⁷

TANRIVERDİ HACI MESCİDİ

1563 tarihli Maraş tahrir defterinde Tanrı verdi Hacı Mescidi Mahallesi'nde olduğu kaydedilmiştir.²⁴⁸

KIZ HASAN MESCİDİ

1563 tarihli Maraş tahrir defterinde Camustilü oğlu veya Kız Hasan Mescidi Mahallesi'nde olduğu kaydedilmiştir.

MUSA BİN SÜLEYMAN BUK'ASI

1563 tarihli Maraş Tahrir Defteri'nde adı geçen buka'nın Musa bin Süleyman tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Buk'aya, gelirleri 700akçe ve 400 akçe olmak üzere, toplam 1100 akçe gelire sahip 1 meyve bahçesi ve 1 arazinin vakfedildiği kaydedilmiştir.²⁴⁹

---

²⁴⁶Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** , c.2. s.1185

²⁴⁷Rafet YİNANÇ, Mesut ELİBÜYÜK, **a.g.e.**, c.1,s.18, Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** , c.2. s.1185

²⁴⁸Rafet YİNANÇ, Mesut ELİBÜYÜK, **a.e.**, c.1,s.13

²⁴⁹Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** , c.2. s.1201

3.2. ONYEDİNCİ YÜZYILDA KAHRAMANMARAŞ

17. yüzyılda şehre bakıldığında, hem ticari, hem sosyal bakımdan oldukça mamur bir şehir ile karşılaşmaktayız. Günümüzde şehrin ticaret merkezini oluşturan bölge, 17. yüzyılda ana hatları ile oluşmuştur, tamamlanmıştır diyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin fethettiği toprakları şenlendirme politikası dâhilinde ticari bölge önemli ölçüde canlanmış, bu değişim beraberinde sosyal hayatta canlılığı ve gelişimi getirmiştir.

17. yüzyılda şehre genel olarak bakıldığında, günümüzde de işlevini devam ettiren ticaret bölgesinin hemen hemen tamamlanmasından sonra dini yapıların inşasında büyük bir faaliyet olduğunu görmekteyiz. Ticaret faaliyetlerinin bölgede artışı refah seviyesini yükseltmiştir. Yükselen ekonomik gelirinde etkisiyle şehirde ki imar faaliyetlerinde artış görülmüştür. Bu yüzyılda 15' e yakın cami inşa edildiğini görmekteyiz. Bu camilerin büyük kısmı, yaşanan yangın felaketleri ve zamanın verdiği tahribat sebebiyle, kısmen yapılan onarımlar veya bütünüyle değişikliğe uğrayarak günümüze ulaşmıştır. Bu yapıların içerisinde gerek bir külliye birlikteliği içerisinde, gerekse tek olarak inşa edilen medrese ve mekteplerin çoğunluğunun günümüze ulaşmadığını görmekteyiz. Bununla birlikte şehirde inşa edilen cami ve medreseler, 17. yüzyılda şehirde yeni yerleşim alanlarının oluştuğunun göstergesidir diyebiliriz.

Bu yüzyılla ilgili ilk bilgiyi 17. yüzyılda Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz. Evliya Çelebi şehirle ilgili olarak *'Bu yeni şehrin kible tarafında, hala bağların olduğu zeminde eski Maraş büyük şehir imiş. Hala yapı kalıntıları bellidir'* der.²⁵⁰ Evliya Çelebi'nin burada eski Maraş şehri diyerek bahsettiği yer, Maraş'ın ilk kurulduğu yer Erkenez Çay'ının kenarındır. Eski şehir kalıntılarının 17. yüzyılda hala varlığını koruduğunu Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Maraş'ın akarsularından ve değirmenlerinden de bahsetmektedir; *“Şir Dağı'ndan bu şehre bir akarsu gelir. İsmine Pınarbaşı derler. Bir mesire, gezinti ve dinlenme yeridir. O su şehre girip sekiz adet un değirmeni döndürür. Şehrin kible tarafından Elmalı Köyü tarafından*

---

²⁵⁰EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ,(Çev.) Seyit Ali KAHRAMAN, Yücel DAĞLI, (Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne), c.3, İstanbul, 2006,s.225

bir nehir daha şehrin bahçeleri içinde akarak 16 göz değirmen daha döndürür. Bu 24 göz değirmen tamamen vakıftır. Bunlardan şehir içinde Alaüddeve Camii avlusundaki değirmen gayet hızlı değirmendir. Bütün kalabalık cemaat bunun musluklarından abdestlerini tazelerler’’, burada Evliya Çelebi Ulu Cami’nin avlusunda bir değirmen olduğundan bahsetmektedir ve buradan şehrin su açısından zenginliğini görmekteyiz.

Bununla birlikte Evliya Çelebi’nin ‘Şir’ dağı olarak bahsettiği dağ günümüzde şehrin sırtını verdiği ‘Ahır’ dağıdır. Evliya Çelebi şehri anlatmaya devam eder ve der ‘‘ *Bu şehrin .....tarafında yaylak yüksek bir dağ vardır. İsmine ....derler, bir yüksek dağdır ki anlatılmasında dil kısa kalır. O yüksek dağın en yüksek yerinde büyük bir havuz vardır, sanki göl gibidir. İsmine Karagöl derler. Maraş şehrine üç saat yerdir. Bu Karagöl havuzu yakınında büyük bir sarnıç vardır. Uzunluğu ve genişliği dörder yüz adımdır. Eski zamanlarda Cimcime kayserin bu yaylalarda ve Göksun yaylasında 70.000 sürü, koyunu, keçisi, camusu ve sığırı var imiş’’.*²⁵¹ Evliya Çelebi günümüzde Ahır dağı olarak adlandırılan dağın üzerinde, şehre uzaklığı üç saat olan, bir göl olduğundan ve gölün yakınında bir sarnıç olduğundan bahsetmektedir.

Evliya Çelebiden şehirde hayvancılığın ne kadar önemli yer tuttuğunu da öğrenmekteyiz. Ayrıca Evliya Çelebi şehrin ne kadar mamur olduğundan bahsetmiş ve bir horozun damdan dama sıçrayarak, bir tuzağa yakalanmadan şehrin öbür uca gittiğini dile getirmiştir. Evliya Çelebi şehir halkının, on iki çeşit türk dili konuştuklarından bahsetmiş ve Maveraünehir’de bulunan ‘Mahan’ şehriden buraya geldiklerini söylemiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, halkın çoğunun Türkmen olduğuna değinmiştir. Çelebi, şehirde ki halkın kıyafetleri hakkında ise; ‘*temiz çuka giysiler giyerler ve kadife külah üzerine beyaz Muhammedi destarı sararlar*’ demiştir. Şehirdeki kadınların kıyafetlerine de değinen Çelebi; ‘‘*Bütün kadınları ayaklarına sarı çizme giyip başlarına safi gümüş tas takke yahut zerduz sivri takke üzerine boylarına beyaz çarşaf bürünürler’’* demiştir.²⁵²

²⁵¹ **EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ**,(Çev.) Seyit Ali KAHRAMAN, Yücel DAĞLI, (Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne), c.3, k.1, İstanbul, 2006,s.226

²⁵² **EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, HAC KİTABI**, (Çev.) Asiye YILMAZ YILDIRIM, Zeynep SÜSLÜ BERKTAŞ, İstanbul, 2010,s.327

3.2.1. Kale

Evliya Çelebi Seyahatnamesi 17. yüzyılla ilgili bilgi alabileceğimiz en eski kaynaklardan biridir. 17. yüzyılda şehri ziyaret eden Evliya Çelebi Maraş Kalesini gezmiş ve Seyahatnamesinde kaleden bahsetmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Maraş Kalesinden şöyle bahseder, “ *Süleyman Han zamanında büyük bir isyan edip²⁵³ Arabistan’dan ve Karaman’dan nice yerler soydular. Sonunda şehriyari fermanı ile eski kale yerinde bir kale olunması ferman olundu. Hala kalesi bir bayır üzerinde, kare şeklinde, küçük bir binadır. Etrafı altı yüz adımdır ve bir topraklı tepe üzerinde olduğundan etrafında asla hendeği yoktur. Kibleye nazır şehre açılan üç kat kapısı var ve bu kapının dışarısındaki kültelerin iki yanında birbirine nazır siyah taştan dört tane korkunç aslan tasviri vardır. Sanki canlı gibidir’.*

Ve bu kapı üzerinde kalenin tarihi budur:

‘El-Hamdü ve leyletü’s-salat ala Muhammedin hayrü’l-ıbad ve ala leyali’l-emcad ve ba’demera kale e’azze’l-kadriyyeti’l- ma’muriyyetisultanü’l- berreyn ve hakanü’l-bahreyn Sultan Süleyman Han ibn Selim Han. Sene 915.’

‘‘Ve bu kapı dahi kuzeye nazırdır ama daima kapalıdır. Ve bu kale içi bir mahalle ve yüz toprak örtülü eski evlerdir. Ve bir Süleyman Han Camii var, küçüktür Ve gece gündüz dizdarı kapılar arasında yaşar’’²⁵⁴

Evliya Çelebi burada Maraş Kalesi’nin, toprak üzerinde olduğundan, hendeği olmadığından ve çevresinin 600 adım olduğundan bahsetmiştir. Kalenin güney tarafında üç kat kapısı olduğunu ve bu kapının dışında dört tane siyah aslan heykeli olduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte Evliya Çelebi, eski kalenin çıkan bir isyan sonucu, Sultan Süleyman’ın emriyle onarım gördüğünü belirtmektedir. Evliya Çelebi, kale içinde toprak dam ile örtülü, 100 ev olan bir mahalleden ve bir Süleyman Han Camisi’nin varlığından da bahsetmektedir. Evliya Çelebi’den edindiğimiz bilgiye nazaran onarım görmüştür. Evliya Çelebi’nin bahsettiği kaledeki üçüncü tamir kitabesinde:

²⁵³ Halkın isyanı sonucu böyle bir tedbir alınır.

²⁵⁴ **EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, HAC KİTABI**, (Çev.) Asiye YILMAZ YILDIRIM, Zeynep SÜSLÜ BERKTAŞ, İstanbul, 2010,s.324,**EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ**,(Çev.) Seyit Ali KAHRAMAN, Yücel DAĞLI, (Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne), c.3, k.1, İstanbul, 2006,s.230

“ Sakliya halk eyliye cümle elemelerden beri, sene 1053.”

Kitabeye göre kale 1643 yılında onarım görmüştür.²⁵⁵

3.2.2. Ticaret Bölgesi

16. yüzyılda, önemli ölçüde gelişen şehrin ticaret bölgesi 17. yüzyılda da gelişmeye devam etmiştir. 17. yüzyılda inşa edilen ticaret yapıları şehrin, iktisadi ve sosyal açıdan gelişmeye devam ettiğinin göstergesidir. XVII. yüzyılda Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, Maraş'taki han sayısını 6 olarak bildirmiş ve bunlardan Acem Hanı ve Müftü Hanı'nın meşhur olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde şehirde, kırk beş dükkân, iki bedesten olduğundan bahsetmiştir.²⁵⁶ Aşağıdaki haritada yeşil renkle gösterilen yerler, şehrin ticaret bölgesine 17. yüzyılda eklenen ticaret yapılarının yerlerini göstermektedir.

Bu yüzyılda inşa edilen Taş Han²⁵⁷ günümüzde hala önemini korumakta olup şehrin ticaret merkezi içinde bulunmaktadır. (Şekil 17-18) Kitabesi tahrip edilen Han'ın inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1653 tarihli vakfiyeye göre 1650 yılı civarında inşa edildiği düşünülmektedir.²⁵⁸ Han, 1653 tarihli vakfiyeye göre, Hatipzadelerden Mehmet Efendi, Kalender Çelebi ve Ahmet Çelebi kardeşler tarafından yaptırılmıştır. Kurtuluş mahallesi sınırları içerisinde bulunan Han, doğudan Maraş (Belediye Çarşısı, Uzun Çarşı) Çarşısı, batıdan Kapalı Çarşı ve Miri Han'a, kuzeyden Mazmanlar Çarşısı, Güneyden Bakırcılar Çarşısı ile çevrili olup, iki katlı olarak inşa edilmiştir.²⁵⁹ Vakfiyede hanın üst katında 22 oda, alt katında 2 oda (depo-ahır), güney ve doğu taraflarında 50 dükkân olduğu belirtilmiştir. 34.00 m x 36.00 m ölçülerinde olan Han, 1947, 1952, 1981 ve 2002 yıllarında onarımdan geçirilmiştir. Ayrıca Han, II. Dünya savaşı yıllarında orduya tahsis edilmiş ve bu dönemde, avlunun doğu tarafında açılan bir geçitle, Belediye Çarşısı'na bağlanmıştır. Taş Han, 232 Numaralı Maraş Şeriye Sicili'nde “Kabaoğlu Hanı” ismiyle, 48 oda ve

²⁵⁵Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. ,s.530

²⁵⁶EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, HAC KİTABI, (Çvr), Asiye YILMAZ YILDIRIM, Zeynep SÜSLÜ BERKTAŞ, İstanbul, 2010,s.326

²⁵⁷H. Kemali ŞİŞMANOĞLU, a.g.t., s.34

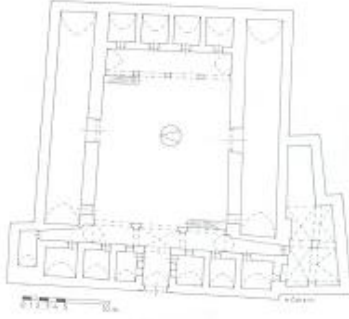
²⁵⁸Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. , c.1. s.376

²⁵⁹Ömer KAYA, a.g.e. ,s.457

1 müstemilattan oluşan, vakıf hanı olarak geçmektedir. Adı geçen han 235 Numaralı Maraş Şeriye Sicili'nde yine "Kabaoğlu Hanı" adıyla kaydedilmiştir.

Şekil 16: Kahramanmaraş Şehrinin Ticaret Bölgesi (M. ÖZKARCI, 2007)

Şekil 17: Taş Han Alt Kat
(M. ÖZKARCI,2007)

Şekil 18: Taş Han Üst Kat
(M. ÖZKARCI, 2007)

Kurtuluş Mahallesi'nde, Maraş (Belediye) Çarşısı'nda bulunan diğer önemli bir han ise Hışır Han'dır. Maraş (Belediye) Çarşısı ile Eski (Yukarı) Bedesten'in arasına, XVII. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülen Hışır Han'ın inşa kitabesi bulunmamaktadır.²⁶⁰ Maraş (Belediye) Çarşısı'ndaki dükkânların arkasına inşa edilen han ve bir dehlizle kapalı çarşıya bağlanmaktadır.

²⁶⁰H. Kemali ŞİŞMANOĞLU, a.g.t., s.16, (Şişmanoğlu, 1973 yılında Hışır Han'ın kuzey tarafı hariç diğer yerlerinin harabe olduğunu belirtmiştir.)

Hanın ismi 1904 tarihli Maraş Şer'iyeye Sicili'ne Hışva Hanı ismiyle kaydedilmiştir.²⁶¹ Hışır ve hışva kelimeleri yöresel bir tabir olarak 'pamuk kozası' anlamında kullanılmaktadır. Bu isim handa pamuk kozası satılmasından ileri gelmektedir. 1884 yılında çıkan büyük yangında ağır hasar gören han, büyük bir onarım görmüştür. Han'dan günümüze yıkık birkaç duvar parçası ulaşmıştır. (Resim 41-42) 1950'li yıllara kadar fonksiyonunu sürdürdüğü belirtilen han şahısların elinde olup, kuzey revakının bir bölümü konut olarak kullanılmaktadır. (Resim 40)

Resim 40: Hışır Han'dan Günümüze Ulaşan ve Konut Olarak Kullanılan Kısım (N. Çakmak)
(N.Çakmak)

Resim 41: Hışır Han, Duvar Kalıntısı

Resim 42: Hışır Han, Güney Kapı Kemerini (N. Çakmak)

17. yüzyılda inşa edilen ve günümüze ulaşmayan Miri Han'ın, 1652 tarihli Hatipzade Vakfiyesi'ne göre, Taş Han ile Kapalı Çarşı arasında yer aldığı düşünülmektedir.²⁶² Miri Han hakkında bilgi mevcut değildir. 17. yüzyılda Maraş'ta

²⁶¹Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.237

²⁶²Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.237

inşa edildiğini bildiğimiz üç han vardır. Bu han'lardan Taş Han günümüzde hala bir işleve sahiptir, Hışır Han ise günümüze harabe halde, kısmen ulaşmıştır, Miri Han ise günümüze ulaşmamış, han hakkında pek bir bilgiye mevcut değildir.

3.2.3. Mahalleler

17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti girdiği savaşlarda yenilgiye uğramakta ve birçok maddi kayıplar yaşamaktaydı. Savaşlardaki kayıplar sebebiyle ülkede birçok iç karışıklıklar çıkmıştır. Bu iç karışıklıklar sebebiyle halkın tarım arazileri zarar görmüştür. Osmanlı devleti, iç karışıklıktan çıkan zararı gidermek amacı ile isteyen aşiretleri, istedikleri bölgelere iskâna tabi tutmuştur. Dulkadiroğlu aşiretine bağlı birçok oymakta bu iskâna tabi tutulmuştur. Ancak bilindiği üzere bu oymaklar genellikle konar-göçer olan oymaklardan oluşmaktadır. Maraş şehrinin merkezinden iskâna tabi tutulan oymak olup olmadığı bilinmemektedir. Bu sebeple şehirdeki nüfusun değişme oranı da bilinmemektedir.²⁶³ 17. yüzyıl da şehirde kurulan mahalleler hakkında tam bir bilgiye sahip olamamakla birlikte Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Maraş şehrinden şöyle bahseder: “ *Ve şehr-i Maraş cümle kırk iki mahalledir*” diyerek, seyahatnamesinde şehirde ki mahalle sayısını belirtmiştir. Şehirde ki mahalle sayısı yüzyıllar içinde, yeni kurulan mahalleler ve bir mahallenin bir diğerine bağlanması sebebiyle, mahalle sayısı sürekli olarak değişmiştir. Evliya Çelebi'nin anlatımından şehir ile ilgili az çok bir bilgi edinmekteyiz. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde: “ *Ve cümle dere ve depelerüzre bağlı ve bahçeli ve ab-ı revan sovukma-i zülalli divanhane-i alili saray-ı alili on bir bin hanedir. Ve cümle toprak ve kireç örtülü ve kâgir divarlı ve ca-be-ca kerpiç divarlı evlerdir. Ve bu şehir kıbleden şimale bir dağ eteğinde vaki olmuş tulü yedi bin adımdır. Ve cümle otuzdokuzmihrabdır.*”²⁶⁴ Burada Evliya Çelebi şehirdeki ev sayısını onbir bin hane olarak belirtmiş ve şehrin güneyden kuzeye 7000 adım olduğunu söylemektedir. 17.

²⁶³ Ahmet DULKADİROĞLU, **Dulkadir Beyliği Araştırmaları Sempozyumu II. ‘ XVII. Yüzyılda Dulkadirli Aşireti'nin İskân Edildiği Bölgeler**’, Kahramanmaraş, 2008,s.243

²⁶⁴ **EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ, HAC KİTABI**, (çvr.), Asiye YILMAZ YILDIRIM, Zeynep SÜSLÜ BERKTAŞ, İstanbul, 2010,s.324,**EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ**,(çvr.),Seyit Ali KAHRAMAN, Yücel DAĞLI, (Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne), c.3, k.1, İstanbul, 2006,s.225,Bkz. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c.9.

yüzyıl da, hacca giderken Maraş'tan geçen Polonyalı Simeon ise Maraş'taki Ermenilerden bahsetmiş ve şehirde 20 ermeni hanesi olduğunu belirtmiştir.²⁶⁵

3.2.4. Mevcut Olan Mimari Eserler

ACEMLİ (HACI İSKENDER BEY-ŞEHİT EVLİYA) CAMİİ VE KÜLLİYESİ

Külliyeye, Beyazıtlı ailesinden Hacı Abdullah Bey'in oğullarından İskender Bey tarafından, kendi adıyla anılan, kalenin batısındaki İskender Bey Mahallesi'nde yaptırılmıştır.²⁶⁶ Külliye cami, (Şekil 19) medrese ve çeşmeden oluşmaktadır. Külliye'nin, XVII. yüzyılın ortalarına doğru yaptırıldığı düşünülmektedir.²⁶⁷ Külliye'nin banisi İskender Bey'in, 1618 yılı civarında yaşadığı düşünülmektedir.²⁶⁸ Medrese, (Resim 43) caminin (Resim 44) doğu ve batısında iki katlı olarak inşa edilmiştir. 1862 tarihli vakfiye ve 1901 tarihli Maarif Salnamesi'nde burada eğitim ve öğretimin devam ettiği belirtilmiştir.²⁶⁹ 1963 ve 1987 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarım görmüştür. Son onarımda, duvarlar sıvanarak badana yapılmış, ahşap malzemeler ile çatı yenilenmiştir. Günümüzde medresenin bir bölümünde öğrenciler kalmakta, diğer bölüm ise Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

Mihraptaki alınlığa yerleştirilen kitabede şunlar yazılıdır: “*Küllemâdehale 'aleyhaZekerıyya 'l-mıhrâb. Sene Arabî 1330*”.²⁷⁰

Açıklaması: Zekeriya, Onun (Meryem) yanına, mâbede her girişinde orada rızık bulurdu. Sene Arabî (Hicri) 1330.

Cümle kapısının alınlığına yerleştirilen kitabede şunlar yazılıdır: *Bismillahirrahmanirrahim, Lâ ilâhe illallâhu 'l-melikül-hakkul-mübın Muhammedünresûlullâhsâdiku 'l-va 'dül-emin. Sene Arabî 1330.*

²⁶⁵Hrand D. ANDREASYAN, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, İstanbul, 1964,s.157

²⁶⁶Pakize YILDIZ,*a.g.e.*,s.80

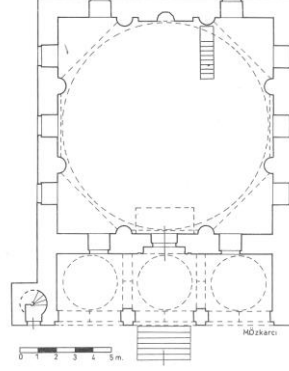
²⁶⁷Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN,*a.g.e.*,s.248

²⁶⁸Kahramanmaraş Belediyesi, *Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini yapıları*, Kahramanmaraş, 2012,s.197

²⁶⁹Kemalettin KOÇ,*a.g.e.*,s.210

²⁷⁰Mehmet ÖZKARCI, *a.g.e.*

Açıklaması: Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım. Gerçek hükümdar ve apaçık gerçek olan Allah'tan başka ilah yoktur. Sadıktır. Va'dinde emindir. Muhammed Allah'ın Resûlüdür. Sene Arabî (Hicri) 1330.

Resim 43: Acemli C. Medresesi   **Şekil 19:** Acemli Camii Planı (M. Özkarcı, 2007)
(N. Çakmak)

Resim 44: Acemli Camii(N. Çakmak)   **Resim 45:** Hacı Veli Bey Camii

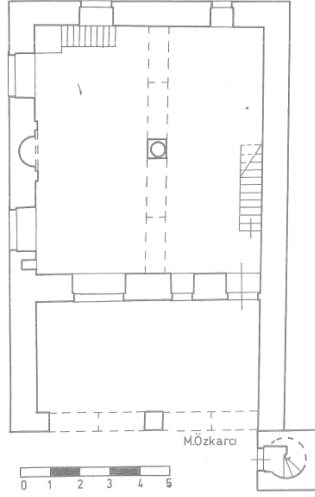
HACI VELİ BEY CAMİİ

Veli Bey Camii, (Resim 45) Beyazıtlı ailesinden Hacı Abdullah Bey'in oğullarından Veli Bey tarafından yaptırılmıştır.²⁷¹ Akdere'nin batısındaki cami, şimdi Yörükselim Mahallesi sınırları içindedir. Caminin inşa kitabesi günümüze ulaşmamıştır. (Şekil 20)

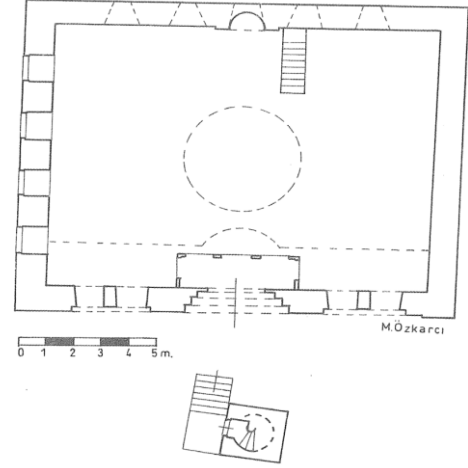
²⁷¹Yapının banisinin ismi, minarenin H.1118/M.1706–1707 tarihli inşa kitabesinde geçmektedir, Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.251

Ayrıca minarenin inşa kitabesine göre, minarenin Veli Bey'in oğlu Ali Bey tarafından 1706–1707 yılında yaptırıldığı ve Veli Bey'in vefat ettiği belirtilmektedir. Bu bilgilerden Caminin XVII. yüzyılın ortalarında inşa edildiği düşünülmektedir.²⁷²

Şekil 20: Hacı Veli Bey Camii Planı
(M.ÖZKARCI, 2007)

Şekil 21: Arasa (Cıgıcığ) Camii
(M. ÖZKARCI, 2007)

ARASA (TİMUR PAŞA-CIĞCIĞI) CAMİİ

Arasa Camii, (Resim 46-47) Kahramanmaraş'ın güneyinde şimdiki Hayrullah Mahallesi'ndedir. Kıbrıs Meydanı'ndan Sokakbaşı mahallesine doğru giden yol üzerinde inşa edilmiştir. Caminin banisi Timur Paşa olup cami, XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir.²⁷³ (Şekil 21) Caminin minaresi, kapının üst kısmındaki kitabeye göre İmam Hacı İsmail tarafından 1707–1708 yılında inşa ettirilmiştir.²⁷⁴ Caminin kuzey duvarında yer alan kitabeye göre, camii harabe bir durumda iken tamamen yıkılarak 1898 1899 yılında yeniden inşa edilmiştir.²⁷⁵ İlk zamanlarda Timur Paşa Camii olarak anılan caminin bulunduğu mahalle, Osmanlı Devleti zamanında Cıgıcığ Mahallesi olarak anıldığından, cami de Cıgıcığ Camii olarak da anılmıştır. Maraş Arasası'na yakın olması dolayısı ile Arasa Camii olarakta

²⁷²Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.179

²⁷³Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012, s.139

²⁷⁴Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.182, Dilara EZER, a.g.t., s.44

²⁷⁵Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.232.

bilinir. 1980 yılında yıkılan cami, 1985'te yeniden yapılmıştır. Timur Paşa'nın yaptırdığı caminin ilk halinden hiçbir kalıntı günümüze ulaşmamıştır.

Resim 46: Arasa (Cığcıği) Camii
(KBŞB, Tarihi Bilinmeyen Eski Foto)

Resim 47: Arasa (Cığcıği) Camii
(N. Çakmak)

Minarenin kaidesinde bulunan kitabe taş levha üzerine talik hatla şunlar yazılıdır:

*“Bi-Hamdillah bina etdi İmam el-Hac İsmail ,Dahi el-Hac Abdullah idüb...
tekmil , Sema’ iderşehir halkı sıgaru kebir, Okunsa medhAhmed’le Mehmet nesl-i
İsmail, ... basub minareye dediler Şakiri Tarih Ayak basdı ayaklarla ferhile Hac
İsmail. Sene 1119.”*

Cümle kapısının alınlığına, II. Abdülhamid Han'ın tuğrası ile kitabe yerleştirilmiştir.

“el-Gazi Abdülhamid bin Mahmut Han el-Muzaffer daima” ifadesini ihtiva etmektedir.

Nesih hat ile yazılan kitabede şunlar yazılıdır:

*“İş bu cami-i şerif külliye münhedim olmuş iken ‘asr-ı hümayunlarıhya-yı
hayrat ve hasenat, Cihetiyle de mağbut-ı âsâr olan zill-ı zalil-i Yezdan-ı ve dürr-
iiklil-i Osmani fahru’l-hulefa, Şevketlü es-Sultan ibn es-Sultan el- Gazi Abdulhamid
Han-ısanı efendimiz Hazretlerinin ahd-i hilafetlerinde seniyye-i Mer’aş Mutasarrıfı
el-Hac Mehmet Arıfı Paşa delaletiyle ve erbab-ı hayrat ve hasenatın
iânetiyle müceddeden yapılmıştır. Sene hicri 1316”.*²⁷⁶

²⁷⁶Mehmet ÖZKARCI, a.g.e., s.65

BEYAZITLI CAMİİ

Banisi Beyazıtogullarından Hacı Abdullah Bey olan caminin 17. yüzyılın ilk çeyreğinde yapıldığı düşünülmektedir. (Resim 48-49) Caminin inşa kitabesi yoktur ve cami orijinal hali ile günümüze ulaşmamıştır. Caminin banisi olan Hacı Abdullah Bey'in H.1027 Kasım-M.1618 tarihli vakfiyesinde, cami, medrese ve mektepten oluşan bir külliye inşa ettirdiğini belirtmiştir.²⁷⁷ Farklı kaynaklarda ise caminin Beyazıtogullarından Kalender Paşa tarafından 1802-1805 yılları arasında yaptırıldığı belirtilmiştir.²⁷⁸

Resim 48: Beyazıtli Camii
(N. Çakmak)

Resim 49: Beyazıtli Camii Harim Kısmı
(N. Çakmak)

SARAÇHANE CAMİİ

Cami, Kurtuluş Mahallesi'nde, (Resim 50-51) Ulu Camii'nin güneyinde inşa edilmiştir. Eskiden Saraçhane Camii'nin altındaki ve çevresindeki dükkânlar saraç esnafı tarafından kullanılmaktaydı, cami de ismini buradan almıştır. (Şekil 22-23) Caminin inşa kitabesi yoktur.²⁷⁹ Bu yüzden inşa tarihi bilinmemektedir. Bunun yanında H.Evasıt-1 Zilhicce 1027/M. Kasım 1618 tarihli vakfiyeye göre, İskenderoğlu Hacı Beyazıt (Abdullah) Bey tarafından 1618 yılı civarında inşa ettirildiği sanılmaktadır.²⁸⁰ Vakfiyede Hacı Abdullah Bey, Yeni Bedesten'in kuzey

²⁷⁷Mehmet Özkarcı,**a.g.e.**,s.70

²⁷⁸Bkz. Hamza Gündoğdu

²⁷⁹H. Kemali ŞİŞMANOĞLU,**a.g.t.**,s.26,(Şişmanoğlu, 1968 yılında yaptığı çalışmada, orijinallliğini muhafaza eden doğu duvarında rahle şeklinde bir kitabe olduğunu, ancak okunamadığını belirtmiştir.)

²⁸⁰Kemalettin KOÇ,**a.g.t.**,s.187

tarafında bulunan Suk-ı Sultani çarşısında 72 dükkân yaptırdığını ifade etmektedir.²⁸¹
İnşa edilen bu yer Saraçlar çarşısıdır.

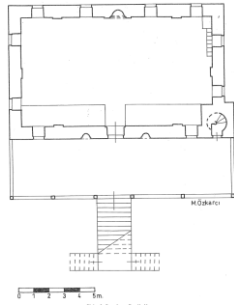

Resim 50: Saraçhane Camii, Güney Cephesi (N. Çakmak)

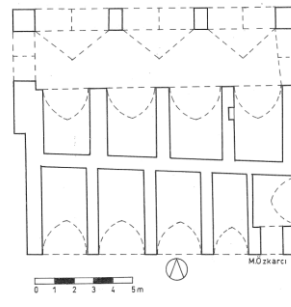

Resim 51: Saraçhane Camii (N. Çakmak)

Saraçhane camisinin alt katında ise 9 dükkân mevcuttur. Tapu kayıtlarına göre bu dükkânların sahibi olarak İskenderoğlu Hacı Bayazıt'ın adı geçmekte ve dükkânlar İskenderoğlu Hacı Bayazıt Vakfı'nın mülkiyetinde bulunmaktadır. Doğu cephe duvarının üst tarafına yerleştirilen tamir kitabesine göre, H.1322/M.1904–1905 yılında onarım görmüştür.²⁸² Caminin kuzeyinde ve doğusunda Saraçhane Medresesi bulunuyordu. 1806 yılında Beyazıt'ın Kalender Paşa tarafından kurulan bir vakıfla, cami ile beraber dersane ve medrese onarım görmüştür. Kahramanmaraş'ın altı kısmı çarşı üstü kısmı cami olan tek yapısıdır. Günümüzde altındaki çarşıda saraç esnafı yanında, ayakkabıcı ve tenekeci dükkânları sıralanmıştır.

Şekil 22: Saraçhane Camii, Zemin Kat Planı (M. Özkarcı)

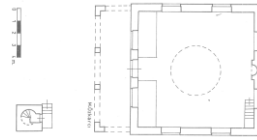
Şekil 23: Saraçhane Camii, Üst Kat Planı (M. Özkarcı)

²⁸¹Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylik Ve Osmanlı Dönemi Dini Yapılar**, Kahramanmaraş, 2012,s.41

²⁸²Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.189

DEVECİLİ CAMİ

Devecili Camii, (Resim 52) Akçakoyunlu Mahallesi Devecili Mevkii'nde bulunmaktadır. İnşa kitabesine göre cami, H.1024/M.1615 yılında Kaya'nın oğlu Ebu Bekir tarafından yaptırılmıştır.²⁸³ 1990 yılında yıkılarak yenisi yapılan caminin inşa ve tamir kitabeleri depoda muhafaza edilmektedir. Cami, tamir kitabelerine göre, H.1152/M.1739–1740 ve H.1288/1871–1872 yıllarında onarım görmüştür.²⁸⁴ Ayrıca H.1325/M.1907 tarihinde de 200 kuruş harcama yapılarak tamir edilmiştir. Devecili Camii, Batı parktan Orta seki mevkisine geçiş yolu üzerinde bulunmaktadır. Cami, 1990'lı yıllarda yıkılarak tekrardan inşa edilmiş olup, caminin minaresi orijinal halini korumaktadır.²⁸⁵

Resim 52: Devecili Camii(N.Çakmak) **Şekil 24:** Çukuroba Camii Planı (M. Özkarcı)

ÇUKUROBA (HACI HÜSEYİN EFENDİ) CAMİİ

Çukuroba Camii, (Resim 53-54) inşa kitabesine göre, 1669–1670 yılında Hacı Hüseyin Efendi tarafından inşa ettirilmiştir.²⁸⁶ Yapı, banisinin ismiyle anılırken, günümüzde bulunduğu Çukuroba Mahallesi'nin adını almıştır.

Resim 53: Çukuroba Camii,
(N. Çakmak)

Resim 54: Çukuroba Camii
(N.Çakmak)

²⁸³Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** ,s.131

²⁸⁴Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.261

²⁸⁵Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.191

²⁸⁶Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** ,s.110

Cami 1945 yılında yıkılarak, yeniden inşa edilmiştir.²⁸⁷ Caminin orijinal halinden sadece taş minaresi günümüze ulaşmıştır.²⁸⁸ Cami son olarak 1959 yılında onarım görmüştür.²⁸⁹ (Şekil 24)

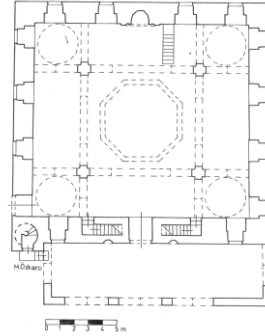
DİVANLI (AHMET PAŞA) CAMİİ

Divanlı Camii, (Resim 55-56-57) caminin doğusundaki giriş kapısının üzerinde bulunan inşa kitabesine göre Zorlu (kel) beylerden Ahmet Paşa tarafından H.1101/M.1689–1690 tarihinde inşa edilmiştir.²⁹⁰ Cami'nin İnşa kitabesinde şunlar yazılıdır:

*Hâlâ sâkin-i Mer'aşolan Hazret-i Paşa EtdiDivanlıma'bed-i mergub...Görubenma'bedi dedi ona tâm tarih Tul-ı takvâya Câmi'-i Ahmet Paşa. Sene 1101.*²⁹¹ İnşa kitabesinin sol tarafında bir de tamir kitabesi vardır. (Şekil 25) Bu

kitabeye göre cami, H.1210/M.1795–1796 tarihinde meydana gelen bir depremle yıkılmış ve H.1211/M.1796–1797 tarihinde halkın yardımıyla da tekrar yapılmıştır.²⁹² Bu kitabede şunlar yazılıdır:

Fart idübhedm etmiş idi zelzele. Sene 1210.Nutk-ı himmetle temâmolıdı hele. Sene 1211.

Resim 55: Divanlı Camii, Kuzeybatıdan Görünüş, 1935 (HVM)

Şekil 25: Divanlı Camii Planı (M. Özkarcı,2007)

²⁸⁷Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s.192

²⁸⁸Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.97

²⁸⁹Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**, s.177

²⁹⁰Pakize YILDIZ,**a.g.e.**,s.116, Dilara EZER,**a.g.e.**,s.35

²⁹¹Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.**, s.140

²⁹²Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**,Kahramanmaraş, 2012,s.51

Resim 56: Divanlı (Ahmet Paşa) **Resim 57:** Divanlı (Ahmet Paşa)
Camii(N. Çakmak)

ŞEYH (ŞEYH HÜSEYİN) CAMİİ

Turan Mahallesi'nde bulunan caminin inşa kitabesi yoktur. Şeyh Turan Camii, şehirde Şih (Şeyh) Camii (Resim 58-59) olarak bilinir. Cami, Şeyh Hüseyin Dede tarafından yaptırılmıştır.²⁹³ Yapı ile ilgili ilk belge H.1092/M.1681 tarihli dir.²⁹⁴ Caminin de bu tarihlerden önce yapıldığı düşünülmektedir. İlk yapıldığı şeklinde fazla bir değişiklik yoktur. Minare kaidesinde bulunan tamir kitabesine göre cami, H.1211/M.1796–1797 yılında minareyle birlikte onarımdan geçirilmiştir.²⁹⁵

Resim 58: Şeyh Camii
(N. Çakmak)

Resim 59: Şeyh Camii Son Cemaat Yeri
(N. Çakmak)

²⁹³Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** Ankara, 2007,s.281, Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.197

²⁹⁴Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN,**a.g.e.**,s.234

²⁹⁵Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.87, Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.194

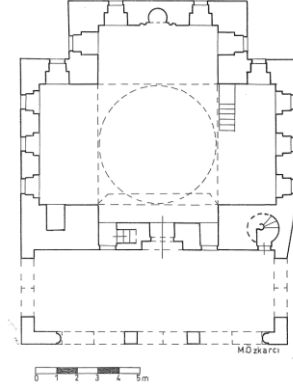
ŞEKERLİ (AHMET PAŞA-YUKARI OBA) CAMİİ

Cami, (Resim 60) Kahramanmaraş'ın doğusundaki Turan Mahallesi Şekerli mevkiinde, Sarayaltı'ndan gelip Kuyucak'a dönen yolun kuzey köşesinde yer almaktadır. Yapının inşa kitabesine göre cami, H.1107/M.1695–1696 tarihinde Ahmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir.²⁹⁶ (Şekil 26)

Resim 60: Şekerli Camii

(N. Çakmak)

Şekil 26: Şekerli Camii Planı

(M. Özkarcı)

Bunun yanında son cemaat yerinin güney duvarında H.Zilkade 606/M. Nisan 1210 tarihli ikinci bir inşa kitabesi daha bulunmaktadır.²⁹⁷ Bu kitabenin, caminin yerinde önceden yapılmış sonra yıkılmış olan başka bir camiye ait olduğu düşünülmektedir. Avlunun kuzey tarafında bulunan medrese 1920'ye kadar faaliyetini sürdürmüş sonradan yıkılmıştır. Cami ilk yapıldığı halini önemli ölçüde korumaktadır. Cami 1856, 1888 tarihlerinde onarım görmüştür. Cami en son 2000 yılında onarımdan geçirilmiştir.

DEDE MEHMET (ÇINARLI) CAMİİ

Dede Mehmet (Çınarlı) Camii, (Resim 61) Sakarya Mahallesi'nde bulunmaktadır. Cami, Bey Cami'nden gelip Sakarya'ya giden yol üzerindedir. Cami, inşa kitabesine göre, 1671–1672 yılında Dede Mehmet tarafından yaptırılmıştır.²⁹⁸

²⁹⁶Mehmet ÖZKARCI, a.g.e., s.271, Dilara EZER, a.g.t., s.18, (EZER Caminin XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait olabileceğinden bahsetmiştir.)

²⁹⁷Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini yapıları**, Kahramanmaraş, 2012, s.75, Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.194

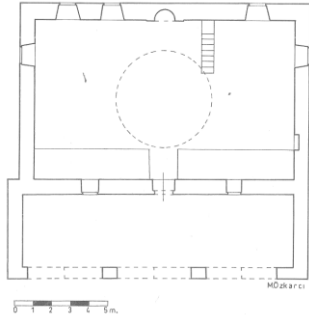
²⁹⁸Mehmet ÖZKARCI, a.g.e., s.118

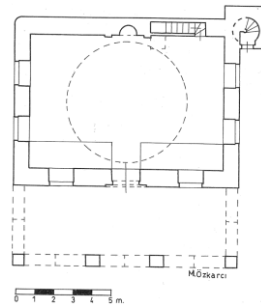
Günümüzde Çınarlı Camii olarak bilinmektedir.²⁹⁹ 1963 ve 1973 yıllarında bazı onarımlardan geçirilmiştir.³⁰⁰ Minaresi 1973 yılında yapılmıştır.³⁰¹ (Şekil 27)

NAKIB (HACI) CAMİ

Cami, şehrin doğusunda Ekmekçi mahallesinde bulunmaktadır. (Resim 62-63) İnşa kitabesine göre, H. 1110/M.1698–1699³⁰² yılında Nakibül Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmet Efendi ve kardeşi Seyyid Ahmet Efendi tarafından yaptırılmıştır.³⁰³ Cami ve medreseden oluşan külliye şeklinde inşa edilmiştir. (Şekil 28) Medrese günümüze ulaşmamıştır. Cümle kapısının üst tarafında bulunan tamir kitabesi, H.1155/M.1742–1743 tarihlidir.³⁰⁴ Daha sonra H.1235/M.1819- 1820’de tamir görmüştür. 1949 tarihinde yapılan onarımda ise ilk halini kısmen kaybetmiştir. 1990’lı yıllarda son tamir yapılmıştır. Cami, 1920 yılında Kurtuluş Savaşı’nda büyük zarar görmüş ve minarenin üst kısmı top mermisiyle yıkılmıştır. 1950 yılı civarında minare camiye zarar vermemesi için gövdenin yarısına kadar yıkılmıştır. Yapı bugünkü şeklini 1949 tarihindeki onarımda almıştır. Avlunun kuzeydoğu köşesindeki tek şerefeli kesme taş minare ise 1959 yılında yapılmıştır. İnşa kitabesi avlunun kuzeydoğu köşesine yapılan minarenin içinde muhafaza edilmektedir.

Şekil 27: Dede Mehmet
(Çınarlı) Camii (M. Özkarcı)

Şekil 28: Nakıb Camii Planı
(M. Özkarcı)

²⁹⁹Pakize YILDIZ,**a.g.e.**,s.119

³⁰⁰Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.289

³⁰¹Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.196

³⁰²Camii ‘Maraş Vakıfları ‘Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi’ adlı kaynağa göre XVI. yüzyılın sonlarında İnşa edilmiştir.

³⁰³ Mehmet ÖZKARCI,**a.g.e.** ,s.211

³⁰⁴ Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.187

Resim 61: Dede Mehmet (Çınarlı) Camii (N. Çakmak)

Resim 62: Nakıb Camii (N. Çakmak)

Resim 63: Nakıb Camii Eski Minare(N. Çakmak)

3.2.5 Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler

SALİHİYE CAMİİ

Cami³⁰⁵ günümüzde Hayrullah Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre, bugünkü caminin yerinde Beyazıtogulları'ndan Hacı Abdullah Bey'in oğullarından Salih Bey tarafından yaptırılan cami bulunmaktaydı.³⁰⁶ Bazı kaynaklarda ise Salih Bey'in kendi düğününde cirit oynarken ölmesiyle, düğün parasıyla kendi adına bu caminin inşa ettirildiği kayıtlıdır.³⁰⁷ İlk caminin XVII. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği belirtilmektedir. Bugün cümle kapısının üst

³⁰⁵Bazı arşiv kaynaklarında, caminin asıl adının 'Abdullah Bin Beyazıt Cami' olduğu belirtilmektedir. BKZ. 'Maraş Vakıfları'.

³⁰⁶Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.249

³⁰⁷Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.234

kısımındaki kitabeye göre, cami yıkılarak H.1329–1330/M.1911–1912 tarihlerinde yeniden inşa edilmiştir.³⁰⁸ Besim Atalay'a göre cami, Beyazıtlı ailesinden Hacı Abdullah Bey'in oğullarından Salih Bey tarafından Hoca Durdu Mahallesi'nde yaptırılmıştır.³⁰⁹ Mahalle, şimdiki Belediye Pasajı'nın batı ve güneyinde bulunuyordu. Eskiden yapısı ağırlıklı olarak tahta olan cami, bu pasajın güneyine düşmektedir. Cami, 1980'li yıllarda beton ve taş malzemeden yeniden inşa edilmiştir. Batısına bir de minare eklenmiştir.

ŞEKERLİ MEDRESESİ

Şekerli Medresesi, Turan Mahallesi'nde Gani Yusufzade Mevitab Ahmet Paşa tarafından Şekerli Camii avlusunda H.1107/M.1695–1696 yılında yaptırılmıştır.³¹⁰ Avlunun kuzeyinde yapılan medresede 1920 yılına kadar kullanılmıştır. Yapı daha sonra yıkılarak yerine lojman yapılmıştır.

BEYAZITLI (HACI ABDULLAH BEY) MEDRESESİ VE MEKTEBİ

Medrese, Beyazıtogullarından Hacı Abdullah Bey'in, Kasım 1618 tarihli vakfiyesine göre, Çavuşlu Mahallesi'nde cami, medrese ve mektepten oluşan külliye'nin bir parçası olarak inşa edilmiştir.³¹¹ 1901 tarihinde medresede 51 öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmiştir. Beyazıtoglu Kalender Paşa'nın H.1221/M.1806 tarihinde, harap olan 32 odalı Beyazıtlı Medresesini yeniden yaptırdığı belirtilmiştir. Beyazıtlı Medresesi ve mektep odaları, Beyazıtlı Camii'nin kuzeyinde ve doğusunda kalan avlu boşluğunda inşa edilmiştir. Beyazıtlı Külliyesi içerisinde yer alan yapılardan sadece cami ayaktaadır.

NAKİB MEDRESESİ

Ekmekçi Mahallesi'nde Nakib Camii avlusunun kuzey tarafında, Nakibü'l-Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmet Efendi ve kardeşi Seyyid Ahmet Efendi

---

³⁰⁸Kemalettin KOÇ,**a.e.**,s.178

³⁰⁹Pakize YILDIZ,**a.g.e.**,s.37

³¹⁰Kemalettin KOÇ,**a.e.**,s.217

³¹¹Kemalettin KOÇ,**a.e.**,s.185

tarafından cami ile beraber H.1100/M.1698-1699 yılında yaptırılmıştır.³¹² 1901 yılında 10 öğrencinin eğitim gördüğü bildirilen medresenin, XX. yüzyılın başlarında varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

TİMUR PAŞA MEDRESESİ

Timur Paşa Medresesi, Timur Paşa tarafından Hayrullah mahallesinde yaptırılmıştır. Kaynaklara göre medrese, Arasa Camii ile beraber XVII. yüzyılda inşa edilmiştir ancak medrese günümüze ulaşmamıştır.³¹³

KADI MÜSLİHİDDİN CAMİİ VE BUK'ASI

Günümüze ulaşmayan Kadı Müslihiddin Camii ve Buk'ası, Kadı Müslihiddin tarafından Bektutiye (Fevzi Paşa) Mahallesi'nde yaptırılmıştır.³¹⁴ Cami hakkında ilk bilgilere XVII. yüzyıl vakıf kayıtlarında rastlanılmaktadır.³¹⁵ 1694-1695 tarihlerinde Kadı Müslihiddin Vakfi'nin günlük 4 akçe gideri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 1719, 1831 ve 1914 tarihli arşiv belgelerinde cami ve buk'ada görev yapan şahıslarla ilgili bilgiler olduğu kaydedilmiştir.³¹⁶

3.3. Onsekizinci Yüzyılda Kahramanmaraş

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıl başlarında itibaren, hem askeri hem de mali açıdan bir hayli külfetli seferlere girmiştir. Anadolu' da ki yöneticilerin birçoğu da bu seferlere katıldığından, sancaklarda otorite boşluğu meydana gelmiş, bu durum sonucu, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde eşkıya grupları ortaya çıkarak huzur ve emniyetin bozulmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti topraklarının genelinde yaşanan bu karışıklıklar Maraş'ta da kendini göstermiştir. Bu sebeplerle olması yüksek ihtimaldir ki, şehirde bu yüzyılda çok fazla imar faaliyetine rastlanmamaktadır. Aynı zamanda 18. yüzyılda kontrol altına alınmaya çalışılan

³¹²Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e. Konya, 2007,s.238, Kemalettin KOÇ, a.g.e. Kahramanmaraş,2010,s.215

³¹³Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.218

³¹⁴Pakize YILDIZ,a.g.e.,s.42

³¹⁵Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN,a.g.e.,s.241

³¹⁶Kemalettin KOÇ,a.e.,s.202

konar-göçerler toplumunda büyük huzursuzluğa sebep olmuşlardır. Maraş'ın kuzeyinde konar geçerlerin kullandığı önemli yaylaklar bulunmakta ve bununla birlikte Osmanlı döneminde; Şam, Halep, Antakya ve Urfa'dan Maraş'a bağlanan yol, Göksun üzerinden Kayseri'ye; Elbistan üzerinden Malatya'ya ulaşıyordu. Bu ticari yollar bu sebeplerden dolayı güven sorunu yaşamıştır ve şehirde ki ticari hayatta bu olaylardan etkilenmiştir. İmar faaliyeti olarak bu yüzyılda karşımıza Restebaiye Camii, Nuh Camii, Keşif Efendi Camii, Evzaniye Camii, Deli Alili Camii ve Çiçekli Hamamı, Divanlı Hamamı ve Tüfekçi Hamamı karşımıza çıkmaktadır.

3.3.1. Kale

Çeşitli tamir ve onarımlarla günümüze gelen Kale 18. yüzyılda da birçok onarım görmüştür. Bu onarımların birçoğunun sebebi, şehrin önemli bir deprem yer almasıdır. Hafız Ahmet Nuri tarafından yazılan 'Tarih-i Zelzele-i Maraş' adlı eserde, Cemaziye'l-evvel 1210 H./ 30 Kasım 1795 tarihinde Maraş'ta büyük bir deprem olduğu ve deprem sonucu şehrin dörtte üçünün harap olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu depremde; kalenin burçları, kalenin içinde bulunan 300' den fazla ev ile han ve dükkânında harap olduğu belirtilmiştir. Bu olay;

Kal'a-i Mar'aş'ı ser-tabe kadem kıldı harab, Burc-u barukomayup eyledi hâk yeksan, Kal'a-i Mar'aş'dahergizburc-u barukalmayup, Münhedimoldukdaoldiehl-i kal'ahaksar. Şeklinde ifade edilmiştir.

Burada ki anlatımdan, depremden önce kalenin önemli bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kale 18. yüzyılda Kale'nin hapisane olarak kullanıldığı, halka ve çevreye zarar veren eşkıyalar kale de hapsedilmiştir.³¹⁷

3.3.2. Ticaret Bölgesi

Dulkadirbeyliği döneminde çekirdeği oluşmaya başlayan ticaret bölgesi, Osmanlı Devletinin bölgeyi fethiyle büyük bir gelişme göstermiştir. Dulkadir Beyliği döneminde inşa edilen, günümüzde Belediye Çarşısı olarak bilinen 'Suk-ı Maraş', yani Maraş Çarşısı etrafında ticaret bölgesi şekillenmiştir. Beylik döneminde inşa edilen Eski Bedesten (Aşağı Bedesten), Kâtip Hanı (Müftü Hanı) ve çarşının

³¹⁷Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. ,s.526

kuzeyinde konumlanan Maraş Ulu Camisi şehrin ticaret merkezinin çekirdeğini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, şehrin fethini takiben, Maraş şehrinin ticaret yolları üzerinde olmasının da büyük etkisiyle, şehirdeki ticari faaliyetlere önem vermiş ve ticaret bölgesinde büyük imar faaliyetleri başlatmıştır. Osmanlı Devleti, bu imar faaliyetleri içerisinde birçok han ve çarşı inşa ettirmiştir. Ticaret bölgesinde ki imar faaliyetleri özellikle 16. yy. ve 17. yy. boyunca devam etmiştir. 17. yüzyıl sonuna gelindiğinde, günümüzde de işlevini sürdüren karakteristik Maraş çarşısı oluşumunu tamamlamış bulunmaktaydı. 18. yüzyıla gelindiğinde şehrin ihtiyaçlarına cevap veren, oluşumunu tamamlanmış bir çarşıyla karşılaşmaktayız, bu sebeptendir ki 18. yüzyılda ticaret bölgesinde herhangi bir imar faaliyeti ile karşılaşmamaktayız. Ticari bölgede ki ilerlemenin durmasının bir sebebi de, önemli bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun önemini kaybetmiş olması ihtimali olabilir.

3.3.3. Mahalleler

18. yüzyılda Maraş'ta kurulan mahalleler hakkında herhangi bir kayda rastlamamaktayız. Şehir de yapılan imar faaliyetlerini takip ederek mahalle gelişimi hakkında bir tahmin yürütebiliriz. Bu yüzyıl da Maraş'ta pek fazla imar faaliyetine rastlanmaması, Osmanlı Devleti'nin mali bütçesini seferler üzerlerine yoğunlaştırması sebebiyle olabilir. Şehirde ki imar faaliyetleri çerçevesinde hamam inşası karşımıza çıkmaktadır. Şehirde var olan hamamlar halkın ihtiyacını karşılamadığı için yeni hamamların inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber bu yüzyılda, şehirde yeni cami mimarisinden çok harabe olan camilerin yıkılıp yeniden yapıldığını görmekteyiz. Yeni inşa edilen camiler ve hamamlar inşa yerleri, şehirde ki eski yerleşim alanının dışında olmayıp yerleşim alanının içinde bulunmaktadır. Bu da yeni yerleşim alanı açılmadığının göstergesidir diyebiliriz. Ancak mahalle gelişimi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz.

3.3.4. Mevcut Olan Mimari Eserler

KEŞİF EFENDİ CAMİİ

Keşif Efendi Camii, (Resim 64-65) Fevzi Paşa Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Mahallenin doğusunda olup, şimdiki Kız Meslek Lisesi'nin batısındadır. Keşif

Efendi, ‘Sümbülzade Mehmet Efendi’ Cami’de denilen yapı, mihrabın alınlığına yerleştirilen inşa kitabesine göre, H.1152/M.1739–1740 yılında yapılmıştır.³¹⁸Cümle kapısının üst kısmındaki tamir kitabesine göre, 1955 yılında yıkılmış ve bugünkü cami 1958 yılında yapılmıştır.³¹⁹ Günümüze sadece tek şerefeli kesme taş minare ile kesme taş mihrap orijinal olarak gelmiştir. Kimi kaynaklarda caminin ismi, Sümbülzade Keşif Efendi Camii ve Çerkez Yahya Hoca’nın Kişifli Camii’si olarak geçmektedir. Günümüzde Keşif Efendi Camii olarak bilinmektedir. (Şekil 29) Cami bu tarihten sonra 1952 yılında yıkılarak yerine yenisi yapılmıştır.³²⁰ Caminin orijinal halinden günümüze sadece taş minare ulaşmıştır.

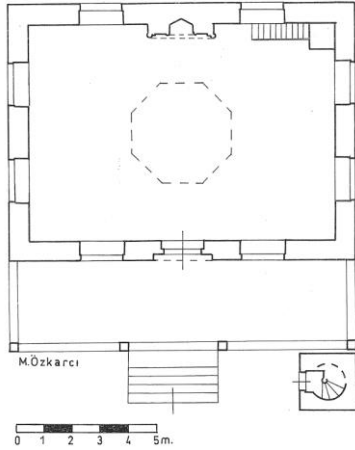
Resim 64: Keşif Efendi Camii,

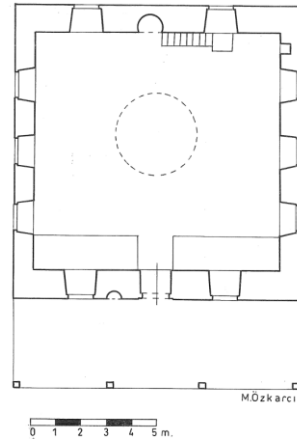
Resim 65: Keşif Efendi Camii,

Resim 66: Restebaiye Camii, (N.Çakmak)

Şekil 29: Keşif Efendi Camii Planı (M. Özkarcı)

Şekil 30: Restebaiye Camii Planı (M. Özkarcı)

³¹⁸Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012,s.301, Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.183

³¹⁹Mehmet ÖZKARCI, **a.g.e.** ,s.204

³²⁰Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** ,s.190

RESTEBAYE (KÜÇÜK ÇAVUŞLU) CAMİİ

Restebaiye (Küçük Çavuşlu) Camii, (Resim 66) şehrin kuzeyinde Gazi Paşa Mahallesi'nde yer almıştır. Restebaiye eskiden Beyazıtlı ailesinin yoğun olarak yaşadığı bir mevki idi. (Şekil 30) Cami cümle kapısının üst kısmına yerleştirilen kitabeğe göre, H.1113/M.1701–1702 yılında yıkılan bir caminin yerine, Osman Ağa tarafından cami inşa ettirilmiştir.³²¹ İnşa edilen ilk cami hakkında bilgi bulunamamıştır. Avlunun güneydoğu köşesinin alt tarafında Maraş Mutasarrıfı Galip Paşa tarafından H.1319/M.1901 yılında bir çeşme yaptırılmıştır. 1906 yılına gelindiğinde cami uzun bir süreden beri harap halde bulunmakta idi, cami bu tarihte onarım görerek tekrar ibadete açılmıştır.³²²

EVZANIYE (ÂLEMLİ) CAMİİ

Evzaniye (Âlemlî) Camii, Sakarya Mahallesi'nde bulunan Barutçu Sokağı'nda inşa edilmiştir. Caminin kuzeyinden geçen yol Kuyucak'a ve Sarayaltı'na ulaşır. Batısından inen yol ise Sarayaltı'ndan Bey Camii'ne ulaşan yola bağlanır. Cami inşa kitabesine göre, H.1176/M. Temmuz 1762 yılında yapılmıştır.³²³ Cami 1960 yılında harabe halde iken yıkılmış ve betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir.³²⁴ Tek şerefeli minaresi ile inşa kitabesi orijinaldir. 1937 yılında Vakıflar tarafından satışa çıkarılınca, mahalleli tarafından satın alınmış ve ibadete açık tutulmuştur. Cami 1965 yılında yıkılıp yeniden yapılmıştır.³²⁵

ADLIYE (BÜYÜK SU) CAMİİ

Adliye (Büyük Su) Camii, (Resim 67) 1738 tarihli vakfiyeye göre, Ekmekçi Mahallesi'nde, Şeyh (Turan) Mahallesi sakinlerinden Ali b. Veli tarafından

---

³²¹Mehmet ÖZKARCI, a.e., s.232

³²²Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012, s.293

³²³Mehmet ÖZKARCI, a.g.e., s.153

³²⁴Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012, s.271

³²⁵Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.203

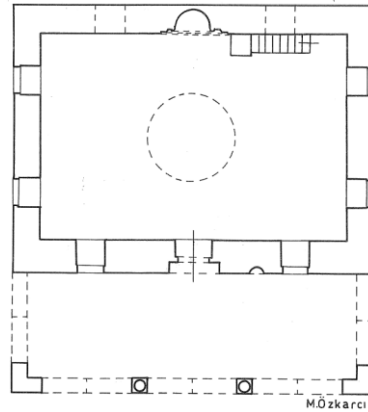
yaptırılmıştır.³²⁶ Harabe olan cami yıkılarak, 1957 yılında tekrar inşa edilmiştir.³²⁷ Cami orijinal haliyle günümüze ulaşmamıştır.

Resim 67: Adliye (Büyük Su) Camii(N. Çakmak)

KAZANCI CAMİİ

Kazancı Camii, (Resim 68) Divanlı Mahallesi'nde Kuyucak–Divanlı yolu üzerinde olup, yolun doğusuna düşmektedir. İnşa kitabesine göre cami, H.1138/M.1725 yılında inşa edilmiştir.³²⁸ Cümle kapısının üst kısmında yer alan H.1211/M.1796–1797 tarihli tamir kitabesine göre yapı, H.1210/M.1795–1796 yılında depremden zarar görmüş, bir yıl sonra da onarılmıştır.³²⁹ (Şekil 31)

Resim 68: Kazancı Camii(N. Çakmak) **Şekil 31:** Kazancı Camii Planı(M. Özkarcı)

³²⁶Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.228

³²⁷Kemalettin KOÇ, a.e., s.195

³²⁸Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012, s.233, Kemalettin KOÇ, a.e., s.197

³²⁹Mehmet ÖZKARCI, a.g.e., s.197

NUH (AHMET EFENDİ) CAMİİ

Nuh Camii (Ahmet Efendi), Turan Mahallesi'nde yapılmıştır. Cümle kapısının üst kısmına yerleştirilen cami inşa kitabesine göre, Ahmet Efendi tarafından H.1128/M.1715–1716 yılında yaptırılmıştır.³³⁰ 5 Ekim 1905 tarihli Maraş Şer'iyeh Sicili'nde ise Nuh Efendi tarafından yaptırıldığı kaydedilse de muhtemelen Nuh Efendi camiyi inşa ettirmeyip tamir ettirmiş olabileceği kaydedilmiştir. Eşbah Zade Hacı Hüseyin Efendi tarafından 1906-7 yılında camii tamir ettirilmiştir.³³¹ (Şekil 32)

DELİ ALİLİ (ÜRYANOĞLU HACI HASAN) CAMİİ

Cami inşa kitabesine göre, H.1211/M.1796–1797 tarihinde Üryanoğlu Hacı Hasan Efendi tarafından yaptırılmıştır. Cami, Üryanoğlu Hacı Hasan Camii adıyla vakıf olarak yaptırılmıştır.³³² Deli Alili Camii, Dulkadir Türkmenleri tarafından kurulan Divane Alilü Mahallesinde bulunmakta olup, cami daha sonra bu mahallenin adıyla anılır olmuştur. Dumlupınar Mahallesi'nin eski adı da Deli Alili'dir. Cami 1990'lı yıllarda taş malzemedен yeniden inşa edilmiştir. Maraş'ta Cumhuriyet döneminde halk tarafından satın alınan camiler arasında yer alır. 1994 yılında yıkılarak betonarme olarak yenisi yapılmış ve bugünkü cami (Resim 69) 1998 yılında tamamlanmıştır.³³³ İnşa ve tamir kitabeleri bulunmaktadır.

DİVANLI MEDRESESİ

Divanlı Mahallesi'ndedir. Caminin doğusunda bulunan avlunun kuzeyine doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. (Resim 70) Eskiden insanlar burada sabah namazından sonra toplanırlarmış. Medresenin inşa kitabesi yoktur. Divanlı Camii, tamir kitabesine göre, depremde zarar görünce H.1211/M.1796–1797 yılında yenilenircesine onarılmıştır. Divanlı Medresesi'nin de bu onarım sırasında Murtaza Paşa tarafından XVIII. yüzyılın sonlarında inşa ettirildiği belirtilmektedir.³³⁴

³³⁰Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. ,s.197, Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.197

³³¹Kahramanmaraş Belediyesi, **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş, 2012, s.197

³³²Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.230

³³³Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.199

³³⁴Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. ,s.322

1920'lere kadar işlevini sürdüren medrese, günümüzde Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokul olarak kullanılmıştır

Resim 69: Deli Alili

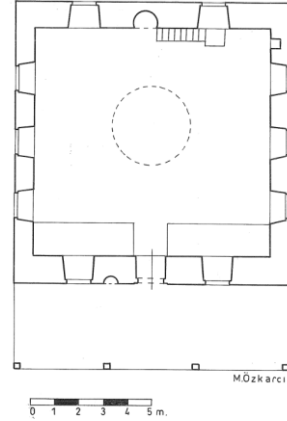
Resim 70: Divanlı Medresesi

(Üryanolu Hacı Hasan) Camii (N. Çakmak), (N. Çakmak)

Resim 71: Divanlı Hamamı

(N. Çakmak)

Şekil 32: Nuh Camii Planı (M. Özkarcı)

DİVANLI HAMAMI

İnşa kitabesi olmayan Divanlı Hamamın (Resim 71) banisi bilinmemektedir. 1648 yılında Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi şehirde 5 hamam olduğunu belirterek, Seyahatname de bu hamamın ismine yer vermemiştir. Bu sebeptendir ki hamamın 18. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Günümüzde sokak arasında kalan hamamın üst katı konuttur ve hamam orijinalliğini koruyamamıştır.

ÇİÇEKLİ HAMAMI

Hamam'ın inşa kitabesi günümüze ulaşmadığı için yapının inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu sebeple hamamın 18. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Günümüzde Kayabaşı Mahallesi içinde yer alan hamamın banisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

TÜFEKÇİ HAMAMI

Hamam'ın inşa kitabesi günümüze ulaşmadığı için inşa tarihi bilinmemektedir. 17. Yüzyılda Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi şehir hakkına bilgi verirken, Maraş'ta bulunan hamamların içerisinde Çiçekli Hamamın ismini belirtmemiştir. Hamam günümüzde Kurtuluş Mahallesi içerisinde yer almaktadır.

3.3.5. Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler

RESTEBAYİYE (KÜÇÜK ÇAVUŞLU) MEDRESESİ

Medrese, Restebaiye Camii ile birlikte inşa edilmiştir. Restebaiye Camii, 1701-02 yılında Osman Ağa tarafından yaptırılmış olduğundan medrese de aynı tarihte inşa edilmiştir.³³⁵ Caminin kuzeyindeki avlusunda yapılmış olan medrese ve 1952'de yıkılarak cami görevlileri için lojman inşa edilmiştir. Medresenin 1910'lu yıllarda işlevini sürdürdüğü belirtilmektedir.³³⁶

FIKHİYYE-İ RIDVANİYYE MEDRESESİ, NEBEVİYYE-İ RIDVANİYYE (DARÜ'L HADİS) MEDRESESİ, RIDVANİYYE MEDRESESİ

Rıdvanzade lakablı Defterdar Ali Efendi tarafından, 1769 tarihli Defterdar Ali Efendi vakfîyesine göre, Yukarı Oba (Turan) Mahallesi'nde cami, hamam ve üç medreseden oluşan külliye yaptırılmıştır. Bunlardan biri olan Fıkhiyye-i Rıdvaniyye medresesi kâgir olarak iki katlı inşa edilmiş olup fıkıh dersleri verilmekte idi. Nebeviyye-i rıdvaniyye (darü'l hadis) medresesi Fıkhiyye-i Rıdvaniyye Medresesi'nin karşısına kâgir, iki katlı inşa edilmiştir. Bu medresede öğrencilere 'Hadis' eğitimi verilmekte idi. *Rıdvaniyye Medresesi*, Külliye'nin diğer iki medresesi

³³⁵Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.215

³³⁶Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.240

olan Nebeviyye–i Rıdvaniyye (Darü'l Hadis) Medresesi ile Fıkhiyye–i Rıdvaniyye medreselerinin alt tarafına 15 odalı olarak inşa edilmişti ancak bu medreseler günümüze ulaşmamıştır.

HAMUROĞLU HACI İMAM CAMİİ

Çavuşlu Mahallesi'nde³³⁷ inşa edilen, günümüze ulaşamayan caminin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Bunun yanında 1745 ve 1793 tarihli belgelerde cami görevlileri hakkında bilgiler bulunmuştur.³³⁸ Buradan, caminin XVIII. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılmıştır.³³⁹

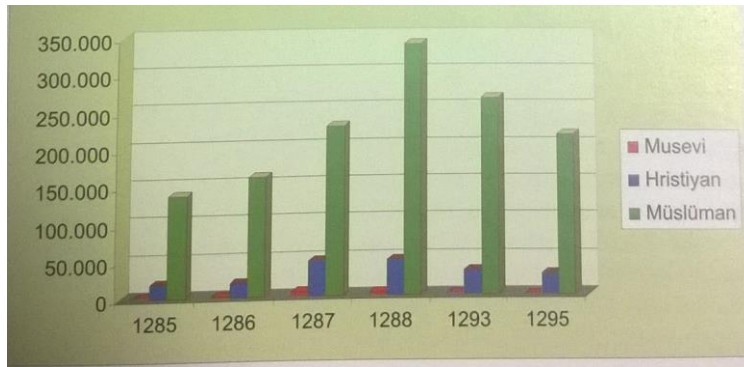
³³⁷Pakize YILDIZ, **a.g.e.**, s.36

³³⁸Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, **a.g.e.**, s.236

³³⁹Kemalettin KOÇ, **a.g.e.** , s.202

3.4. ONDOUZUNCU YÜZYIL BAŞLANGICINDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR KAHRAMANMARAŞ

1867 tarihinde Vilayet Nizamnamesi'nin bütün Vilayet ve sancaklara uygulanması sonucu 1884 tarihinden sonra Maraş Sancağı, Maraş Merkez, Zeytun, Elbistan, Andırın ve Pazarcık Kazalarından oluşmaktadır. 19. Yüzyılda şehirde ki toplam nüfus ve Müslim-gayrimüslim nüfus oranları kaynaklara göre farklılık göstermektedir. 19. Yüzyılın başlarında Maraş'ı ziyaret eden Texier'e göre şehirdeki nüfus 5000-6000 civarındadır. İngiliz dışişleri kayıtlarına göre 1830-1840 yılları arasında şehrin nüfusu 23.000 olarak gösterilmiştir.³⁴⁰ Cuinet'e göre 19. Yüzyılın ikinci yarısında nüfus 30.000 müslim ve 20.000 gayrimüslim nüfus olmak üzere 50.000'di. 19. yüzyılda şehre nüfus yoğunluğu açısından bakıldığında 1869 tarihinde 24399, 1884 tarihinde 30361 nüfus yaşamakta olup nüfusun çoğunluğu müslümandır.³⁴¹ Besim Atalay'a göre I. Dünya Savaşı öncesinde şehirde 32.700 müslim, 8500 gayrimüslim nüfus yaşamaktadır. (Şekil 33)

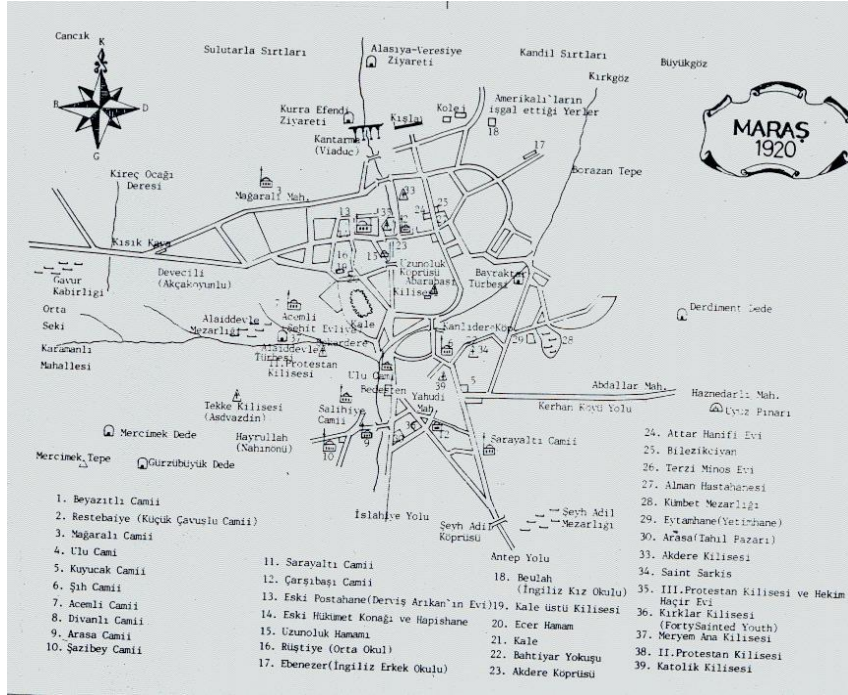
Şekil 33: Din Tasnifine Göre Maraş Sancak Nüfusu, 1868-1878 (Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep)

Bununla birlikte bu nüfusun bir kısmını da şehre gelen Avrupalı misyonerler oluşturmaktadır. (Resim 72-73) 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirde, Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerine mensup gayri Müslim nüfusta bir artış gözlemlenmektedir. (Şekil 34) Bu dönemde Maraş'a yerleşen Gayri Müslim nüfusun çoğunluğunu tüccarlar ve aileleri oluşturmaktadır. Bunun yanında 19. yüzyıl ortalarından itibaren Maraş'ta karşımıza çıkan diğer önemli bir durum ise şehirde ki

³⁴⁰Cengiz EROĞLU, Murat BABUÇOĞLU, Mehmet KÖÇER, **a.g.e.** ,s.47

³⁴¹Emin TOROĞLU, Maraş Tarihi Ve Sanatı Üzerine, **a.g.m.** ,s.218

misyoner faaliyetleridir. Amerikalı misyonerlerin Maraş'a ilk gelişi 1850 yılına denk gelmekte olup Amerikalı misyonerler ilk yıllarda Gregoryen mezhebine üye olan Maraş Ermenileri tarafından dışlanmışlardır. Misyonerlik faaliyetleri sonucunda Maraş'ta 1866 yılında Amerikalılar tarafından 'Protestan İlm-i İlahi Mektebi' isimli misyoner okulu açılmıştır. Aynı yıl içerisinde şehirde beş Protestan mektebi daha açılmıştır. 1868 yılında

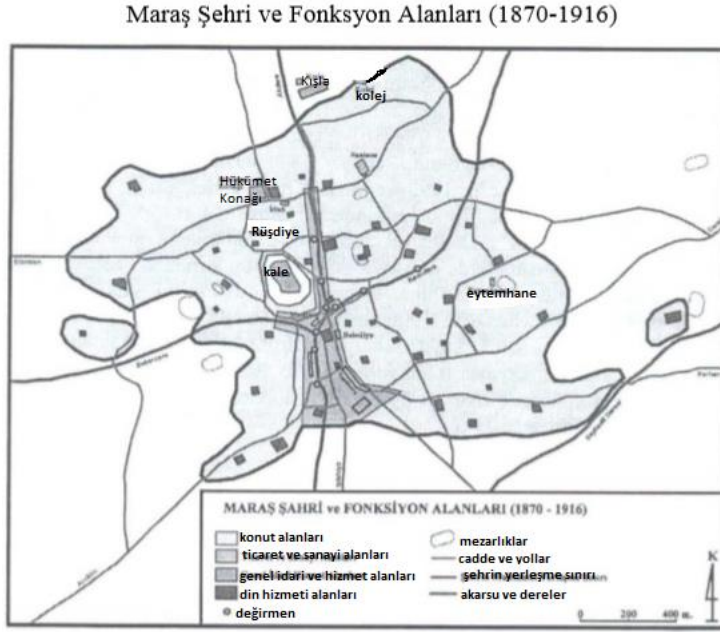

Şekil 34: 1920 yılına ait Maraş Merkez Haritası (K.K.T.M)

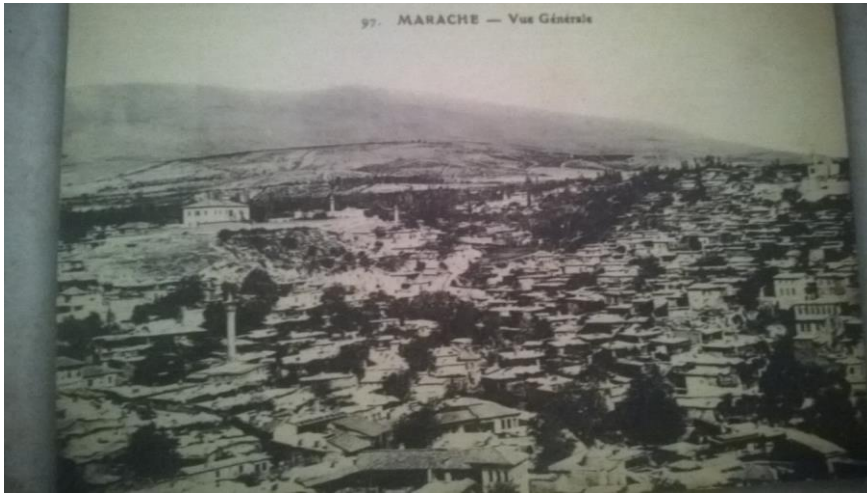
Boston'da kurulan *Womans Of Board Of Missions (WBM)* isimli, misyonerlik faaliyetleri yürüten teşkilata üye olan bayan öğretmenler, 1872 yılında itibaren Maraş'ta açılan misyoner okullarında görev almışlardır. 1880 yılından itibaren Müslüman ailelerin çocukları da bu eğitim kurumlarında eğitim almaya başlamışlardır. Amerikalıların Maraş'ta başlattığı misyonerlik faaliyetlerini Almanlar ve Fransızlar takip etti. Maraş'taki misyonerlerin ve Hıristiyan halkın ihtiyaçları doğrultusunda, 1874 yılında Maraş'ta 3 kilise mevcut idi.³⁴² (Şekil 36) Bunun dışında Hıristiyan halkın eğitimi için birçok ilk, orta ve ileri seviye de okullar açılmıştır. Misyoner faaliyetleri içerisinde, Maraş'ta yaşayan Hıristiyanlar tarafından şehirde, yüzyılın sonunda, yetimhane ve hastane açılmıştır. Misyoner okullarına

³⁴²Mustafa ÇABUK, a.g.e. ,s.120

paralel olarak, Osmanlı devleti topraklarının genelinde görüldüğü üzere Maraş'ta da birçok batı tarzında eğitim veren birçok mektep açılmıştır. Bu yüzyılda şehirde demografik bir değişim gözlemlenmektedir ve bu değişimin şehre etkisi açık bir şekilde, yüzyılın sonlarına doğru şehrin silüetinde kendini göstermiştir. Cumhuriyetten önce şehirde Devlet desteği ile batı tarzında eğitim veren, Kurtuluş İlkokulu (1920) ve Dumlupınar İlkokulu (1921) isimli iki de ilkokul açılmıştır. (Şekil 35)

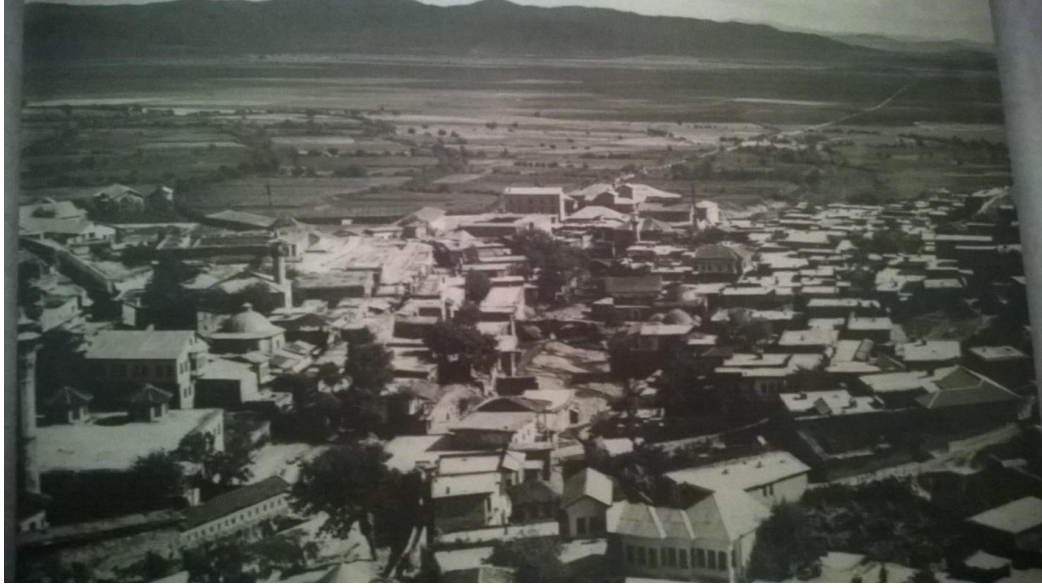

Şekil 35: Emin Toroğlu, 2008

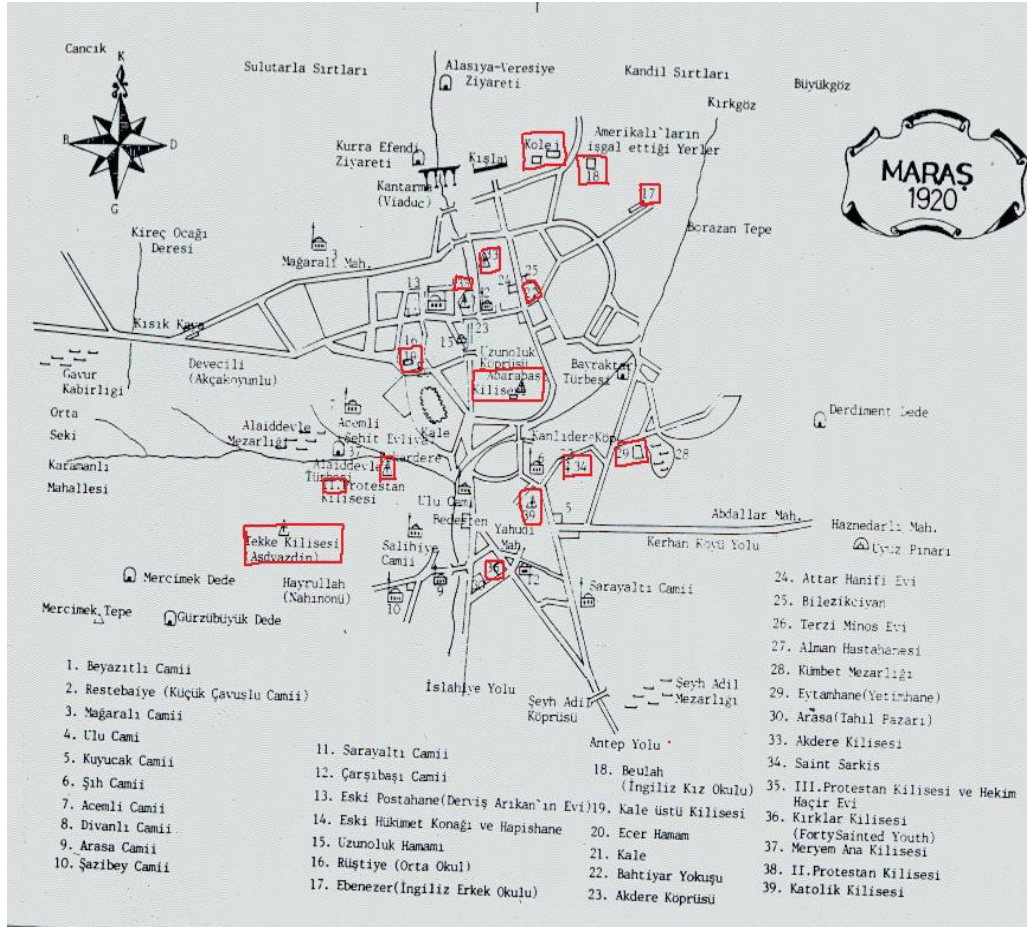

Resim 72: Maraş Genel Görünüm, 1900 (K.B.Ş.B)

Resim 73: Maraş Genel Görünüm, 1920 (K.B.Ş.B)

Şekil 36: 1920 Yılına Ait Maraş'ta Bulunan Kiliseler ve Misyoner Yapıları (K.K.T.M)

3.4.1. Kale

18. yüzyılın sonlarında yaşanan deprem dolayısıyla, şehrin büyük bir kısmı ve kalenin burçları yıkılmıştır. (Resim 74) Yaşanan bu deprem dolayısıyla Maraş Kalesi'nin 19. yüzyıla harabe bir şekilde girdiği düşünülmektedir. 19. yüzyıla ait olduğu düşünülen bir gravürde kale ve içindeki bazı yapı kalıntıları görülmektedir. Gravürden de anlaşılacağı üzere kalenin içinde bazı yapı kalıntıları görülmektedir. Bu kalıntılar kalenin içinde yerleşimin devam ettiğini göstermektedir.

Resim 74: Kahramanmaraş Kalesi, XIX. Yüzyıl (K.B.Ş.B.)

3.4.2. Ticaret Bölgesi

19. yüzyıla gelindiğinde şehrin ihtiyaçlarına cevap veren, oluşumunu tamamlanmış bir çarşıyla karşılaşmaktayız, bu sebeptendir ki 19. yüzyılda ticaret bölgesinde herhangi bir imar faaliyeti ile karşılaşmamaktayız. (Resim 75) Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan gerilemiş olması da imar faaliyetlerinde durgunluğa sebep olmuş olabilir. Ekonomik açıdan gerileme yaşayan devletin ticari faaliyetleri yürüteceği yeni alanlara ihtiyaç duymaması muhtemeldir. 17. Yüzyıl sonlarında oluşumunu tamamladığı düşünülen ticaret bölgesine, 19. yüzyılda yapılan bir eklemeye hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak 18. yüzyılın sonlarında yaşanan deprem dolayısıyla, şehrin büyük bir kısmı yıkılmıştır.

Ticaret bölgesinin de depremden etkilenme ihtimali yüksektir. 19 yüzyılda ticari bölgenin de deprem dolayısıyla zarar gören kısımlarının onarıldığı düşünülmektedir. Ancak ticaret bölgesinde bulunan ticari yapılarda herhangi bir onarım yapıldığına dair elimizde bir belge bulunmamaktadır.

Resim 75: Çarşıbaşı (N. Çakmak)

3.4.3. Mahalleler

Halep Vilayet Salnamesinde, Maraş merkez kazasında 1867 tarihinde Maraş'ta 51 mahalle bulunmaktadır. Bu 51 mahallede 27 hane de yaşayan 77 Musevi, 2.441 hane de yaşayan 7.555 Hıristiyan, 5.231 hane de yaşayan 16.883 Müslüman nüfus mevcuttur.³⁴³ 1871 yılında ise 39 mahalle mevcut olduğu belirtilmiştir.³⁴⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirde, Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerine mensup gayrimüslim nüfusta bir artış gözlemlenmektedir. Bu dönemde Maraş'a yerleşen Gayri Müslim nüfusun çoğunluğunu tüccarlar ve aileleri oluşturmaktadır. Nüfustaki bu artışın sonucu olarak şehirde ki mahalle gelişiminde

³⁴³Cengiz EROĞLU, Murat BABUÇOĞLU, Mehmet KÖÇER, **a.g.e.** ,s.47

³⁴⁴Emin TOROĞLU, Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine,**a.g.m.**,s.219

de bir ilerleyiş olması gerektiğini düşünmekteyiz. Ancak bu ilerleyiş konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Aşağıda ki harita Maraş'ın 19. Yüzyılda ki mahallelerini göstermektedir. (Şekil 37) 18. yüzyılda Maraş'taki mahalle ilerleyişini tam olarak bilemediğimiz için 19. yüzyılda ki değişimleri de tam olarak saptayamamaktayız.

Şekil 37: Maraş Şehri Mahalleleri (1881, K.K.T.M.)

Resim 76: 19. Yüzyıl Sonlarına Ait Maraş Evi (N. Çakmak)

Resim 77: 20. Yüzyıl Başlarına Tarihlendirilen Dedeoğlu Konağı (N. Çakmak)

3.4.4. Mevcut Olan Mimari Eserler

DURAKLI (ALİ BEY) MEDRESESİ

Duraklı (Ali Bey) Medresesi, (Resim 78) Duraklı Mahallesi'nde, At Oluğu mevkisindedir. Medresenin inşa kitabesi yoktur. Fakat Duraklı Camii ile beraber Zulkadirzade Ali Bey tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Caminin kuzeydoğu duvarına bitişik olup, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Ayrıca yapı 1901 tarihli Maarif Salnamesi'ne göre, At Oluğu Medresesi ismiyle kaydedilmiştir. 1874, 1896-97, 1900, 1970 ve 1994 yıllarında cami ile birlikte onarım görmüştür. 1901 yılında Müderrisinin Darendeli Hacı Mehmet Hilmi Efendi olduğu ve medresede oniki öğrencinin öğrenim gördüğü kaydedilmiştir.

Resim 78: Duraklı Medresesi (M. Özkarcı)

DURAKLI (ALİ BEY) CAMİİ

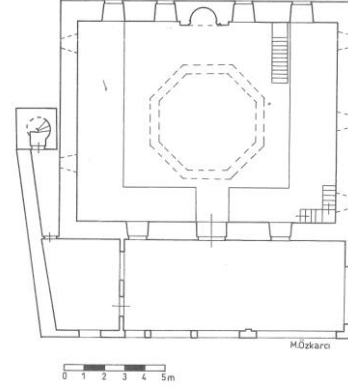
Duraklı Mahallesi'nde inşa edilmiştir. (Resim 79) Kuyucak ile Atoloğu yolunun üzerinde bulunmaktadır. Caminin doğu tarafından geçen yol Kümbet'e ulaşır. Caminin inşa kitabesi olmadığından yapım tarihi bilinmemektedir. Fakat arşiv belgelerine göre yapının, Dulkadirzade Ali Bey tarafından H.1221/M.1806–1807 tarihinde yaptırıldığı belirtilmektedir.³⁴⁵ (Şekil 38) Yapı, cümle kapısının üst kısmında ve minarenin kaidesinde bulunan kitabelere göre, H.1291/M.1874 ve H.1314/M.1896–1897 yıllarında tamir edilmiştir. Minaredeki kitabeye göre minare, H.1291/M.1874 tarihinde Şirikçi oğlu Hacı Mustafa Efendi tarafından

³⁴⁵ **Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, 2012, s.147

yaptırılmıştır.³⁴⁶ Cümle kapısının üst tarafındaki H.1314/M.1896–1897 tarihli kitabeğe göre, yapının tamirini Nakşibendî Şeyhi Darendelizade Mehmet Hilmi Efendi yaptırmıştır. Daha sonra 1900, 1970 ve 1994 yıllarında onarımdan geçirilmiştir.

Resim 79: Duraklı Camii (N. Çakmak)

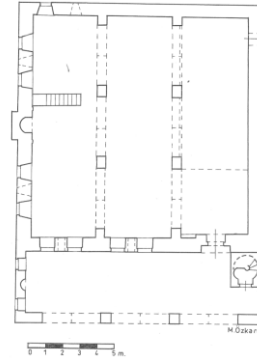
Şekil 38: Duraklı Camii (M. Özkarcı)

BEY (SEYYİD MUSTAFA BEY) CAMİİ

Caminin inşa kitabesinde (Resim 80) Dulkadiroğlularından Murtaza Paşa'nın oğlu Seyyid Mustafa Bey tarafından H.1243/M.1827–1828 yılında yaptırıldığı belirtilmektedir.³⁴⁷ Camide inşa ve ayet kitabeleri bulunmaktadır. Bunun yanında Besim Atalay, Bey Cami'nin Dulkadirzade Mustafa Paşa tarafından H.1133/M.1720 yılında tamir ettirildiğini belirtir. Besim Atalay'ın bilgiyi nereden temin ettiği bilinmemektedir. (Şekil 39)

Resim 80: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii (N. Çakmak)

Şekil 39: Bey (Seyyid Mustafa Bey) Camii (M. Özkarcı)

³⁴⁶Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.204

³⁴⁷Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. ,s.91

SARAYALTI CAMİİ

Sarayaltı Camii, (Resim 81-82) İsa Divanlı Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Caminin inşa kitabesi yoktur. Caminin Hacı Mustafa Efendiye ait, H.21 Rebiü'l-evvel 1231/M.20 Şubat 1816 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır.³⁴⁸ Caminin de bu tarihler arasında inşa edildiği düşünülmektedir.³⁴⁹ Vakfiyede caminin ismi Hacı Mustafa Camii olarak geçmektedir. Arifi Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Zulkadîr (Dulkadir) Oğulları Hükümeti" adlı çalışmasında caminin kuzeyinde Dulkadir sarayı olduğu için camii ve mahallenin adını buradan aldığı kaydeder.

Resim 81: Sarayaltı Camii   **Resim 82:** Sarayaltı Camii (Hacı Mustafa Efendi)
(Hacı Mustafa Efendi M. Özkarcı) (N. Çakmak)

Arifi Paşa, (5/35) H.1331: 697) 1952 yılında caminin üzeri ahşap kirişlemeli toprak dam ile örtülü olduğunu bildirir. Cami, 1954 tarihinde yıkılarak yeniden inşa edilmiş ve cami 1958 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Caminin orijinal halinden, Maraşlı Hacı Mehmet Efendi ve oğulları tarafından H.314/M.1896–1897 yılında yaptırılan tek şerefli minaresi günümüze ulaşmıştır.

ÇİÇEKLİ CAMİİ

Çiçekli Caminin, (Resim 83-84) Seksenler (Kayabaşı) Mahallesi'nde XIX. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği düşünülmektedir. Önce ahşap kirişlemeli ve toprak damlı cami, 1956'da betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir.³⁵⁰

³⁴⁸Kemalettin KOÇ,**a.g.e.** ,s.195

³⁴⁹**Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları**, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, 2012,s.157

³⁵⁰Kemalettin KOÇ,**a.g.e.**,s.196

Resim 83: Çiçekli Camii
(N. Çakmak)

Resim 84: Çiçekli Camii Harim Kısmı
(N. Çakmak)

ÇARŞIBAŞI CAMİİ

4 Mayıs 1871 tarihli vakfiyeye göre, Bostancı (Kurtuluş) Mahallesi'nde Miralay Bey tarafından yaptırılmıştır.³⁵¹ Cami, (Resim 86) ahşap kirişlemeli düz toprak dam ile kapatılmış ve 1960 yılında yıkılarak yerine betonarme olarak yenisi yapılmıştır.

Resim 85: Kümbet Camii (N. Çakmak)

Resim 86: Çarşıbaşı Camii(N. Çakmak)

KÜMBET CAMİİ

Kümbet Camii, (Resim 85) Divanlı Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Eskiden Kümbet Mezarlığı iken günümüzde 12 Şubat İlköğretim Okulunun kuzeyindedir. Maraş Milli Mücadelesi sırasında Alman Yetimhanesine karşı taarruzda kullanılan

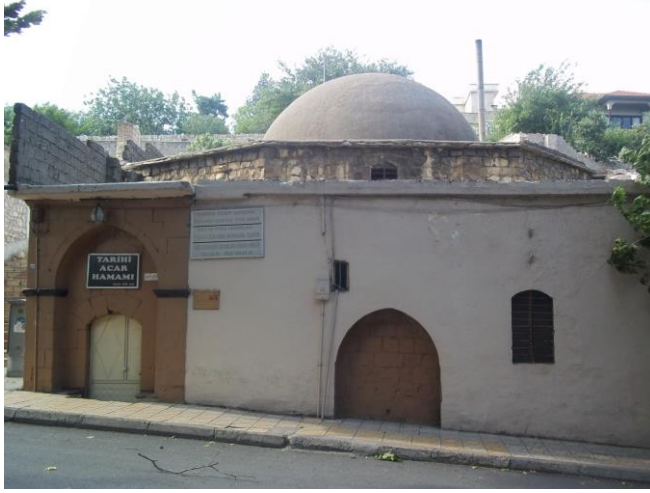
³⁵¹Kemalettin KOÇ, a.g.e. ,s.199

camii, Amerikan kolejinden atılan 20 civarında top ateşiiyle delik deşik edilmiştir. Ahşap tavanlı Camii 1986’da yıkılarak yerine betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Camii geniş bir meydanın köşesinde, ana cadde üzerinde yer almaktadır. Caminin kubbesi onarımlar sırasında kurşun ile kaplanmış, camii orijinalliğini yitirmiştir.

ACAR (KALE) HAMAMI

Kale hamamının kesin inşa tarihi bilinmemektedir. (Resim 87) Halk arasında ‘acar’ (ecer, yeni) olarak bilinen hamamın şehirde en son inşa edilen hamamın olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan da hamamın Kanuni Sultan Süleyman’ın (1520-1566) Kahramanmaraş Kalesini tamir ettirdiği yıllarda yapıldığı da söylenmektedir. Hamam Kale’ye yakın bir konumda bulunduğu için ‘Kale’ hamamı olarakta anılmaktadır. Eğimli bir araziye inşa edilen hamamın güney cephesindeki giriş çarpıktır. Cumhuriyet döneminde yapılan yol çalışmaları sırasında hamam yol seviyesinin altında kalmıştır.

Resim 87: Acar (Kale) Hamam (N. Çakmak)

AMERİKAN KOLEJİ

Kolej, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Amerikalı misyonerler tarafından şehre hâkim bir konumda inşa edilmiştir.³⁵² (Resim 88-89) Şehrin aşağı kısımlarında yapıyı

³⁵²Mustafa ÇABUK, a.g.e. ,s.123

inşa etmek için boş yer olmadığından ve şehri en iyi görebilen bir konum olduğu için şehrin kuzey tepesine inşa edilmiştir. Aşağıdaki resimde üç yapıdan oluştuğu görülen kolejin iki yapısı günümüze ulaşmıştır. Soldaki ve yatakhane olarak kullanılan yapı günümüze ulaşmamıştır. Sağdaki iki yapının ise arası doldurularak iki yapı birleştirilmiştir. Yapıda ki değişimleri koleje ait ikinci resimde açıkça görebilmekteyiz. Kolej Kurtuluş Savaşı sırasında misyonerler tarafından önemli bir üs olarak kullanılmıştır. Yapının konumu ve sağlamlığı sava sırasında askeri bir merkez olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Kolej Cumhuriyetten sonra Kahramanmaraş Ticaret Lisesi olarakta faaliyet göstermiştir.³⁵³

Resim 88: Amerikan Koleji, 19. Yüzyıl (K.B.Ş.B)

Resim 89: Amerikan Koleji, 19. Yüzyıl (N. Çakmak)

³⁵³Mesut DEDEOĞLU, a.g.e., s.82

ALMAN YETİM HANESİ (BEİTŞOLOM)

Kümbette, 1898 yılında Alman misyonerler tarafından kurulmuştur. (Resim 90-91) Yetimhanenin ismi 'Barış Evi' anlamına gelen Beitsholom'dur. Yetimhane erkek çocukları için kurulmuştur. Yetimhane de 1920 yılında 400 çocuk mevcut idi.³⁵⁴ Yetimhane şehirde yaşayan yetim ve öksüz olan çocuklar için büyük olanaklar sağlamıştır. Yetimhane günümüzde büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Günümüzde özel mülk olarak kullanılmaktadır.

ERMENİ YETİM HANESİ

Yetimhane 19. Yüzyılın son çeyreğinde kurulmuştur. (Resim 92-93) Yetimhane şehrin sırtını verdiği ahır dağı'nın eteklerinde, şehre hâkim bir konumda bulunmaktadır.

Resim 90: Alman Yetimhanesi
(N. Çakmak)

Resim 91: Alman Yetimhanesi Girişi
(N. Çakmak)

³⁵⁴Mustafa ÇABUK, a.g.e. ,s.144

Resim 92: Ermeni Yetimhanesi 1919 (K.B.Ş.B)

Resim 93: Ermeni Yetimhanesi (N. Çakmak)

MARAŞ KIŞLASI

Halep Vilayet Salnamesinde 1902 yılında Maraş'ta Kışla'nın kayıtlarına rastlanmaktadır. (Resim 94-95) Maraş Kışlası Kurtuluş Savaşı sırasında önemli ölçüde zarar görmüş olup Cumhuriyetten sonra onarım görmüştür. 94 numaralı resimde sol üstte, en arkada gözüken yapı Maraş Kışlasıdır. Fotoğraf uzaktan çekildiği için yapı pek belli olmamaktadır.

ESKİ POSTANE

Postane günümüzde Beyazıtlı Mahallesi olarak geçen mahallede bulunmaktadır. (Resim 96-97) Eski Postanenin, ne zaman faaliyete geçtiği ne kadar süre işlev gördüğü bununla birlikte ne zaman yıkıldığı ve ne zaman bina değiştirdiği de bilinmemektedir. Aşağıdaki haritada Eski Postane'nin Maraş'ta ki konumu belirtilmiştir. Postane binası olarak kullanılan ilk bina günümüzde mevcut değildir. Günümüze ulaşan ve postane binası olarak kullanıldığı bilinen iki yapı mevcuttur. Bu yapılardan biri günümüzde restore edilmiş olup kapalı çarşının girişindeki sokak sırasında bulunmaktadır. Üç katlı olan yapı geçtiğimiz yıllarda oldukça harabe bir durumda bulunmaktaydı.

Yapı günümüzde herhangi bir işleve sahip değildir. Postane binası olarak kullanılan diğer yapı ise kapalı çarşı girişinde bulunmaktadır. Günümüzde özel mülkiyet olan postane binası üç katlıdır. Yapının orijinalinde üç katlı olup olmadığına dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Bu bina Ulu Camiye çok yakın olup, doğu tarafında bulunmaktadır. Yapının alt katları, kapalı çarşının devamı niteliğinde olan dükkânlar tarafından kullanılmaktadır. Yapılardan her ikisi de bağdadi tekniği ile sivil konut mimarisi tarzında inşa edilmiştir. Bununla birlikte yapılardan her ikisinin de postane binası olup olmadığına dair kesin bilgi mevcut değildir. Yaygın görüş iki yapının da zaman dilimi içerisinde postane binası olarak kullanıldığıdır. İki binanın da merkeze yakınlığı dikkat çekmektedir. Hangi yapının gerçek postane binası olduğu konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamadığı için iki yapıya da yer verdim.

Resim 94: Maraş Kışlası, Sol Üst (K.B.Ş.B) **Resim 95:** Kurtuluş Savaşı Sonrası Maraş Kışlası(K.B.Ş.B)

Resim 96: Maraş Eski Postane (N. Çakmak)

Resim 97: Maraş Eski Postane (N. Çakmak)

MAĞARALI CAMİİ

Mağaralı Mahallesi'nde, Mağaralı Ökkeş Caddesi'nde inşa edilmiştir. (Resim 118) İnşa kitabesi olmayan caminin vakfiyesine göre, yapı Cenevizoğlu Hacı Mustafa Ağa tarafından H.1329/M.1911 tarihinde yaptırılmıştır.³⁵⁵ Cami, 1956 tarihinde yıkılarak yerine betonarme olarak yenisi yapılmıştır.³⁵⁶ Orijinalliğini koruyan minare, H.1331/M.1913 yılında yapılmış, 1973 yılında onarımdan geçirilmiştir.³⁵⁷

³⁵⁵Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.231

³⁵⁶Kahramanmaraş Beylikler ve Osmanlı Dönemi Dini Yapıları, Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, 2012, s.281

³⁵⁷Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.201

HAYDARLI CAMİİ

Haydarlı Camii, (Resim 119) Kayabaşı Mahallesi'nde Haydarlı mevkiinde bulunmaktadır. Cami inşa kitabesine göre, H.15 Rebiu'l-ahir 1324/M.8 Haziran 1906 yılında inşa edilmiştir. 1937 yılında Vakıflar tarafından satışa çıkarılınca, halk tarafından satın alınarak tekrar ibadete açılmıştır. Cami, 1985 yılında yıkılarak betonarme olarak yenisi yapılmıştır.³⁵⁸ Bugünkü halini 1993'te almıştır. Maraş'ta Cumhuriyet döneminde halk tarafından satın alınan camiler arasında yer alır.

Resim 98: Mağaralı Camii
(N. Çakmak).

Resim 99: Haydarlı Camii (N. Çakmak)

3.4.5. Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler

HACI HÜSEYİN MEDRESESİ

Medrese, Deli Alili (Dumlupınar) Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Kaynaklara göre 1901 yılında faaliyetini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

SARAYALTI (HACI MUSTAFA EFENDİ) MEDRESESİ

Medrese, İsa Divanlı Mahallesi'nde bulunan Sarayaltı (Hacı Mustafa Efendi) Camii avlusunun kuzey tarafına inşa edilmiştir. Medrese 1816'da cami ile beraber Hacı Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1901 yılında caminin 8 talebesi bulunduğu kaydedilmiştir. Medrese 1958 yılında yıkılmış ve yerine üç katlı bina inşa edilmiştir.

³⁵⁸Kemalettin KOÇ, *Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi*, Kahramanmaraş, 2010,s.203

HATİPZADE MEDRESESİ

Hatipzade Medresesi, 1902 tarihli Maraş Şer'iyeh Sicili'ne göre, Hatipzade Mehmet Efendi tarafından 1814 yılında Çavuşlu (Yörükselim) Mahallesi'nde inşa ettirilmiştir.

SELVİLİ MEDRESESİ

Medrese, Fevzi Paşa Mahallesi'nde, günümüzde yıkılmış bulunan Selvili Camii avlusunda Gazi Müslihiddin tarafından inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda medresenin müderrisi Hacı Osman Efendi zade Mehmet Efendi ve talebe sayısı da 30 olarak kaydedilmiştir.

TETİRİ PAZARI (ALACACILAR-ALACALAR) CAMİİ

Alacacılar Camii ve Medresesi, yeri tam olarak tespit edilememekle beraber, tahminen şimdiki Hayrullah Mahallesi'nde Eski Hal civarında inşa edilmiştir. Müderris Dede zade Mehmet Hilmi Efendi'nin (1865–1928), caminin medresesinde talebelerine dersler verdiği belirtilmiştir. 1937'de Vakıflar tarafından satışa çıkarılmış ve camiyi satın alanlar camiyi yıkarak yerine kahvehane yapmışlardır. Tetiri Camii ile ilgili başka bir bilgiye göre ise cami, Eski Hal'in başında ve Ulu Camii'nin batısında, üç yolun kavşak noktasında bulunmaktaymış. Cami yeri yola gitmiştir. Hücrelerinin olduğu yere ise Ankara Oteli inşa edilmiştir. Bu otel 1988 yılında yıkılarak yerine dükkân ve otobüs durağı yapılmıştır.

AĞA VELİ CAMİİ VE BUK'ASI

H.1229/M.1814 tarihli belgeye göre, Ağa Veli adında bir şahıs tarafından Kara Maraş'ta yaptırılmıştır.³⁵⁹ Kaynaklarda caminin geliri ve mütevellisi hakkında bilgiler verilmiştir. Camii ve camii yakınında bulunan buk'a günümüze ulaşmamıştır.

PİR HÜSEYİN CAMİİ

Günümüze ulaşmayan cami, Duraklı Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Cami, H.1230/M.1815 tarihli arşiv belgesine göre Pir Hüseyin adında bir hayırsever

³⁵⁹Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.232, Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.202

tarafından yaptırılmıştır.³⁶⁰ Ayrıca 1852 ve 1904 tarihi arşiv belgelerinde cami görevlileri hakkında bilgiler verilmiştir.

KALENDER PAŞA MEDRESESİ

Medresenin banisi, Kalender Paşa olup, Çavuşlu Mahallesi'nde inşa edilmiştir. Beyazıtlı Medresesi'nin harap olması üzerine, burası Kalender Paşa tarafından yeniden yaptırılmış ve medrese bundan sonra Kalender Paşa Medresesi olarak anılmaya başlamıştır.³⁶¹ Medrese XVIII. yüzyılda inşa edilmiştir.³⁶² 1901 yılı Maarif Salnamesi verilerine göre, İsmail Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 50 talebenin öğrenim gördüğü belirtilmiştir. Medrese, 1 Ocak 1807 tarihli vakfiyeye göre, Maraş ve Trablusşam Beylerbeyi Beyazıtzaade Kalender Paşa tarafından fevkani yapılan derslane ile 32 odadan ibaret olduğu belirtilmiştir. Medresenin 1920'li yıllara kadar işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.³⁶³

SARAÇHANE MEDRESESİ

Saraçhane Camii'nin kuzeyinde ve doğusunda inşa edilmiştir.³⁶⁴ Caminin, dershanesi ve medresesi ile birlikte, 1806 yılında Hacı Abdullah Bey'in torunlarından Beyazıtöğlü Kalender Paşa tarafından kurulan bir vakıfla tekrar bina ve ihya edildiği bildirilmiştir.

ABARABAŞI MANASTIRI

Kanlıdere köprüsüne hâkim Abarabaşı (İt tepesi) sırtında kilise, (Resim 98-99) okul ve manastır olarak Fransız misyonerleri tarafından inşa edilmiştir.³⁶⁵ Manastır güvenlik amacı güdülerek, taştan bir kale misali inşa edilmiştir. Yapı kurtuluş savaşı sırasında Fransızlar tarafından karargâh olarak kullanılmıştır. (Şekil 40)

³⁶⁰Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.232

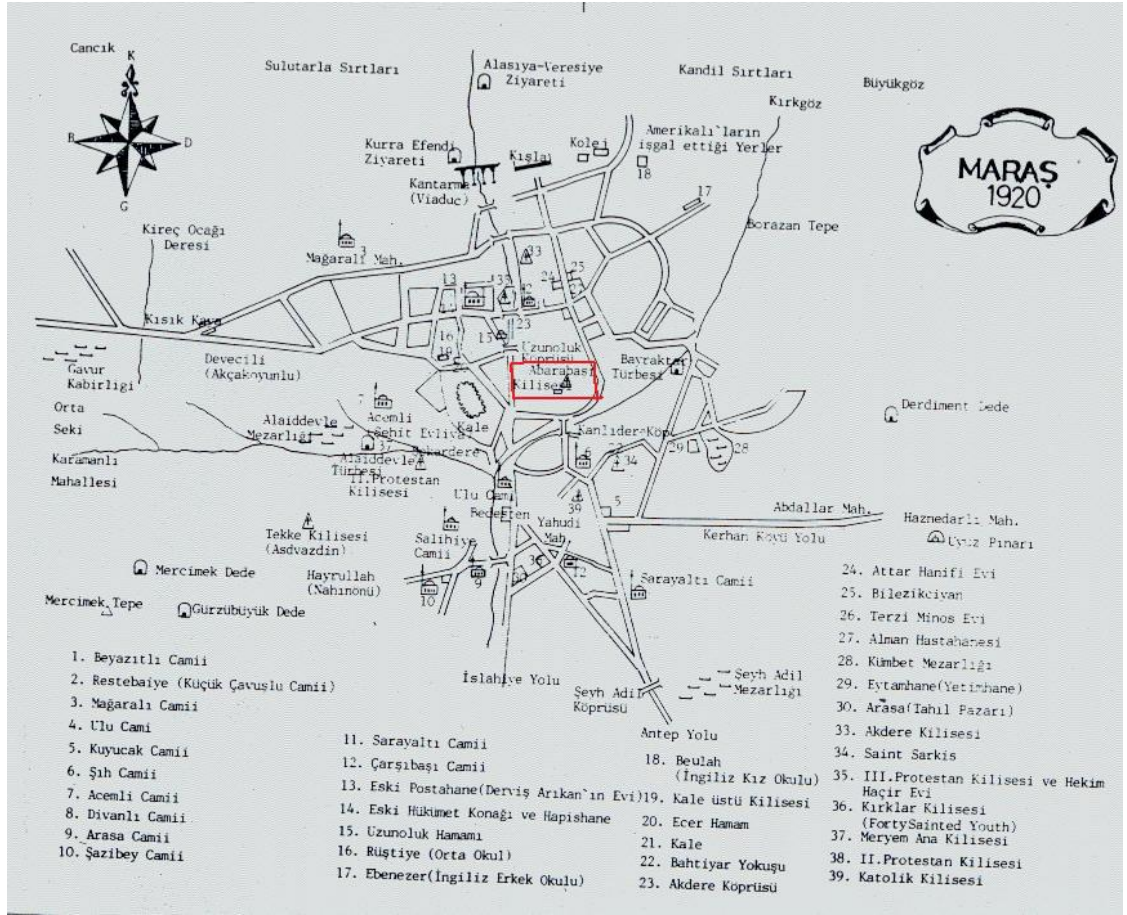
³⁶¹Mehmet ÖZKARCI, a.g.e., c.2, s.1204

³⁶²Yaşar BAŞ, Rahmi TEKİN, a.g.e., s.252

³⁶³Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.210

³⁶⁴Kemalettin KOÇ, a.g.e., s.215

³⁶⁵Mustafa ÇABUK, a.g.e., s.156

Şekil 40: Abarabaşı Manastırının Şehir İçindeki Konumu (K.K.T.M)

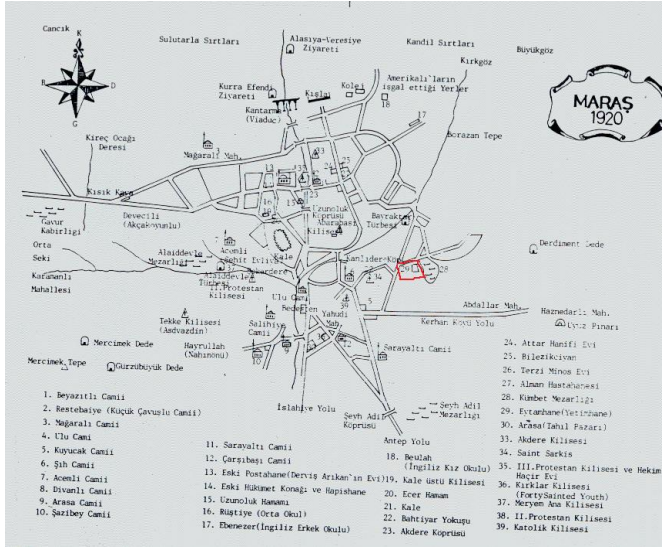
Resim 100: Abarabaşı Manastırı, İttesi, Sağ Üstte (K.B.Ş.B)

Resim 101: Abarabaşı Manastırı (K.B.Ş.B)

ALMAN YETİMhanESİ (BETHEL)

Alman misyonerler tarafından, kümbette, 1898 yılında erkek çocukları için kurulan yetimhanenin sonrasında kızlar içinde bir yetimhane kurulmuştur. (Şekil 41) Yetimhanede yabancı kız çocuğu bulunmamakta ve kız çocuklarına aynı zamanda da kızların ev işlerini öğrenmesi sağlanıyordu.³⁶⁶

Şekil 41: Alman Yetimhanesi'nin Şehir İçindeki Konumu (K.K.T.M)

³⁶⁶Mustafa ÇABUK, a.g.e. , .145

MARAŞ ASKERİ LİSE

19. yüzyıl veya 20. yüzyıl başında açıldığı düşünülen askeri lise hakkında ayrıntılı bir bilgi mevcut değildir. (Resim 100)

Resim 102: Maraş Askeri Lise 1920 (K.B.Ş.B)

KURTULUŞ İLK MEKTEBİ

Kurtuluş İlkokulu 1920 yılında Kurtuluş mahallesinde açılmıştır.³⁶⁷ Günümüzde okul betonarme bir binada devam etmektedir. (Resim 101)

Resim 103: Kurtuluş İlk Mektebi 1920 (K.B.Ş.B)

³⁶⁷Mesut DEDEOĞLU, a.g.e., s.83

MARAŞ ORTA MEKTEP

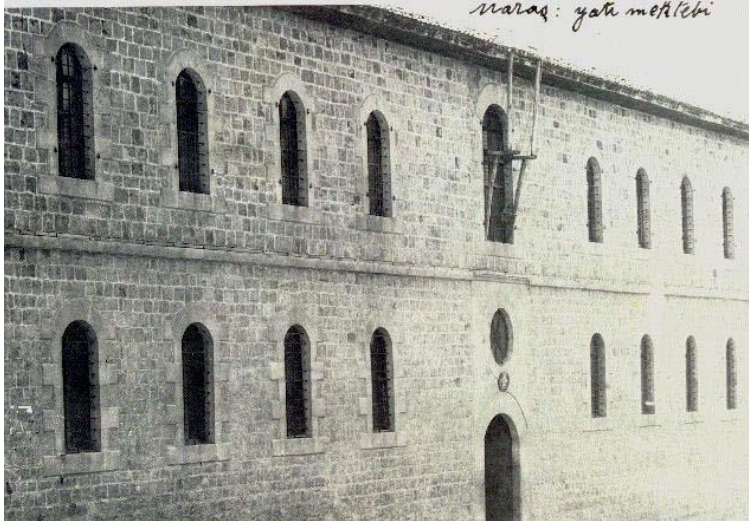
19. yüzyıl sonu veya 20. Yüzyıl başında açıldığını düşündüğümüz (Resim 102) Maraş Orta Mektebi hakkında pek bir bilgiye sahip değiliz.

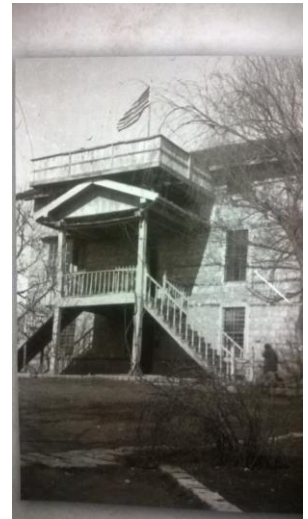
Resim 104: Maraş Orta Mektep (K.B.Ş.B)

MARAŞ YATILI MEKTEP

19. yüzyıl sonu veya 20. Yüzyıl başında açıldığını düşündüğümüz Maraş Yatılı Mektebi (Resim 103) hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değildir.

Resim 105: Maraş Yatılı Mektep 1920 (K.B.Ş.B)

Resim 106: Maraş İlk Mektep (K.B.Ş.B)

DUMLUPINAR İLKOKULU

Dumlupınar İlkokulu 1921 yılında Dumlupınar mahallesinde açılmıştır.³⁶⁸ Günümüzde okul betonarme bir binada devam etmektedir.

MARAŞ İLK MEKTEP

Şehre hâkim bir konumda bulunan mektep Misyoner okullarının bulunduğu mevkidedir. (Resim 104) Aşağıda ki fotoğrafın arkasına ‘Maraş’ın İlk Mektebi, yıl 1919-1922’ notu düşülmüştür. Mektebin üzerinde sallanan Amerikan bayrağı da oldukça dikkat çekici çünkü resmin arkasında 1980 tarihi not düşülmüştür.

ALMAN HASTANESİ

20. Yüzyılın başlarında Zonbatanlı mahallesinde (Şekil 42) bir ev de ruhsatsız olarak açılmıştır. (Resim 105) Hastane 1904 yılında Restebaiye mahallesinde yeni yapılan bir binaya taşınmıştır. (Resim 106)

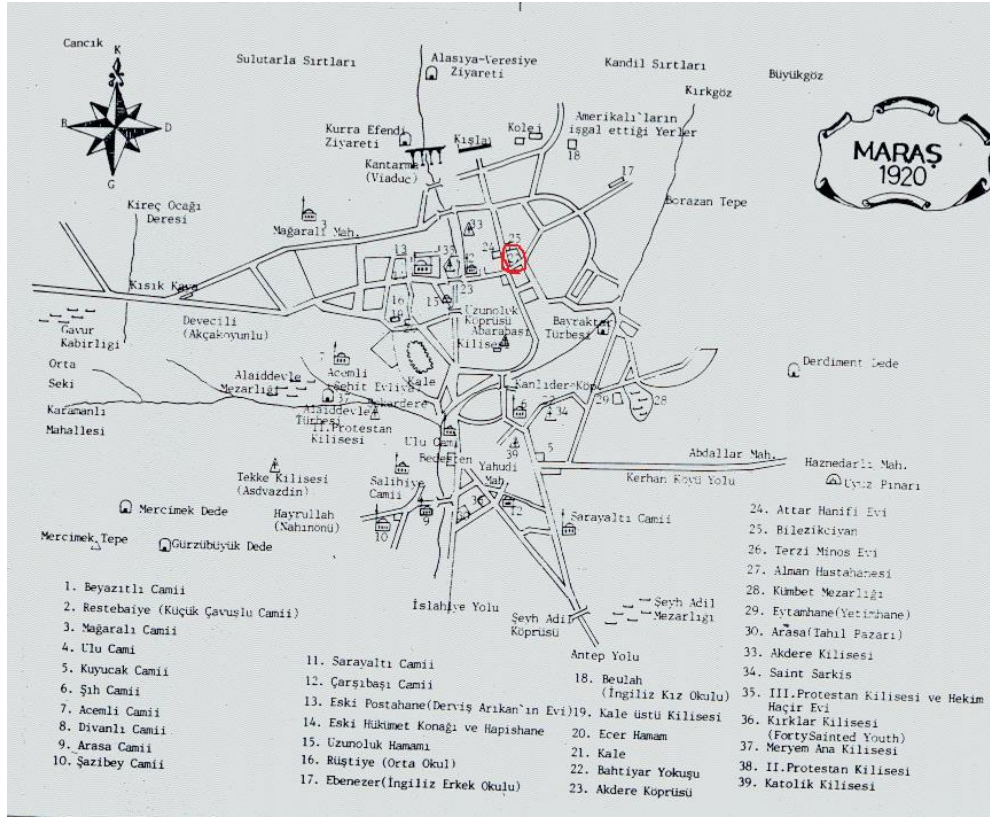

Resim 107: Alman Hüsfbund Hastanesi (İlk Olarak Evde Açılan, K.B.Ş.B)

³⁶⁸Mesut DEDEOĞLU, a.e., s.83

Resim 108: Alman Hastanesi (K.B.Ş.B)

Şekil 42: Alman Hastanesinin Şehir İçindeki Konumu (K.K.T.M.)

MARAŞ ASKERİ HASTANE

Maraş'ta bir askeri hastane olduğu bilinmektedir ancak hastane hakkında ayrıntılı bir bilgi yoktur. (Resim 108) Aşağıdaki fotoğrafın üzerine 'Askeri Hastane' diye bir not düşülmüştür ancak fotoğraf geniş bir açıdan çekildiği için yapılardan Askeri Hastane'nin hangisi olduğu bilinmemektedir.

Resim 109: Maraş Askeri Hastane (K.B.Ş.B)

MARAŞ JANDARMA KOMUTANLIĞI

Maraş jandarma komutanlığı ile ilgili elimizdeki tek kaynak aşağıdaki fotoğraftır. (Resim 108)

Resim 110: Maraş Jandarma Komutanlığı (K.B.Ş.B)

MARAŞ TÜRK OCAĞI

Maraş Türk Ocağı ile ilgili bulunabilen tek kaynak aşağıdaki fotoğraftır.
(Resim 109)

Resim 111: Maraş Türk Ocağı (K.B.Ş.B.)

MARAŞ BELEDİYE SARAYI

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edildiği düşünülen Belediye Sarayı şehrin merkezinde bulunmaktadır. Belediye Sarayı ticaret merkezine yakın olup Ulu Cami ile aynı meydanı paylaşmaktaydı. Aşağıdaki fotoğrafta şehrin merkezi görünmekte olup tam ortadaki iki katlı bina Belediye Sarayıdır. (Resim 110-111-112)

Resim 112: Belediye Sarayı (K.B.Ş.B.)

Resim 113: Maraş Belediye Sarayı (K.B.Ş.B.)

Resim 114: Maraş Belediyesinin Arka Cepheden Görünümü (K.B.Ş.B.)

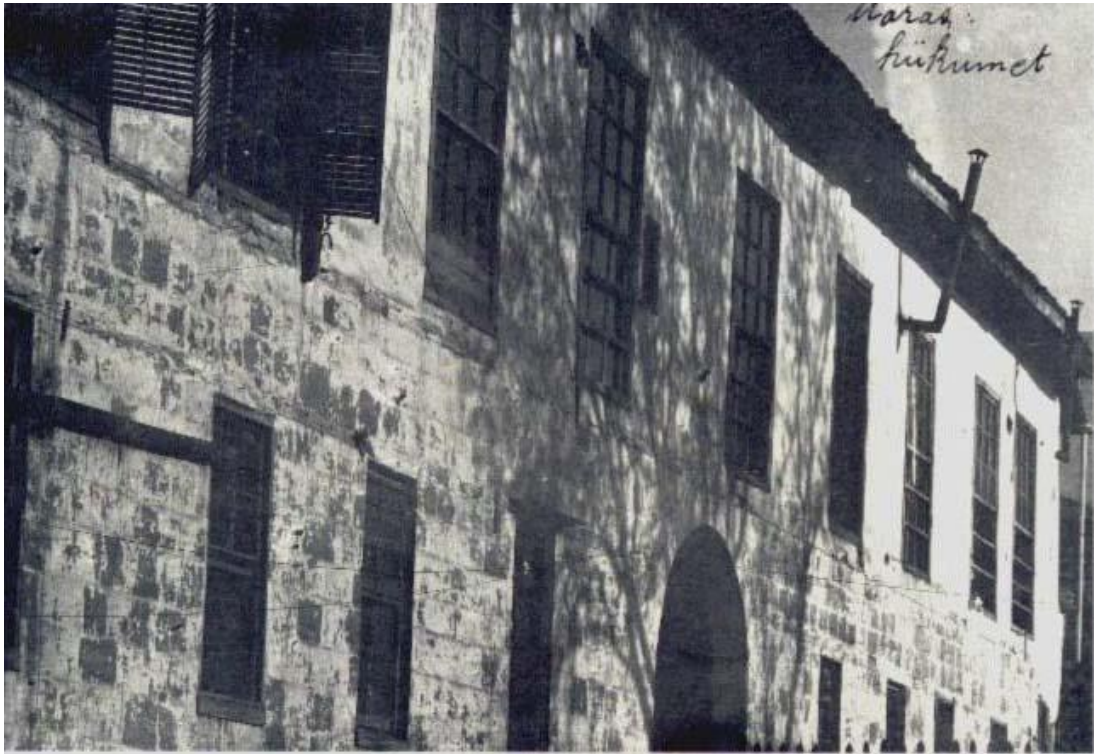
Resim 115: Maraş Belediyesi (K.B.Ş.B.)

KARAKOLHANE

1890 tarihli Halep Vilayet Salnamesinde Maraş'ta Karagolhane'nin kayıtlarına rastlanmazken 1892 yılına gelindiğinde 7 karagolhane'nin kayıtları görülmektedir. Ancak günümüzde bu karagolhaneler'in konumuna ve yapısına dair bir kayda rastlayamadık

MARAŞ HÜKÜMET KONAĞI

Halep Vilayet Salnamesinde 1871 yılından itibaren bir hükümet konağının kayıtları mevcuttur. (Resim 114) Ancak Salnamede kaydı tutulan hükümet konağının, aşağıdaki fotoğrafta bulunan Hükümet Konağı ile aynı olup olmadığını bilmemekteyiz. (Şekil 43)

Resim 116: Eski Hükümet Konağı (K.B.Ş.B.)

4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KAHRAMANMARAŞ'IN ŞEHİR DOKUSU

1920 yılında Fransız işgalinden kurtulan şehir yıkılmış ve harap bir durumdaydı. Şehrin büyük bir kısmı yakılmıştı. Şehri savunan çeteler ve Kuva-i Milliyeciler yurdun savunulması için diğer bölgelere yardım etmekteydiler. Bu sebeple şehrin harabe hali savaş sonuna kadar düzeltilemedi. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile ülke genelinde inkılâp hareketleri başladı. Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Maraş'ta da inkılâplara karşı çıkanlar oldu. Şehir halkı yeniliklere hazır olmadığını dile getirmiş ve tepkisini de isyanlarla göstermiştir. 1925 yılında başlatılan Kılık-Kıyafet inkılâbına tepki olarak, Maraş halkının bir kısmı 27 Kasım 1925 günü Hükümet Binasına yürümüştür.³⁶⁹

Resim 117: Kahramanmaraş'ın Önemli Caddelerinden Uzunluk Caddesi (K.B.Ş.B.)

Savaştan çıkan ülkenin mali durumu iyi olmadığı için bu yıllarda şehre devlet tarafından çok fazla yatırım yapılamamıştır. (Resim 115-116) Toprağı verimli olan şehirde, Maraşlı yatırımcılar tarafından ilk olarak topraktan çıkan ürünlerin işlenebileceği küçük imalathaneler kurulmuştur. Bu yatırımlar çerçevesinde devlet desteği ile kurulan Çeltik fabrikası şehre büyük katkı sağlamıştır. 1933 yılına gelindiğinde II. Dünya Savaşının sinyalleri tüm dünya gibi Türkiye'yi de ekonomik

³⁶⁹ Bu isyan sırasında cezaevinin kapıları kırılmış ve mahkûmlar dışarı salınmıştır.

bir durgunluğa sürüklemiştir. Bu sebeple bu dönemde Maraş'ta da ekonomik bir canlanma görülmemektedir. 1950'li yıllara gelindiğinde şehrin yolları dar ve topraktı. Şehir adeta bir köy, kasaba görünümündeydi. Maraş'ta ekonomik gelişme 1980 yılından sonra başlamıştır.

4.1. Kale

İnşa süreci Geç Hititler devrine kadar uzanan Maraş Kalesi Osmanlı Devletinin son zamanlarına kadar birçok onarım görmüştür. Orijinal yapısını kısmen kaybeden Kale Cumhuriyet Döneminden sonra da birçok onarım görmüştür. Bununla birlikte 1960'lı yıllarda, güneydoğu köşeden kaleye girişi sağlayan kapının yanındaki sur duvarları yıkılarak yol çalışmaları yapılmış ve kapı fonksiyonunu kaybetmiştir. Günümüzde kaleye ulaşımı sağlayan doğu taraftaki yol bu yıllarda yapılmıştır. Bu yıllardan sonra Kale'ye sosyal işleve sahip, müze binası, gazino ve yazlık sinema inşa edilmiştir. 1970'li yıllarda Kale, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından, sur duvarları ve bazı burçlar restore edilmiştir.³⁷⁰ 1982-84 yılları arasında yapılan şehir düzenlemesinde, Kale'nin Batı eteğinde bulunan birçok ev yıkılmıştır.

4.2. Ticaret Bölgesi

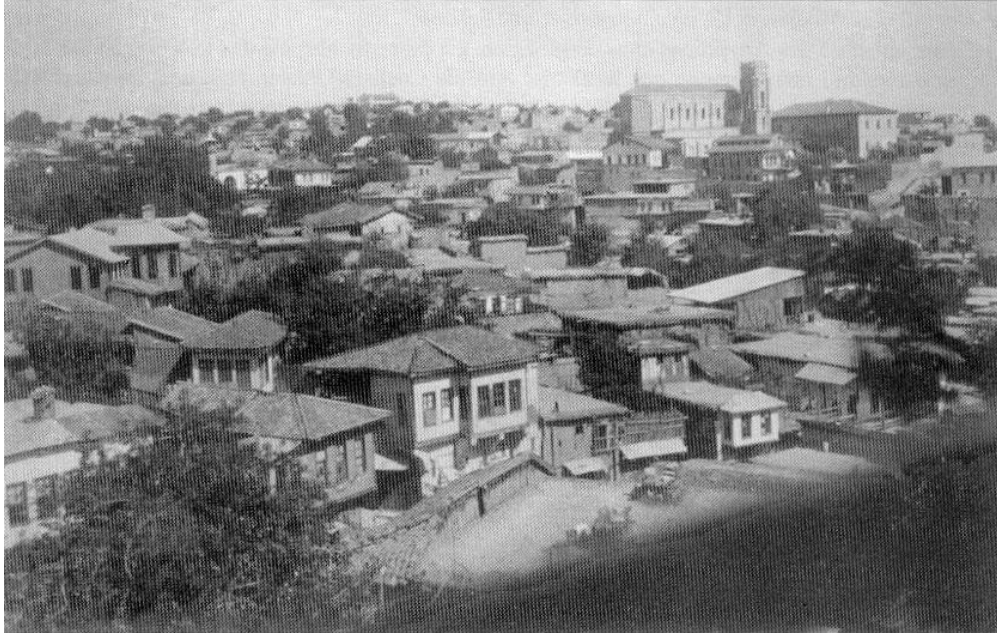
Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, dünyada yaşanan değişimin getirdiği gerekçeler sebebiyle Maraş'ta ki değişim eğitim ve kamu yapıları alanında gerçekleşmiştir. Ticaret bölgesine bakıldığında, şehir önemli ölçüde bir büyüme göstermediği için, şehirdeki ticaret alanı da önemli ölçüde bir değişim yaşamamıştır. Ancak 19. yüzyıldan itibaren şehre yerleşen misyonerlerin ve azınlıkların içinde tüccarlar ve zanaatkârlar bulunmaktadır. Bu misyonerlerin açtığı dükkânların 19 ve 20. yüzyılda ticaret bölgesini nasıl etkilediği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bu sebeple Cumhuriyet döneminde yaşanan Ticaret Bölgesindeki değişimler hakkında net bir bilgimiz yok. Osmanlı Devletinde çıkan tehcir yasası gereği Osmanlı topraklarında ki azınlıklar tehciire uğramıştır. Ancak edindiğimiz bilgilere göre bu tehcir yasası gereği Maraş'ta yaşayan azınlıklardan zanaatla ve ticaretle uğraşanlar bu tehciire tabi tutulmamıştır. 1955 yılında Maraş'ın ilk önemli tesisi Sümerbank

³⁷⁰Mehmet ÖZKARCI, a.g.e. , c.1,s.526

Pamuklu Dokuma Endüstrisi kurulmuştur. 1955 kurulmaya başlanan Sümerbank ancak 1965 yılında faaliyete geçebilmiştir. Bu tarihten sonra 1970'li yıllarda özel teşebbüslerin yer aldığı küçük çaplı fabrikalar kurulmaya başlanmıştır.

4.3. Mahalleler ve Nüfus Dağılımı

12 Şubat 1920 tarihinde Maraş, Fransız işgali sebebiyle harap durumda olup şehrin nüfusu 20.000 civarındaydı.³⁷¹ (Resim 116-117) Cumhuriyet dönemine girerken Maraş ve çevresinde, göçebe ve yarı göçebe topluluklar bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu, Maraş'a bağlı beş kazadaki, 500 civarında köysel yerleşimden oluşmaktadır. Nüfusun %80'i merkeze bağlı bu kazalarda yaşamaktadır. I. Dünya Savaşını takiben Osmanlı Devletinin birçok şehrinde yaşayan, isyan çıkartan azınlıklar tehcir yasası gereğince belli bölgelere yerleştirildiler. Bu yasa gereğince Maraş'ta şehir merkezinde yaşayan ve bir zanaatla uğraşan kişiler dışındaki azınlık halkta bu yasaya tabi tutulmuştur. Bununla birlikte şehirde kalıp varlığını sürdüren azınlıklar savaş sırasında, İtilaf devletleri askerleri ile birlik olup şehirde sorun çıkarmışlardır ve savaş sonrası bu azınlıklar şehirden göç ettirilmiştir.

Resim 118: Eski Maraş'tan Görünüm (K.B.Ş.B., Tarih Bilinmemektedir.)

³⁷¹Ahmet EYİCİL, a.g.e. ,s.65

Cumhuriyet dönemi sonrasına bakıldığında şehrin nüfusunda hem bu azınlıkların göç ettirilmesi sebebi ile hem de savaşta yaşanan kayıplar sebebiyle şehrin nüfusunda önemli bir azalma mevcuttur. Nüfusta ki bu azalma özellikle erkek nüfusunda görülmektedir. Ancak nüfustaki bu azalma hakkında sayısal verilere sahip değiliz. Cumhuriyet döneminde şehirde bu sebepler dolayısıyla yeni mahalle kuruluşu olmadığını, savaş sebebiyle yıkılan mahalle ve evlerin onarımı ile ilgilenildiğini düşünmekteyiz. Aynı zamanda nüfusta ki azalma sebebiyle yeni mahalle kuruluşuna bir süre ihtiyaç duyulmamıştır. Bununla birlikte şehirden göç ettirilen azınlıkların evleri de, yerli halk tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 1950’li yıllarda Maraş’ın yolları dar ve topraktır. 1955’li yıllara kadar şehirde önemli bir gelişme gözükmemektedir. 1980’li yıllardan sonra şehirde yaşanan ekonomide ki gelişimler sosyal hayata da yansımıştır. Şehrin yerleşim alanı genişler ve yeni konut alanları açılır.

Resim 11: Maraş Sokaklarından Görünüm (N. Çakmak)

4.4. Mevcut Olan Mimari Eserler

ZİRAAT BANKASI

1933 yılında Ziraat Bankasının Şubesi Maraş’ta mevcuttur. (Resim 120) Binanın uğradığı değişimler hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bina günümüzde Valilik Sosyal Hizmetler Binası olarak işlev görmektedir.

KAHRAMANMARAŞ MÜZESİ

Maraş'ta ilk müze 1947 yılında Ekmekçi Mahallesi içinde bulunan Taş Medrese içerisinde kurulmuştur. Müzede eserlerin artması sonucu 1961 yılında Kale de bulunan bir bina içerisine taşınmıştır. Ancak Müzenin taşındığı bu bina günümüzde mevcut değildir. Müze, 1975 yılından itibaren günümüzde de faaliyetini sürdürdüğü betonarme binada devam ettirmektedir.

TREN GARI

Malatya tren hattının tamamlanmasından sonra, Maraş'ın 25 km yakınında bulunan Türkoğlu mevkiine kadar tren hattı ulaşmıştır. Maraş merkeze tren hattının gelmesi 1948 yılında gerçekleşmiştir. (Resim 121)

Resim 120: Eski Ziraat Bankası Binası (N. Çakmak)

Resim 121: Maraş Tren Gari (N. Çakmak)

Resim 122: Çeltik Fabrikası, 1925

Resim 123: Çeltik Fabrikası (N. Çakmak) (K.B.Ş.B)

ÇELTİK FABRİKASI

Sanayi ve Maden Bankasının yardımı ve Maraş'ın ileri gelen ailelerinin aracılığı ile Maraş'ta 1925 yılında Çeltik fabrikası açılmıştır. Şehrin merkezinde açılan Çeltik Fabrikasından günümüze sadece bir kısmı ulaşabilmiştir ve herhangi bir işleve sahip değildir. (Resim 122-123)

4.5 Günümüze Gelmeyen Mimari Eserler

MARAŞ HALK EVİ

Halk evinin bulunduğu mevki Maraş'ta Vakıf Tarla olarak bilinmekteydi ve şehir merkezindeki boş en büyük araziydi. Bu boş arazide savaştan sonra sosyal etkinliklerin, toplantıların yapıldığı ilk yerdir. Halk Evi'nin yerine daha sonralarda Kız Enstitüsü inşa edilmiştir. (Resim 124)

HALK BANKASI

1942 yılında Maraş'ta Türkiye Halk Bankası açılmıştır.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

1950 yılından Maraş'ta Türkiye İş Bankası açılmıştır.

Resim 124: Kışla Caddesi, 1928, Halk Evi Binası (K.B.Ş.B)

MARAŞ ELEKTİRİK SANTRALİ

Cumhuriyetten sonra şehirde elektrik enerjisi jeneratörlerle kısmen sağlanmıştır. (Resim 125) İlk defa 1940 yılına gelindiğine, şehrin yüksek bir konumuna, Pınarbaşı Mevkiine, Hidroelektrik Santrali kurulmuştur.³⁷² Bu santral şehir merkezindeki Termik santrallerle de desteklenerek 1958 yılına kadar şehrin elektrik ihtiyacı karşılanmıştır. 1958 yılından sonra elektrik ihtiyacı Ceyhan nehri üzerine kurulan santralden karşılanmıştır.

KAHRAMANMARAŞ İL HALK KÜTÜPHANESİ

1900'lü yıllarda Maraş'ta bir kütüphane bulunmamakta olup, 1914 yılında Milli Eğitim Müdürü Besim Atalay'ın katkılarıyla bir kütüphane kurulmuştur. Ancak kurulan bu kütüphane hakkına ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. 1952 yılında şehirdeki halk evlerinin kapatılmasıyla kitaplar Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. Bakanlık tarafından Fevzi Paşa Mahallesinde kiralanmış bir salonda kütüphane kurulmuştur. Ancak bu salonun yetersizliği sebebiyle 1965 yılında Maraş'ta Uzunoluk Caddesinde modern bir binada kütüphane açılmıştır.³⁷³

MARAŞ HASTANESİ

1930 yılında Maraş'ta bir hastane bulunmaktadır ancak bu hastanene hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Bu hastanenin dışında Maraş'a 1949 yılında şehrin kuzeyine, yeni bir Hastane binası yapılmıştır.

MARAŞ ORDU EVİ

Aşağıda ki fotoğraftan Maraş'ta, Cumhuriyetten sonra bir Ordu Evi olduğu bilinmektedir. (Resim 126)

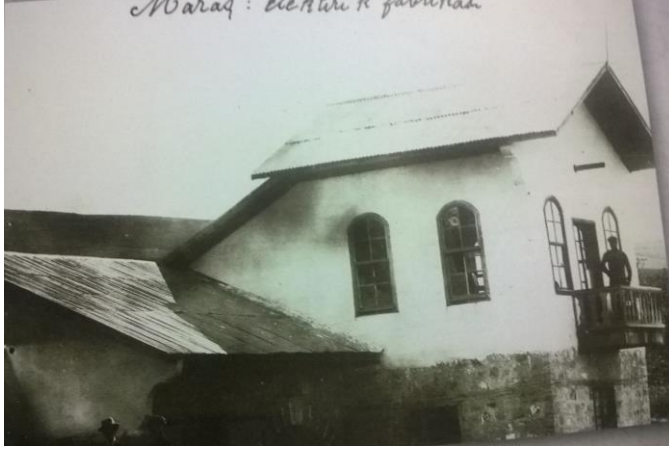
---

³⁷²Mesut DEDEOĞLU, a.g.e., s.75

³⁷³Mesut DEDEOĞLU, a.g.e., s.86

MARAŞ'IN İLK APARTMANI

Kıbrıs meydanında, şehrin merkezinde inşa edilen apartmanla ilgili elimizdeki tek belge aşağıdaki fotoğraftır. Apartman katları üst üste değil de yan yana dizilerek inşa edilmiştir. (Resim 127)

Resim 125: Maraş Elektrik Fabrikası, 1940 (K.B.Ş.B)

Resim 126: Maraş Ordu Evi, 1940 Civarı (K.B.Ş.B)

Resim 127: Maraş'ın İlk Apartmanı, 1935 (K.B.Ş.B)

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Maraş Şehrinin genel yerleşim düzeni, ilk bakıldığında dağınık ve gelişi güzel olarak görülse de, bu düzen şehrin işlevlerini en iyi karşılayacak biçimde zaman içerisinde kendiliğinden oluşmuştur. Geçmiş uygarlıklardan kalan eski yerleşke ortaçağa kadar kale ve etrafında sınırlı bir alanda yer almıştır. Ancak şehir 1337 yılında Dulkadir Beyliğinin eline geçmesiyle birlikte, kale etrafına sığmaz olmuş ve kale merkezli bir genişleme göstermiştir. Türkler, topografik ve iklimsel faktörlerin etkisiyle Ahır Dağı'na sırtını vererek, aralarından su kaynaklarının geçtiği 4-5 tepe üzerine şehri kurmuşlardır. Topografik ve iklimsel şartlar sokakların ve mahallelerin biçimlenişini de önemli ölçüde etkilemiştir.

Günümüz şehir merkezinin, Selçuklular döneminde yerleşim yeri olduğu öne sürülmekle birlikte, kaynaklar Dulkadir Beyliği döneminde yerleşimin sağlandığını göstermektedir. Dulkadir Beyliği'nin şehirdeki ilk yerleşimi, diğer Türk şehirlerinde de görüldüğü üzere kale etrafında şekillenmiştir. İnşa tarihi hakkında kesin bir bilgi olmayan kalenin Geç Hititler dönemine ait bir yerleşim olup şehir, daha sonraki dönemlerde de bu kale etrafında gelişmiştir. Bölgenin Romalılar tarafından fethi ile kale neredeyse yeniden inşa edilmiş ve güçlendirilmiştir. Türklerin fethinden önce bölgede ki güven problemi sebebiyle kale birçok kez tahribata uğrarken, fetih sonrası yapılan onarımlar küçük çaplı onarımlar olmuştur veya doğal afetler sonucu oluşan yıkımlar sonucu onarımlar yapılmıştır.

Şehirdeki Dulkadir Beyliği eserlerinin çoğu beyliğin son dönemlerinde inşa edilmiştir. Şehirde ticaret merkezinin oluşumu kale gibi daha erken tarihli olmayıp Türklerin bölgeyi fethi ile gerçekleşmiştir. Konum olarak kaleye en yakın, düz bir topografyada kurulan ticaret merkezi kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda bir bedesten ve hanın kuruluşuyla oluşmuştur. Kuzeyde bulunan han ve güneyde bulunan bedesten arasına yine bu doğrultuda bir çarşı imar edilmiştir. Çarşının başladığı yerin batı bitişiğine Ulu cami, caminin 30-40 m. güneyine Kâtip Han, çarşının güneydoğu ucuna ise Eski Bedesten inşa edilmiştir. Türklerin bölgeye gelişi ile kale merkezli bir yerleşim başlamış, mahalleler çarşı, kale, Ulu cami çevresinde oluşmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak Maraş'ta şehir fonksiyonları oluşmaya, ticaret ve üretim ekonomisi oluşmaya başlamıştır. Bu döneme bakıldığında her

açından şehrin çekirdeğinin oluştuğu görülmektedir. Öte yandan Dulkadiroğlu Beyliği dönemine ait herhangi bir kayıt defteri bulunmamakla birlikte şehirde beylik döneminde kurulan 16 mahalle olduğu bilinmektedir.

Osmanlı Döneminde yapılan fetihler sebebiyle, devlet toprakları önemli ölçüde gelişmiş ve önemli ticaret yolları, Osmanlı devleti toprakları içerisinde yer almıştır. Topraklardaki bu büyüme imar faaliyetlerini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin fethiyle Maraş şehrinde imar faaliyetleri artmış, özellikle fethin ilk yüzyılında ticaret bölgesinin imarına önem verilmiş ve ticaret bölgesi, oluşumunu bu dönemde tamamlamıştır. Osmanlı Devleti Maraş'ı ele geçirdiğinde şehirde bir çarşı, bir han, bir bedesten bulunmaktaydı. Beylik döneminde kurulan çarşı merkez alınarak ticaret merkezi genişlemiştir. Geçen iki yüzyıllık süreçte, Osmanlı'nın fethettiği bölgeyi şenlendirme politikasıyla şehir önemli bir imar faaliyetine sahne olmuştur. Özellikle fetih sonrası ticaret bölgesinin önem kazandığı, ticari bölgenin inşasından sonra imar alanlarının genişlediği görülmektedir. 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında şehirde ticari bölge ele alındığında oluşumunu tamamlamış, karakteristik bir ticari bölge meydana gelmiştir.16. yüzyılda dini mimariye bakıldığında önemli imar faaliyetlerinin olmadığı, Beylik Döneminde inşa edilmiş camilerin faaliyette olduğu görülmektedir. Maraş, Osmanlı devletinin bir eyaleti olduktan sonra şehirde yapılan ilk sayımda (1525) şehrin nüfusu yerine vergi nüfusu kayıt altına alınmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan bu ilk sayımda Maraş'ın 50 mahallesi ve 475 hanesi olduğu kaydedilmiştir.³⁷⁴ Osmanlı dönemi üzerine araştırma yapan bilim adamları tarafından, şehirdeki nüfusun ortalama 2500-3000 civarında olduğu belirtilmektedir. Osmanlı devleti bölgeyi fethettiğinde, gerek ticari yapılar, gerek yerleşim yerleri, gerekse dini yapıları ile şehir çekirdeği Dulkadiroğlu Beyliği tarafından oluşturulmuştur. Ancak Osmanlı Dönemi iskân politikaları doğrultusunda yeni yerleşimler meydana getirilmiş ve bu dönemde sosyal hayatın ihtiyaçları doğrultusunda ticari, dini ve sosyal fonksiyonlu yapıların sayıları artmıştır.

---

³⁷⁴Rahmi TEKİN, '1525'te Maraş'ın Mahalleleri ve Nüfusu' Tarihi Uzunluk Dergisi, Kahramanmaraş, 1996,S.8,s.67-68

17. yüzyıla gelindiğinde, hem ticari, hem sosyal bakımdan artık oldukça mamur bir şehir ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin fethettiği toprakları şenlendirme politikası dâhilinde ticari bölge önemli ölçüde canlanmış, bu bölgenin hareketlenmesi beraberinde sosyal hayatta canlılığı ve gelişimi getirmiştir. Yükselen ekonomik gelirin de etkisiyle şehirdeki imar faaliyetlerinde artış görülmüştür. Özellikle kale çevresindeki ticari bölge bu yüzyılda gelişimini tamamlamıştır. Ticaret bölgesindeki imar faaliyetleri özellikle 17. yüzyıl sonuna gelindiğinde, günümüzde de işlevini sürdüren karakteristik Maraş çarşısı oluşumunu tamamlamıştır. 16. yüzyıl sonlarında ticaret faaliyetlerinin bölgedeki artışı refah seviyesini yükseltmiş, bunun sonucunda 17. yüzyılda dini mimaride büyük ölçüde inşa faaliyetleri gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda onbeşe yakın cami inşa edildiği görülür. Bu yüzyılda inşa edilen camilerin yerleşim alanlarının içine inşa edilmemesi yeni yerleşim alanlarının açıldığı düşüncesini uyandırmaktadır. 16. Yüzyıldaki mahallelerin dışındaki bölgelere inşa edilen cami ve medreseler şehirde yeni yerleşim alanlarının 17. yüzyılda da oluştuğunu bir anlamda gösterir niteliktedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden öğrenildiği kadarıyla o dönemde, şehirde 11.000 hane olduğunu bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi doğrultusunda şehirde ortalama 50.000 nüfus bulunmaktadır. Şehirde yaşayan gayrimüslim nüfus hakkındaki tek bilgi 17. Yüzyılda Maraş'ta bulunan Polonyalı Simeon'un seyahatnamesinde bahsettiği yirmi Ermeni hanesidir.

Osmanlı Devleti,18. yüzyıl başlarından itibaren, hem askeri hem de mali açıdan hayli külfetli seferlere girmiştir. Bununla birlikte şehirdeki ticaret ortamı konar-göçerlerin çıkardığı problemlerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Ticari bölgedeki ilerlemenin durmasının bir sebebi de, önemli bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun önemini kaybetmiş olması ihtimali olabilir. 18. yüzyıla gelindiğinde şehrin ihtiyaçlarına cevap veren, oluşumunu tamamlamış bir çarşı mevcut olduğu için bu yüzyılda ticaret bölgesinde dikkate değer bir imar faaliyeti ile karşılaşmamaktadır. 18. yüzyılda bir önceki yüzyıl kadar yoğun olmasa da imar faaliyetleri görülmektedir. Bu yüzyılda 5 cami, 3 hamam ve 1 medrese inşa edilmiştir. 18. yüzyılda Maraş'ta kurulan mahalleler hakkında herhangi bir kayda rastlanmaktadır. Şehirde yapılan imar faaliyetlerini takip ederek mahalle gelişimi hakkında fikir

sahibi olmak mümkündür. Şehirdeki imar faaliyetleri çerçevesinde bu yüzyılda hamam inşası sayısında artış olduğu görülmektedir. Geçen yüzyıla oranla şehirde var olan hamamlar halkın ihtiyacını karşılamadığı için yeni hamamlar inşa edilmiştir. Yeni inşa edilen camiler ve hamamların inşa yerleri, şehirdeki eski yerleşim alanının dışında olmayıp yerleşim alanının içinde bulunmaktadır. Bu da yeni yerleşim alanı açılmadığının göstergesidir. Hamam inşasındaki artışın sebebinin nüfustaki artışla bağlantılı olması mümkündür. Bununla beraber bu yüzyılda, şehirde yeni cami mimarisinden çok harabe olan camilerin yıkılıp yeniden yapıldığı da gözlemlenmektedir.

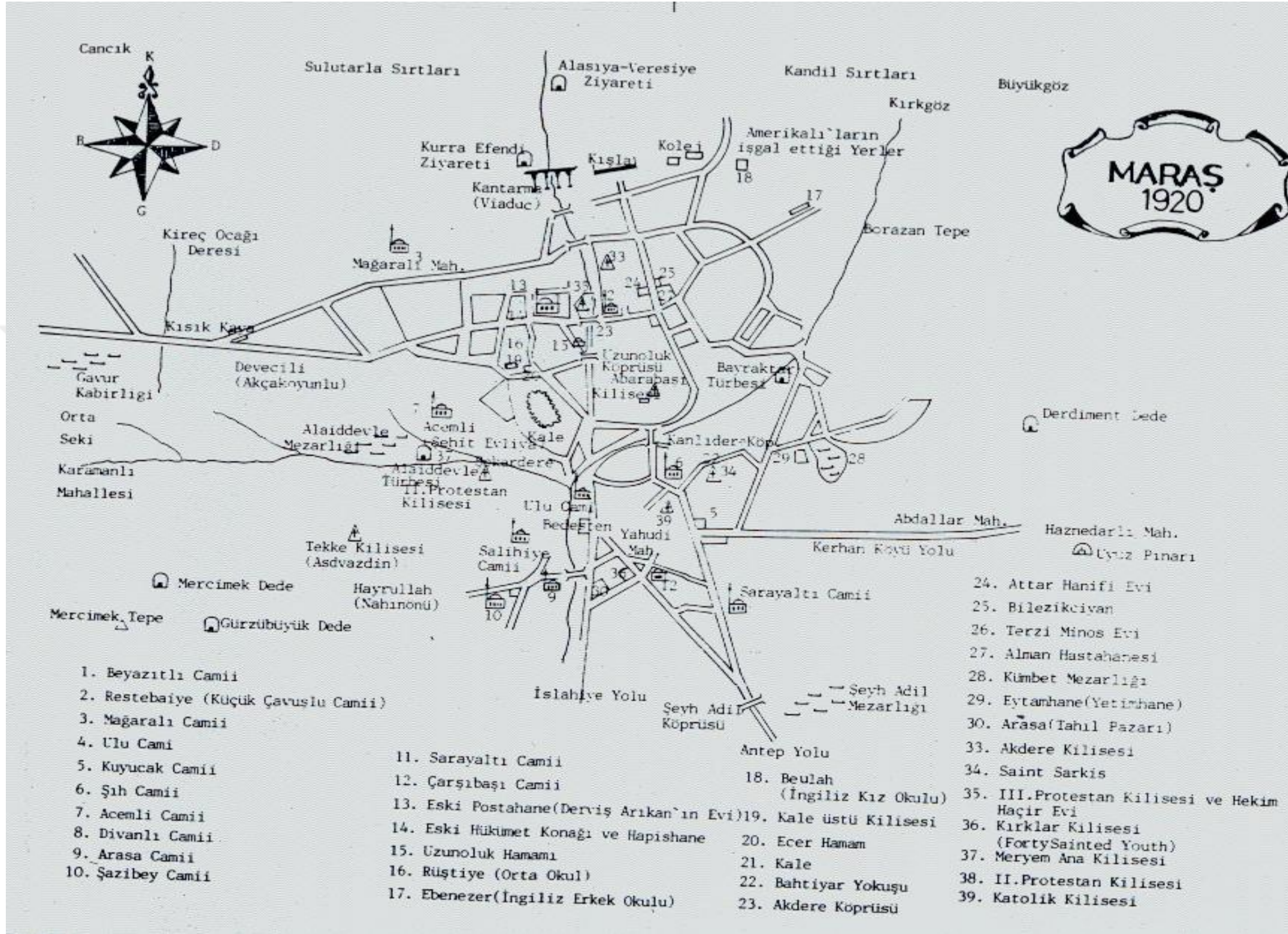
19. yüzyılda dikkat çeken önemli gelişmelerden biri şehirde artan gayrimüslim nüfusedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerine mensup Avrupalı misyonerler şehre gayrimüslim tüccar ve ailelerin yerleşmesinde etkili olmuşlardır. Gayri-müslim nüfustaki artış paralelinde, şehirdeki mahalle gelişiminde de bir ilerleyiş kaydedilmiş olmalıdır. Ancak bu ilerleyiş konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzyılda şehirde demografik bir değişim gözlemlenmektedir ve bu değişimin şehre etkisi açık bir şekilde, yüzyılın sonlarına doğru şehrin silüetinde kendini göstermiştir. Misyoner faaliyetleri doğrultusunda, Maraş'ta yaşayan Hıristiyanlar tarafından şehirde, yüzyılın sonunda, yetimhane, okul, hastane açılmış ve kilise inşa edilmiştir. Şehirde inşa edilen misyoner yapılarının konumları incelendiğinde yerleşmenin ağırlıklı olarak şehrin arka kısmında bulunan şehre hâkim tepeler olduğu görülmektedir. Misyoner okullarına paralel olarak, Osmanlı Devleti topraklarının genelinde görüldüğü üzere Maraş'ta da birçok batı tarzında eğitim veren mektep açılmıştır. 19. yüzyılda şehirde 3 cami, 1 medrese, 1 hamam, 2 mektep, 1 hastane, 1 hapishane, 1 banka, gayrimüslimlere ait 1 kolej ve 1 mevlevihane kurulduğu bilinmektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise sayısı 60 civarı misyoner mektebi, batı tarzında eğitim veren ortaokul ve liseler, karakol, tütün fabrikası, kışla, ordu evi, postane açıldığı görülmektedir. 20. yüzyıla bakıldığında imar faaliyetlerinde, 16. 17. ve 18. yüzyıllarda karşımıza çıkan cami, medrese, hamam, han imar faaliyetlerinin yerini fabrika, karakol, postane gibi farklı işlevlere sahip yapılar almıştır.

Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı topraklarının birçok yerinde olduğu gibi, Fransızların işgalinden çıkan Maraş da harabe durumda idi. İşgal sonrasında halk uzun bir süre harabe olan şehri yaşanır hale getirmekle uğraşmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra şehirde devlet kalkınma politikaları çerçevesinde yapılan teşvik kapsamında Çeltik, Tekel ve Elektrik fabrikaları kurulmuştur. Küçük ölçekli bu fabrikalarla birlikte küçük imalathaneler de açılmıştır. Fabrikalar ve imalathaneler dışında yapılan imar faaliyeti olarak karşımıza Gar Binası, Hastane, Belediye Sarayı, Sümerbank, Ziraat Bankası, Özel İdare, Valilik ve Adliye vb. kamu yapıları çıkmaktadır. 1950'li yıllarda Maraş'ın yolları dar ve topraktır, şehir köy ve kasaba görüntüsünü muhafaza etmiştir. 1955 yılından sonra siyasi yönetimde yaşanan değişiklikler ve tarımda sanayileşme sebebiyle köyden kente göç artmış ve şehir merkezinde yeni yerleşim yerleri oluşmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1955'li yıllara kadar şehirde önemli bir gelişme olmamış, 1980'li yıllardan sonra şehirde yaşanan ekonomik gelişmeler sosyal hayata da yansımıştır. Şehrin yerleşim alanı genişlemiş ve yeni konut alanları açılmıştır. Cumhuriyet dönemi mimarisi söz konusu olduğunda, şehirde döneme ait etkileri taşıyan eser bulunmamaktadır. Bu dönemde inşa edildiği düşünülen Belediye Sarayı, 1965'li yıllarda yapılan yol genişletme çalışmaları sonucunda yıkılmıştır.

YAPI ÇEŞİTLERİ	Osmanlı Öncesi		Osmanlı Dönemi				CumhuriyetDönemi
	15. Yüzyıl	16. Yüzyıl	16. Yüzyıl	17. Yüzyıl	18. Yüzyıl	19. Yüzyıl	20. Yüzyıl
Külliye		Hatuniye Külliyesi		Acemli Külliyesi			
Camiler	1.Ulu C.	1.Şazibey C. 2.Haznedarlı C. 3.Boğazkesen C. 4.İklimeHatun M. 5.Bektutiye C.	1.İsaDivanlı C.	1.Bayazıtlı C. 2.Devecili C. 3.Saraçhane C. 4.DedeMehmet C. 5.Şeyh C. 6.Hacı Veli Bey C. 7.Arasa C. 8.Çukuroba C. 9.Nakip C. 10.Kazancı C. 11.Divanlı C. 12.Şekerli C.	1.Restebaye C. 2.Nuh Cami C. 3.Keşfi Efendi C 4.Evzaniye C. 5.Deli Ali C.	1.Duraklı Ali C. 2.Sarayaltı C. 3.Bey C.	1.Haydarlı C. 2.Mağaralı C.
Medrese	1.Taş Med.	1.Nebeviye Med.			1.Divanlı Med.	1.Duraklı Med.	
Zaviyeler	32 Adet Zaviye Mevcut İdi						
Türbeler		1.TaşMedrese T. 2.İklimeHatun T. 3.YumBaba T.					
Hamamlar	1.Çukur H.		1.Paşa H. 2.Kuyucak H.		1.Çiçekli H. 2.Divanlı H. 3.Tüfekçi H.	1.Acar H.	
Hanlar	1.Katip Hanı			1.Hışır Han 2.Taş Han			
Bedesten	1.Eski Bed.		2.Yeni Bed.				
Kiliseler						1.Surp kigork kili. 2.Meryem ana kili. 3.Protestan kili.	
Eğitim Yapıları						1.Amerikan Koleji 2.İlk Maraş Mektebi 3.Maraş Ortaokulu 4.Askerî Lise 5.Yatılı Okul	
Kamu Yapıları					1.Darühamid ip. Mek. 1899 2.Rüştiye mek. 1873 3.Maraş hastanesi 1895 4.Maraş hapishanesi 5.ZiraatBankası 6.Merkezi Türkiye kızkoleji1881	1.Alman Yetimhanesi 2.Alman Hastanesi 3.Eski Postane 4.Mekatib-i iptidai. Kız. 1905. 5.1907, 11 erke. 1 kız ip. Mektebi 6.1915 te 60 ı geçen misyoner. mektebi. mevcut 7.Maraş rüştiyesi 1900 8.Maraş Darülmuallimin 1915 9.Tütün fabrikası 10.Maraş Hastanesi 1895 11.Karakol 1921 12.Kurtuluş İlkokulu 1920 13.Dumlupınar İlkokulu 1921	1.Gar Binası 2.Beledeye Sarayı 3.Sümerbank 4.Özel İdare 5.Valilik 6.Adliye Binası 7.Çeltik Fabrikası 8.Tekel Fabrikası 9.Elektrik Fabrikası 10.25 İlkokul 11.K.Maraş Ortaokulu. 1932 12.Gazi Ortaokulu. 1969 13.Cumhuriyet Ortaokulu.1971 14.Yatılı Kız Ortaokulu.1975 15.Erkek. Ortaokulu. 1976 16.K.mes.lis.1942 E.mes.lis.1945 K.lis.1948 İm.Ht. lis.1951 Marş müz.1947
Sivil Yapılar							1.Konak Oteli 2.Maraşın İlk Apartmanı 3.Türk Ocağı
Askerî Yapılar						1.Kışla 2.Ordu Evi	
mevlevihane						Maraş Mevlevihanesi	
mahalleler		1526 da 51 mah. 1563 de 42. Mah.					
nüfus		%13.91 gayri müslim %86.09 müslim Şehirli %11.9					
Genel toplam	1 cami 1 medrese 32 zaviye 1 hamam 1 bedesten	5 medrese 4 buk'a 4 cami, 2 mescid 1 imaret 6 zaviye (1526) 1 türbe 1 çarşı	5 cami 2 hamam 8 çarşı 1 bedesten	11 cami 2 han	5 cami 1 medrese 3 hamam	3 cami 1 medrese 1 hamam 2 mektep 1 hastahane 1 hapishane 1 banka 1 kolej (G.M) 1 mevlevihane	9 lise 5 ortaokul 27 ilkokul

Tablo 1: Mimari Eserlerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

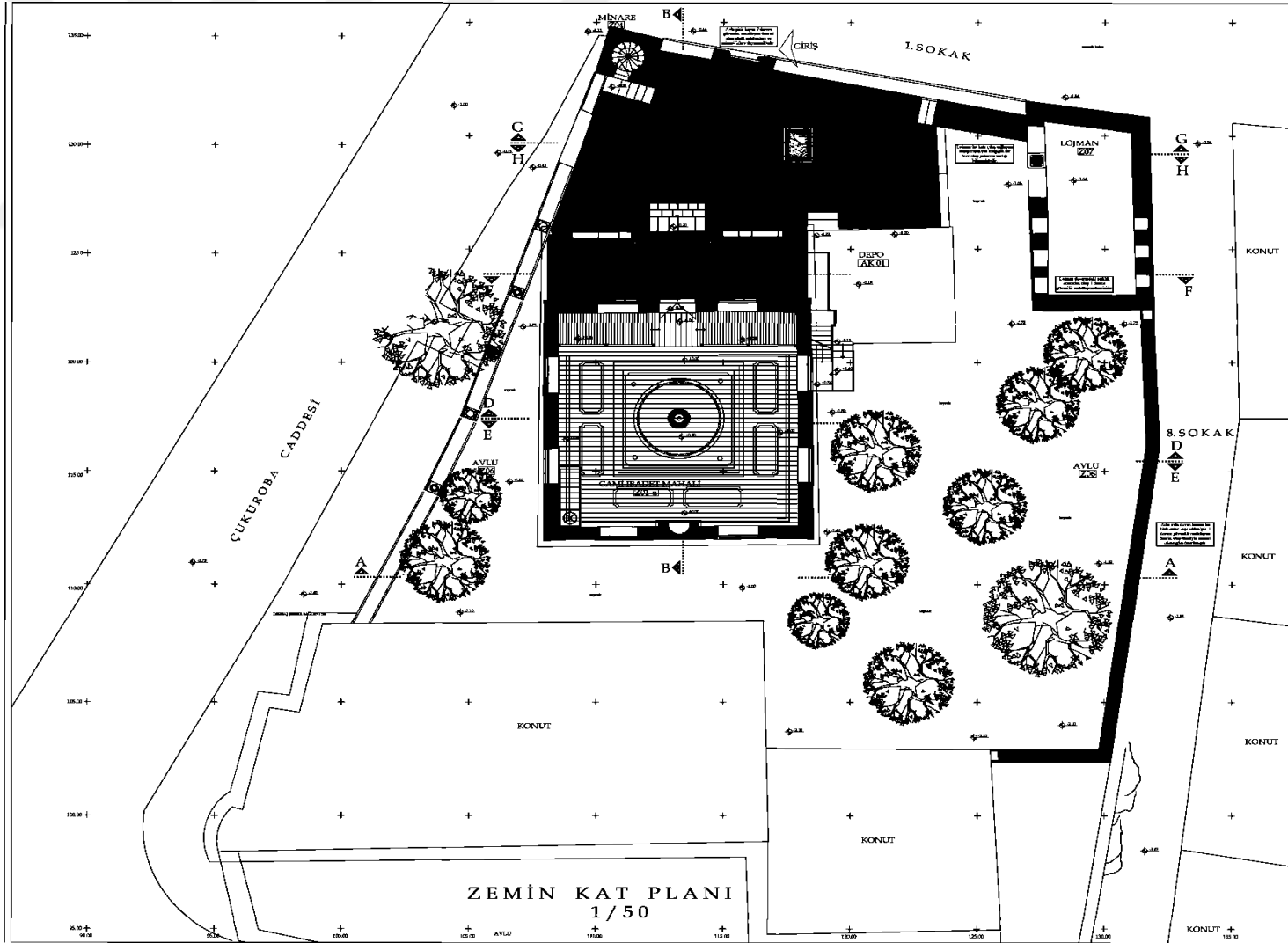
Tablo 2: Mimari Eselerin Harita Üzerinde Yüzyıllara Göre Dağılımı

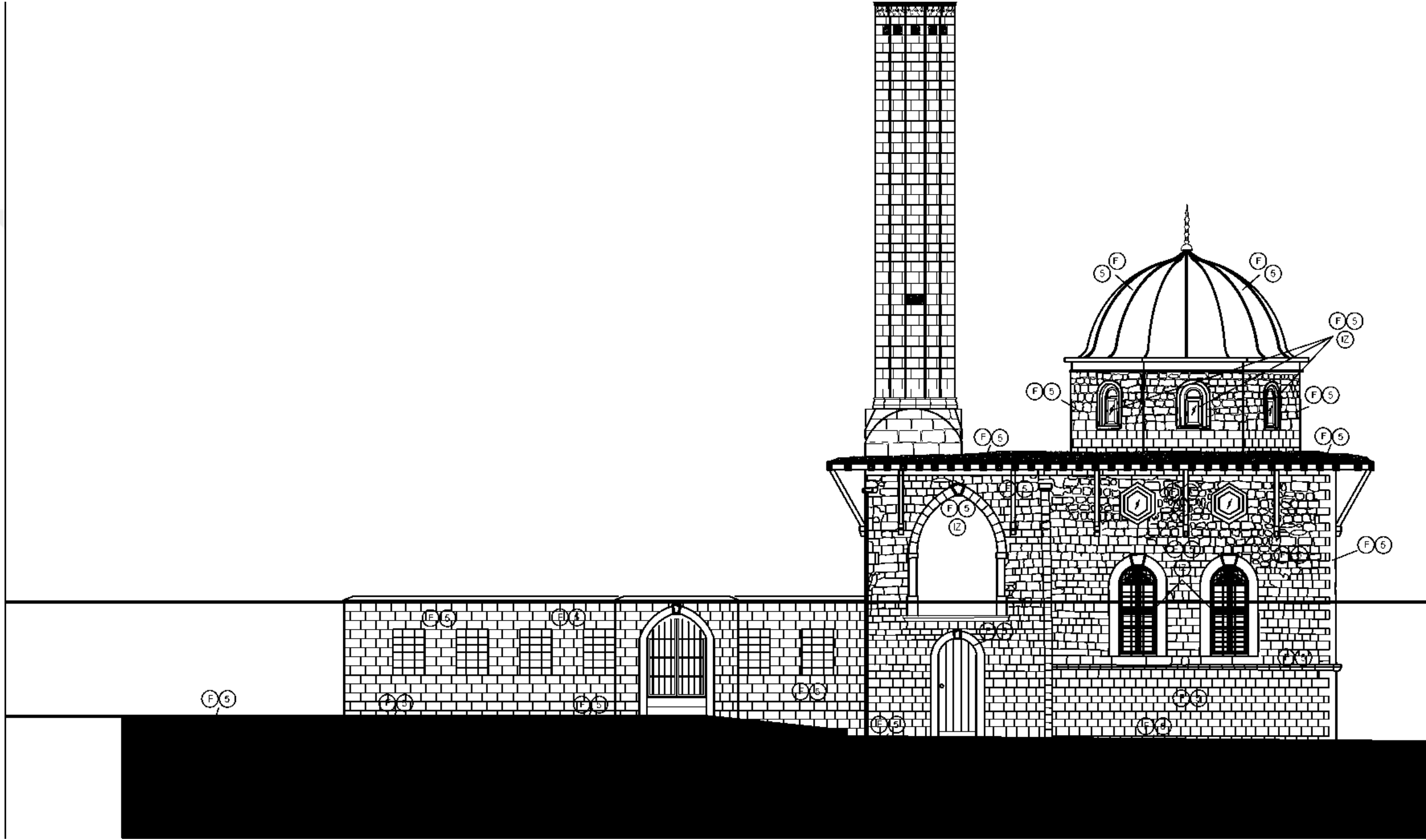
Tablo 3: Mahalle Gelişim Haritası

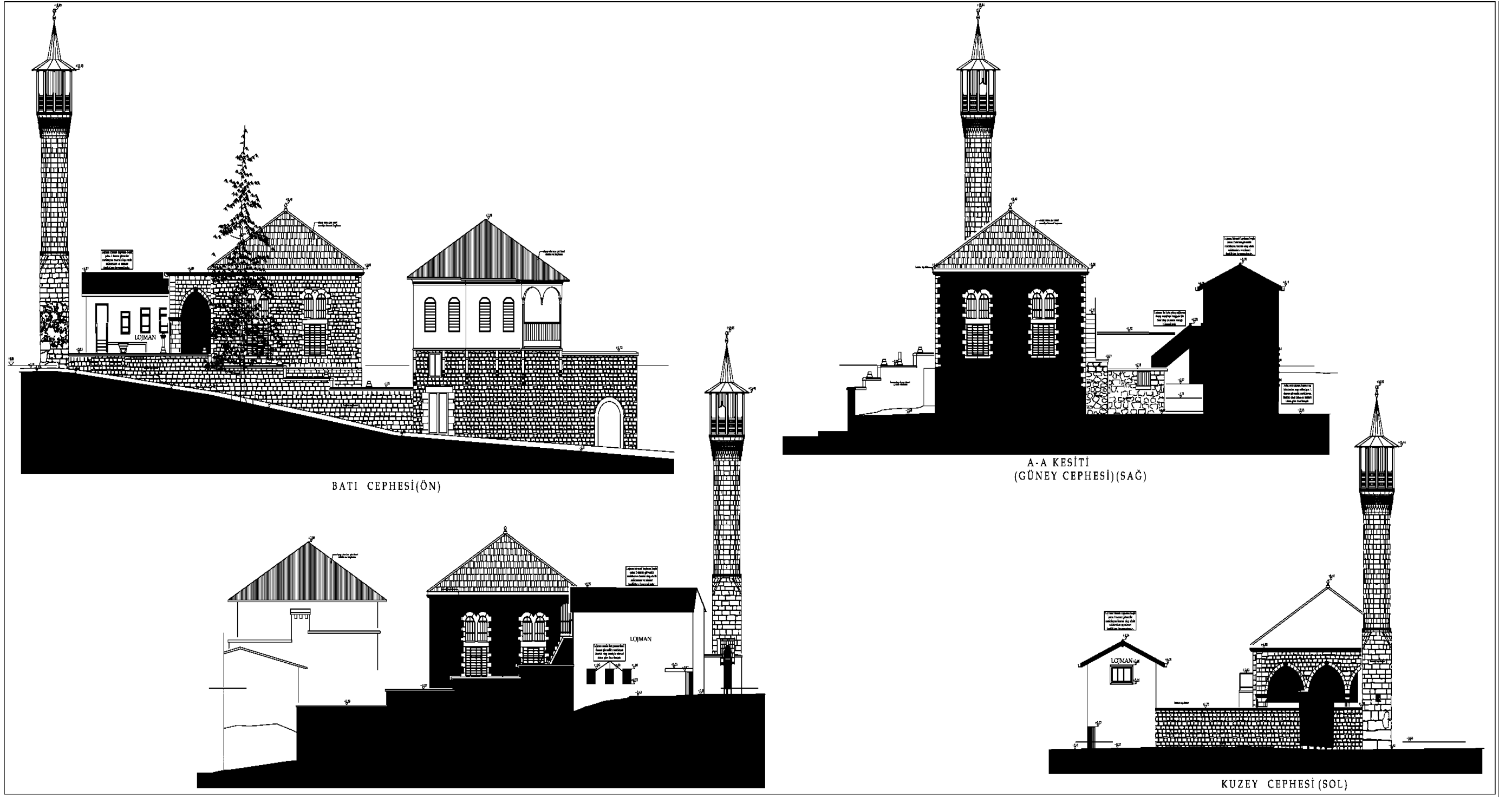
Tablo 4: Tarihi Ticaret Bölgesinin Yüzyllara Göre Gelişim Haritası

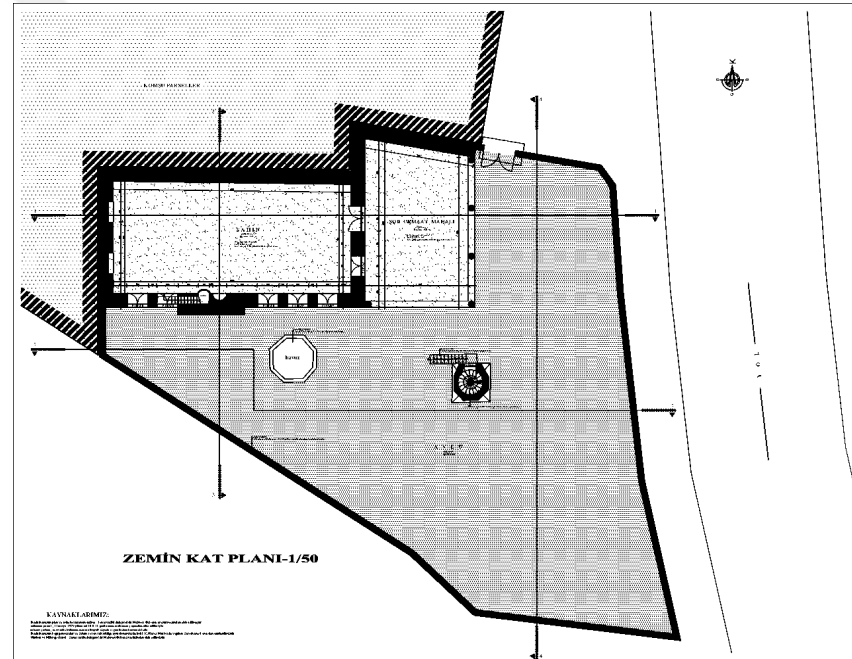
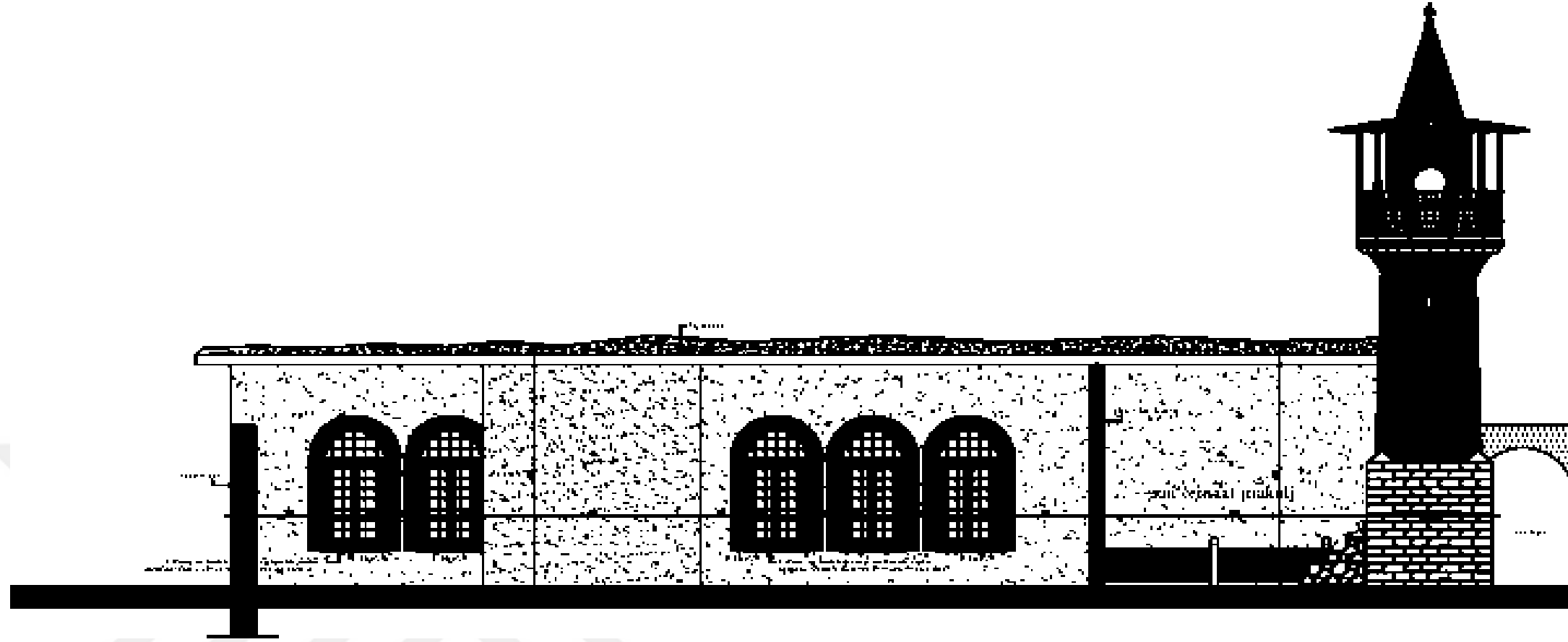
EK1: ARASA CAMİİ PLANI

EK 2:Arasa Camii Batı Cephesi

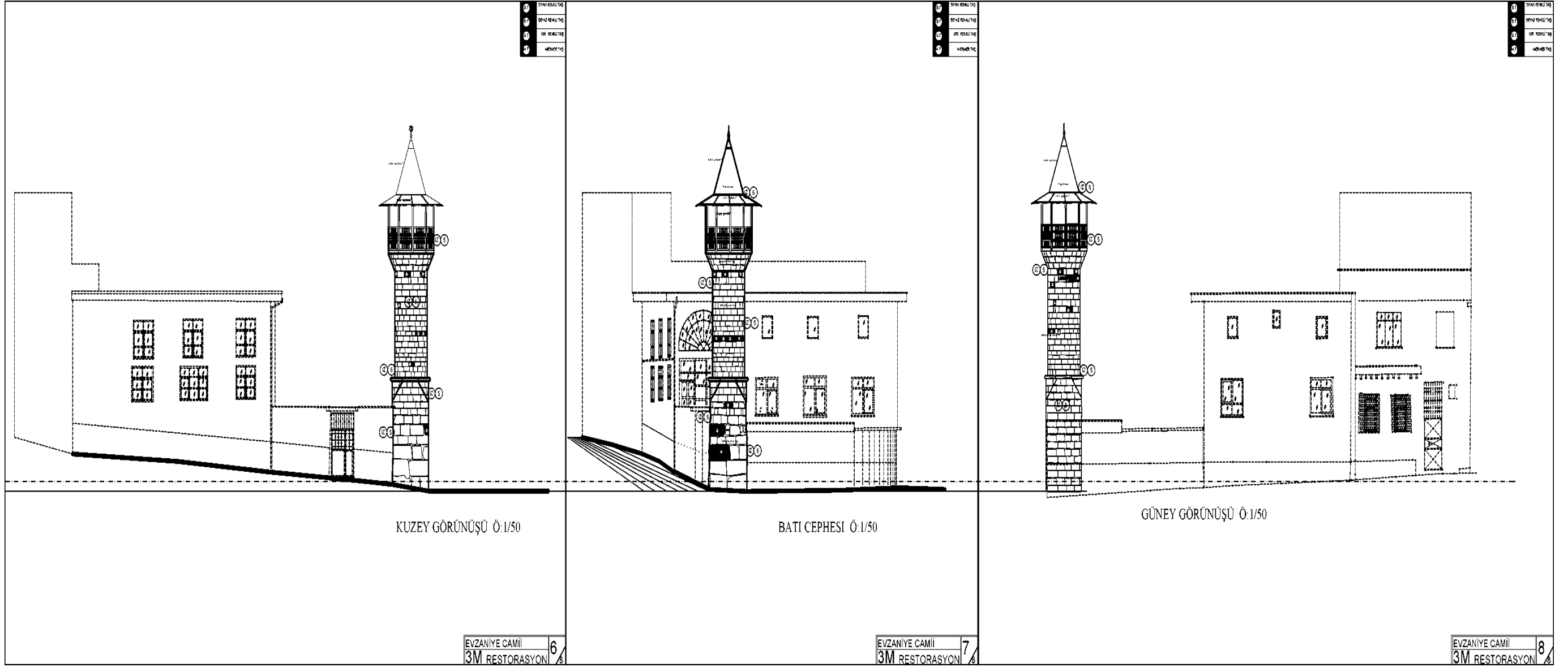

EK 3: ÇUKUROBA CAMİİ CEPHE ÇİZİMLERİ

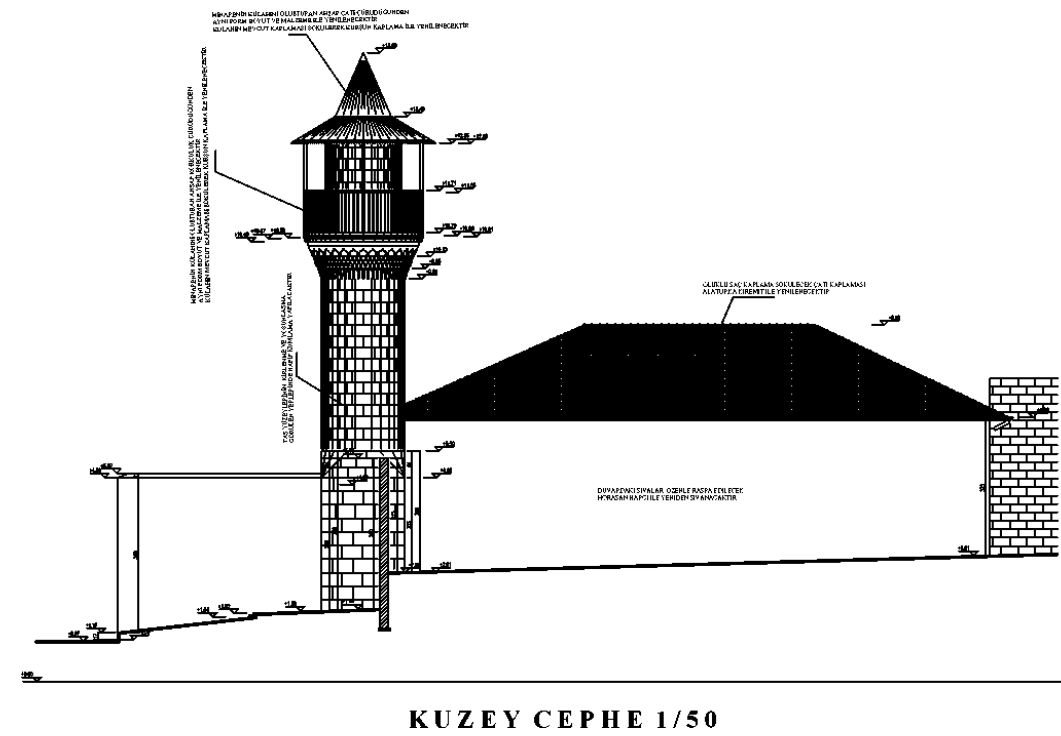
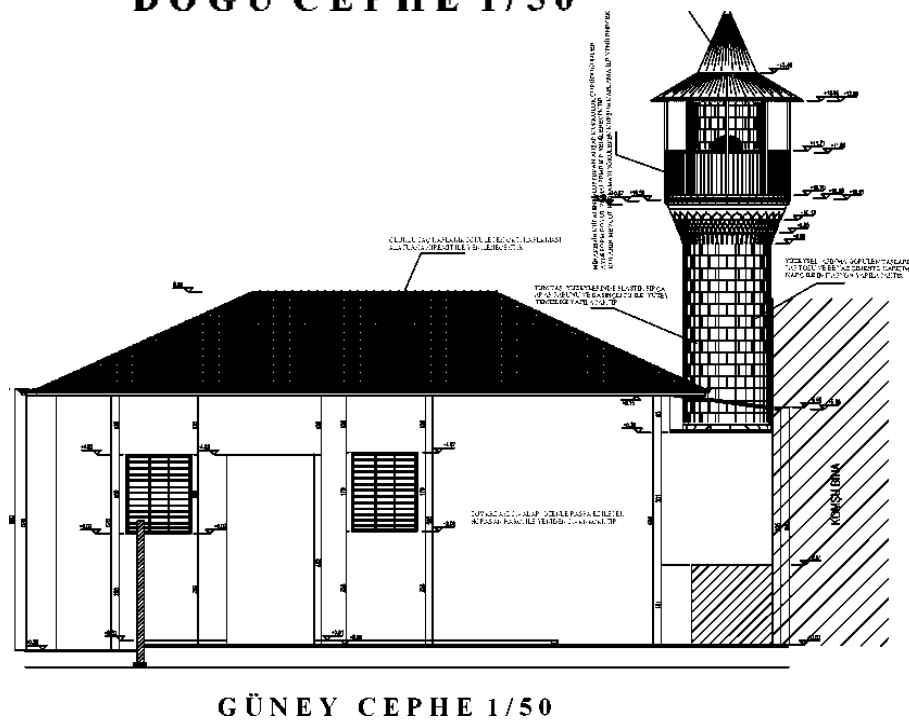
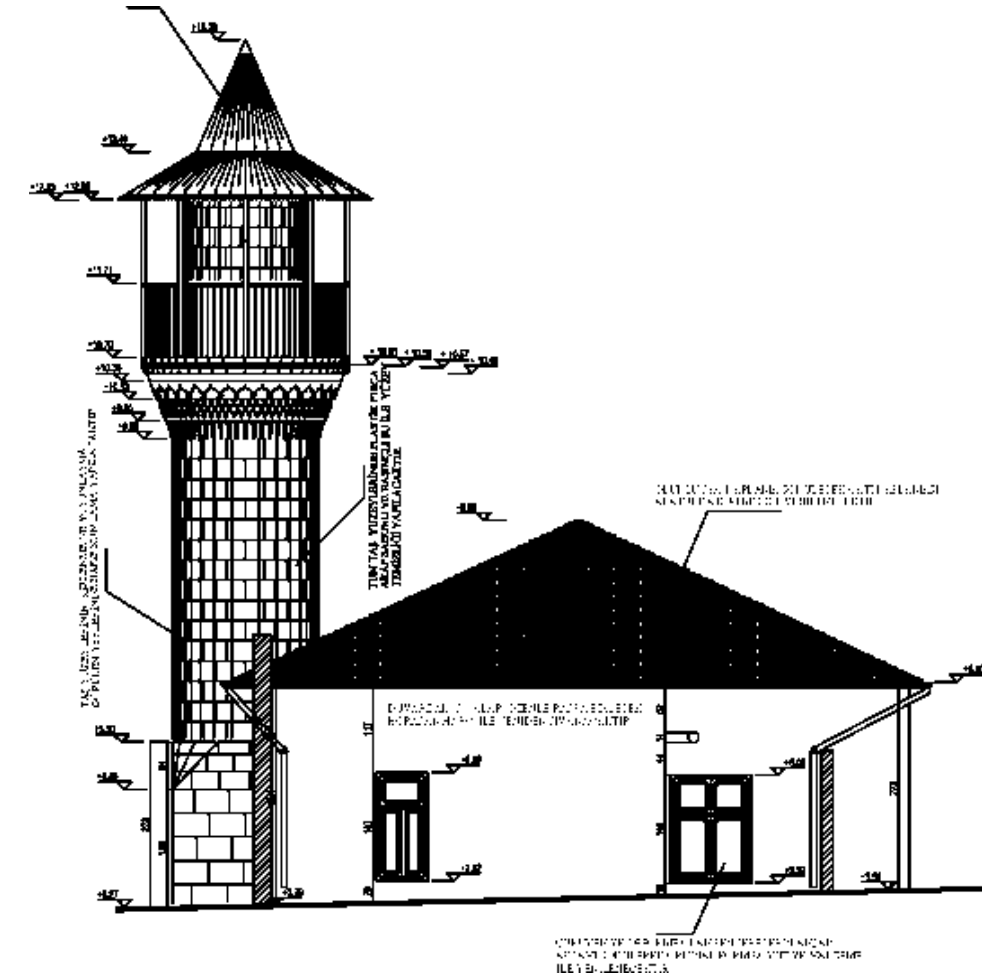
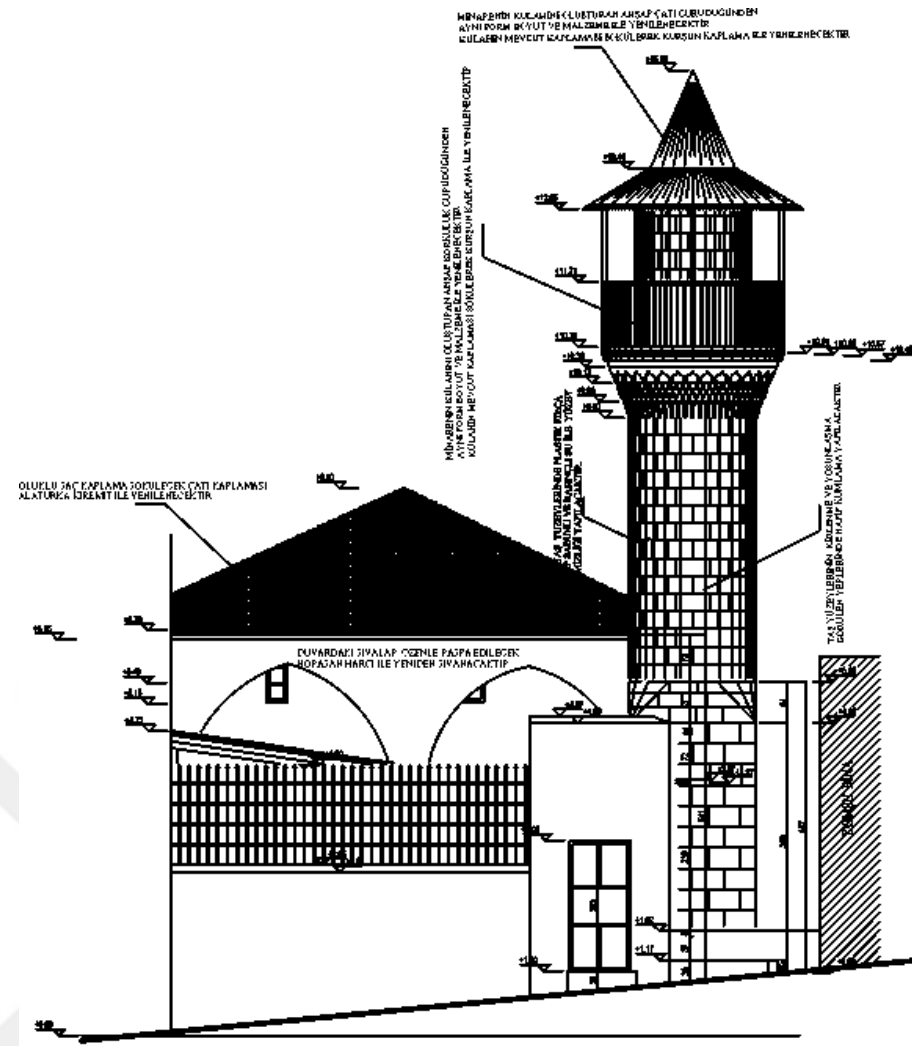
EK 4. DEVECİLİ CAMİİ

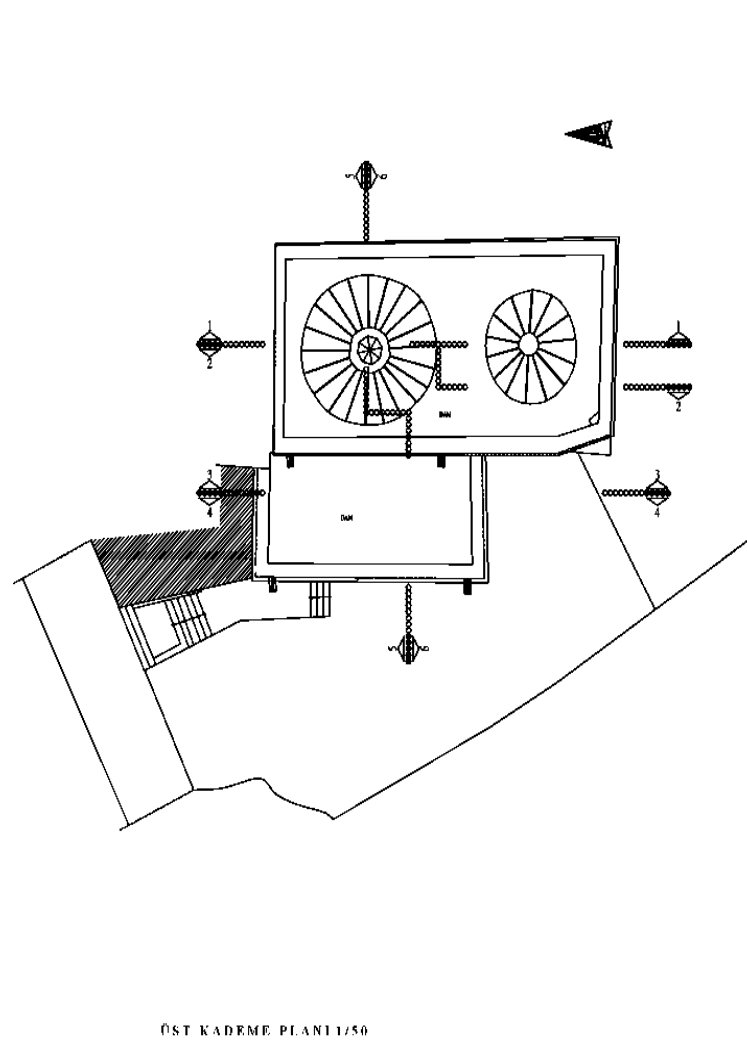

EK 5: EVZANIYE CAMİİ CEPHE ÇİZİMLERİ

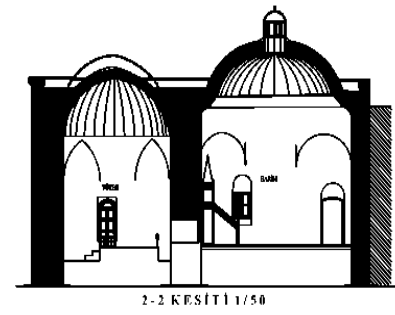

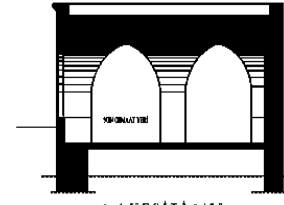
EK 7: HACI VELİBEY CAMİİ CEPHE ÇİZİMLERİ

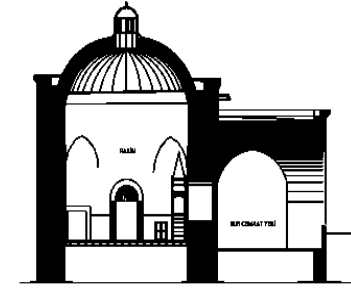
ÖST KADEME PLANI 1/50

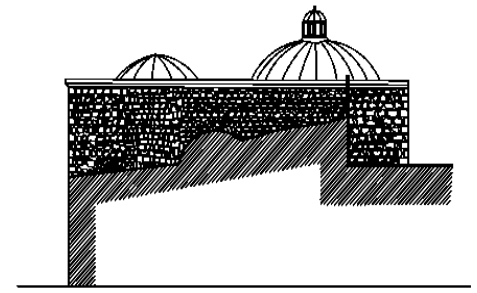
2-2 KESİTİ 1/50

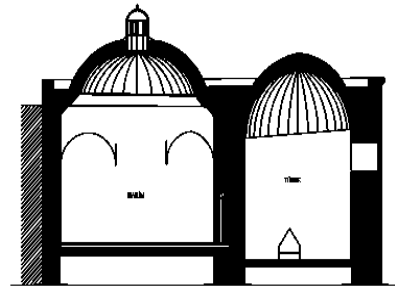
4-4 KESİTİ 1/50

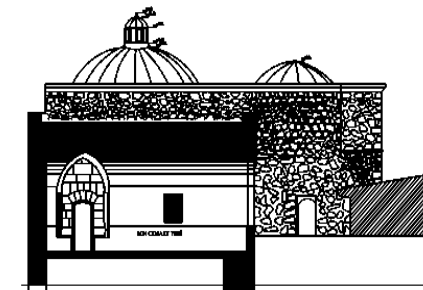
6-6 KESİTİ 1/50

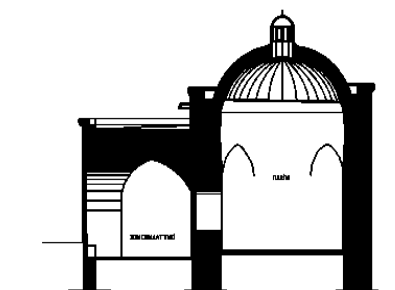
CAMİ DOĞU CEPHESİ 1/50

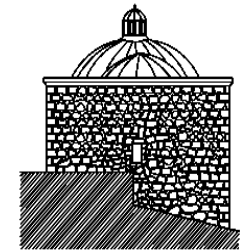
1-1 KESİTİ 1/50

3-3 KESİTİ 1/50

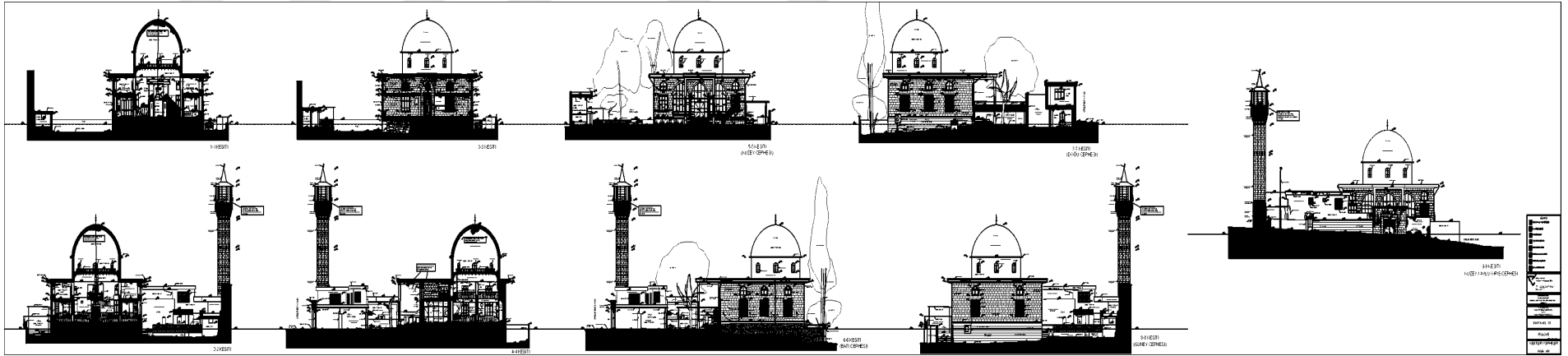

5-5 KESİTİ 1/50

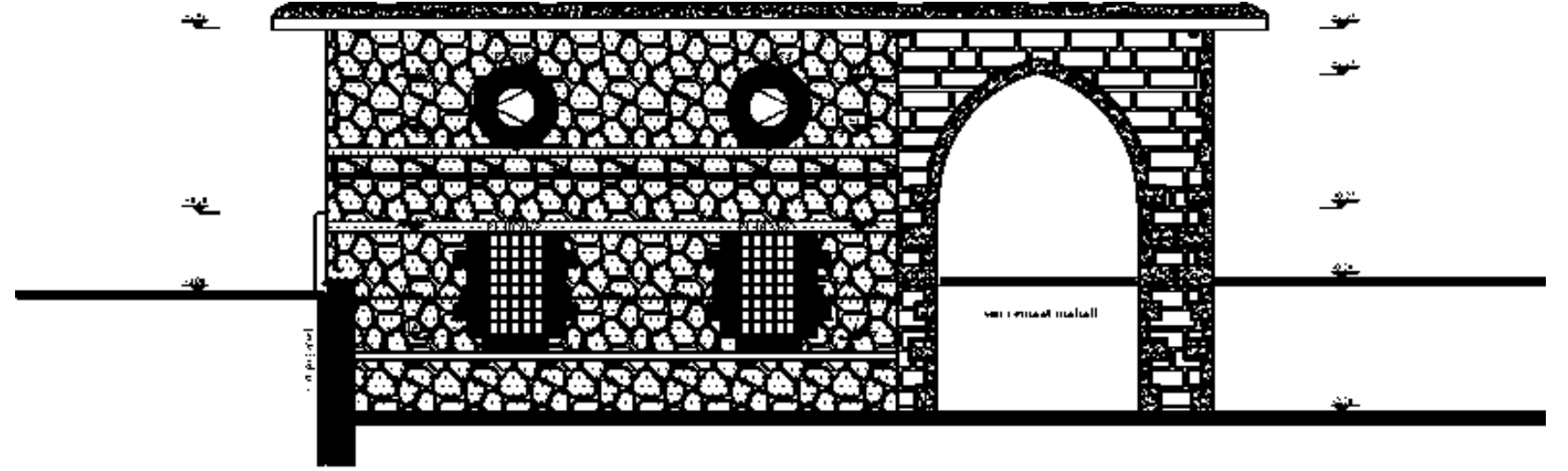
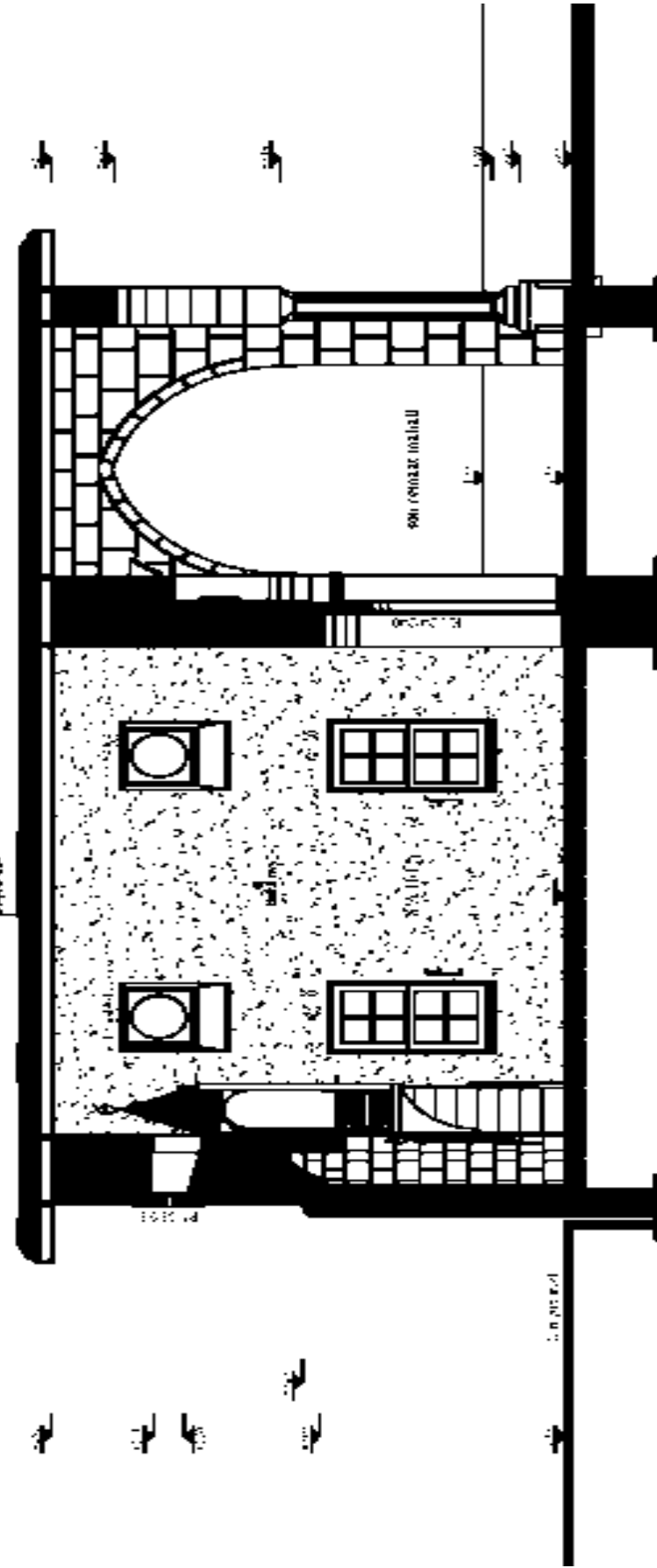

CAMİ GÜNEY CEPHESİ 1/50

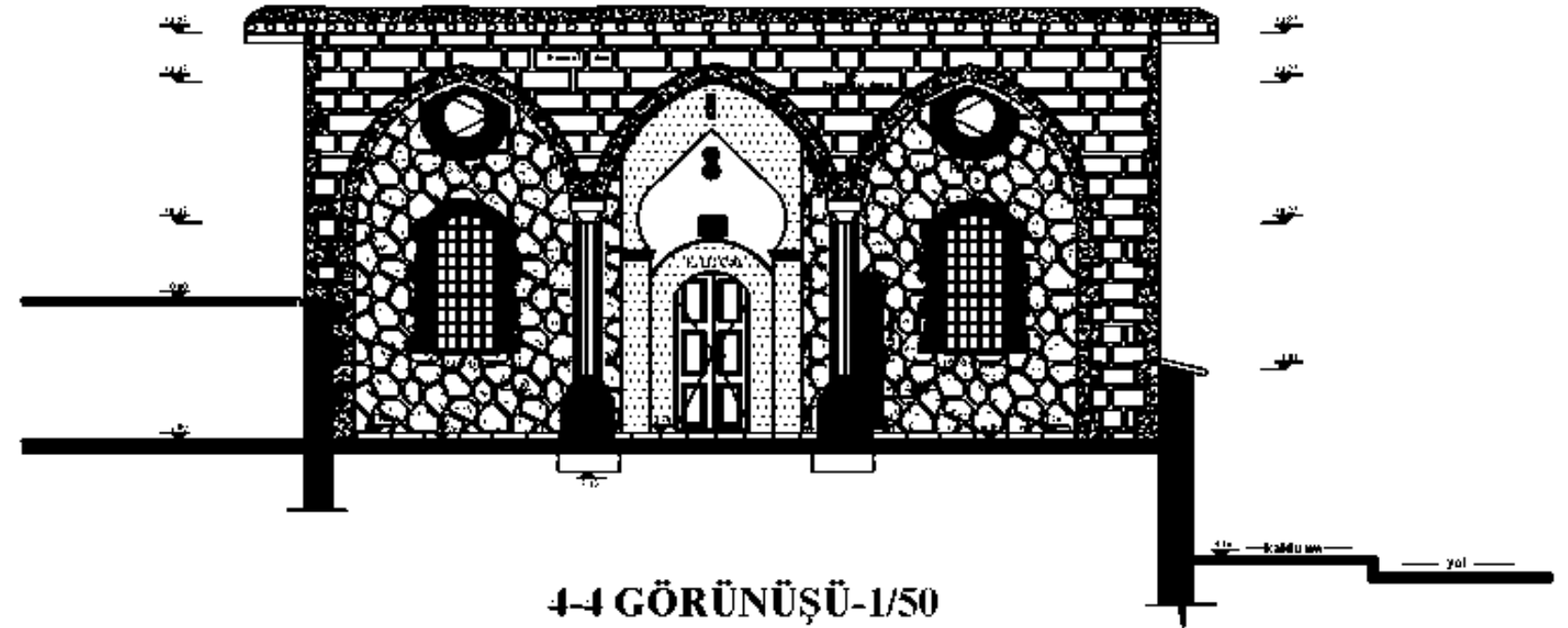
EK 8: İKLİME HATUN CAMİİ

EK 10: İSA DİVANLI CAMİİ

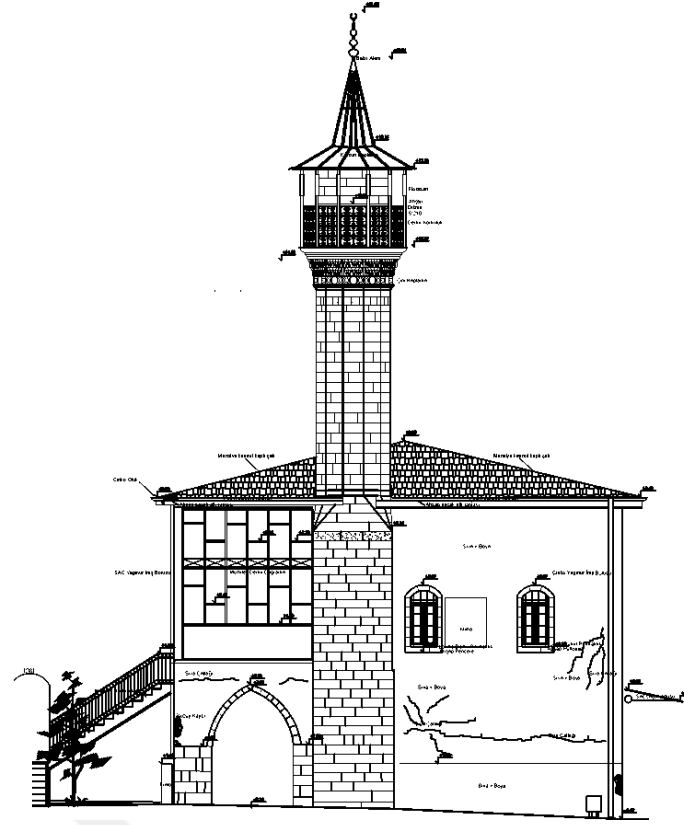

3-3 GÖRÜNÜŞÜ-1/50

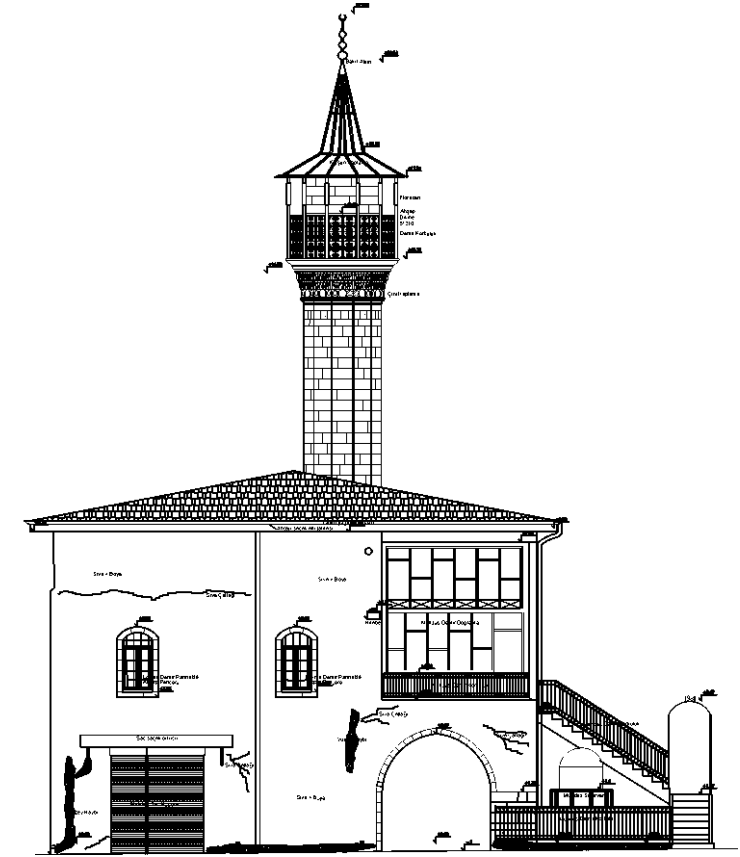

4-4 GÖRÜNÜŞÜ-1/50

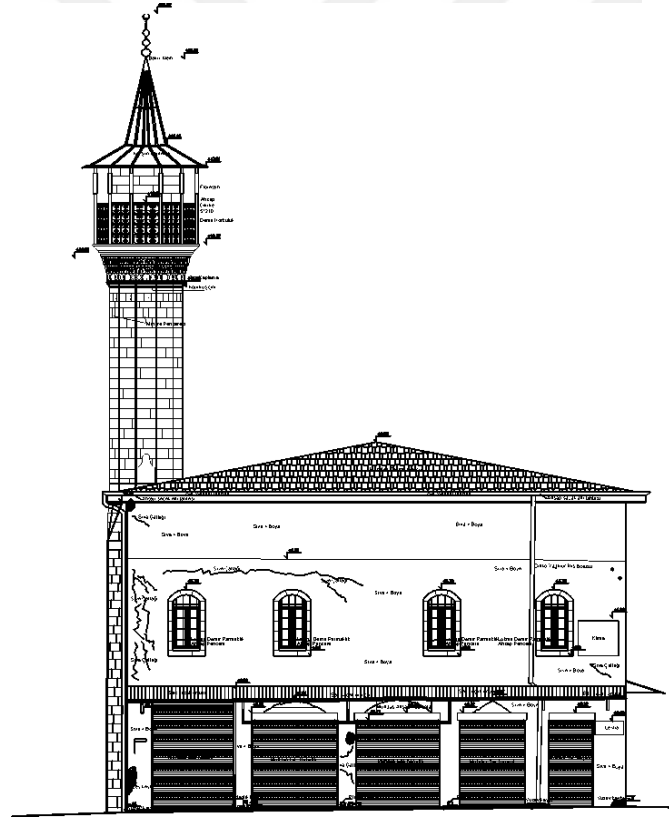
EK 11: KAZANCI CAMİİ CEPHE ÇİZİMLERİ

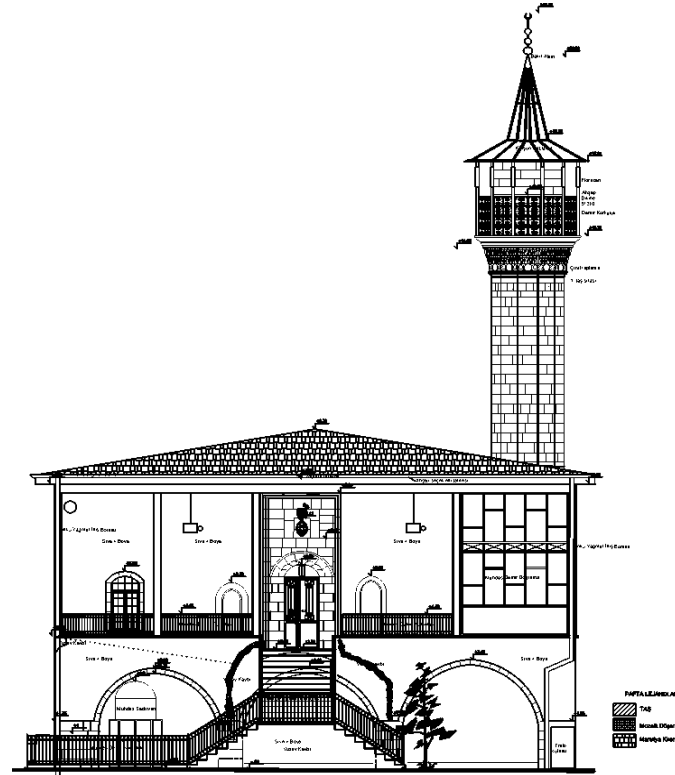
BATI CEPHESİ 0:1/50

DOĞU CEPHESİ 0:1/50

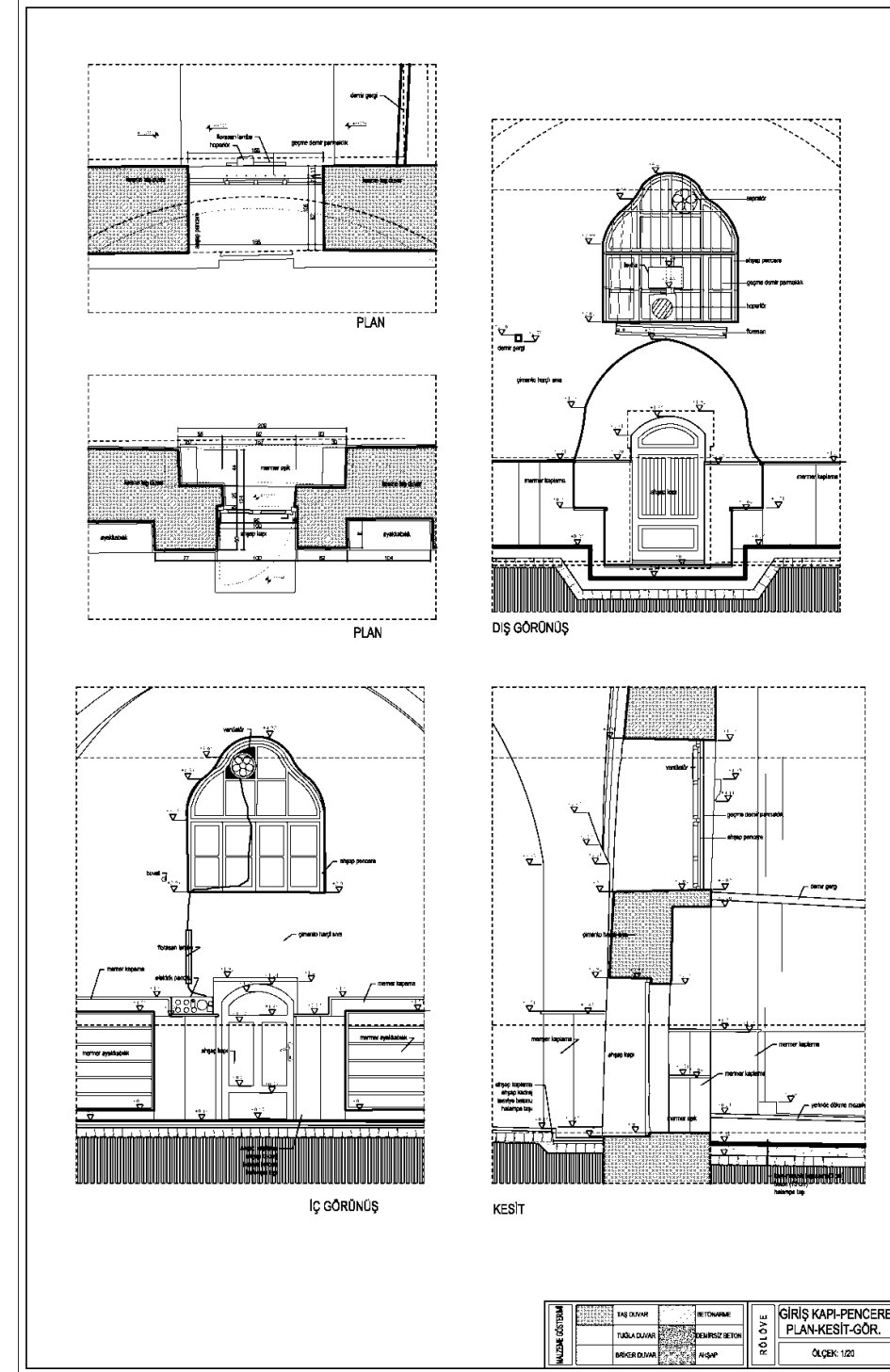
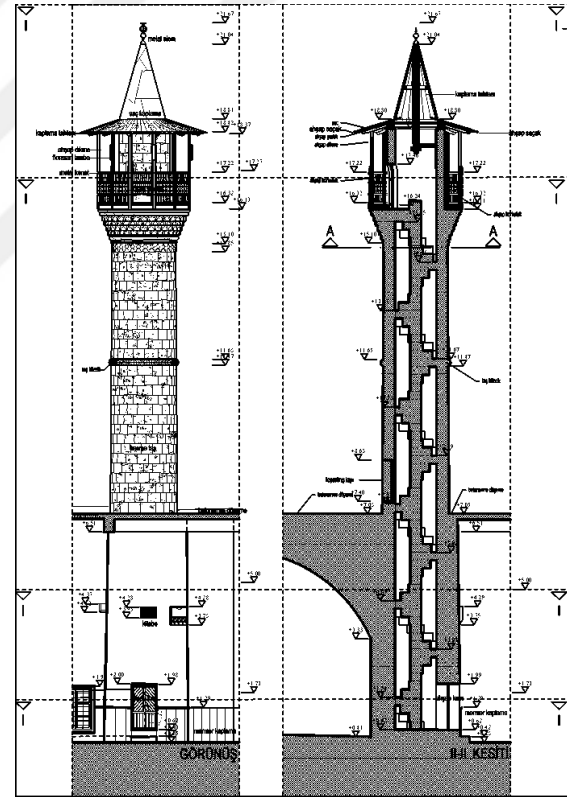
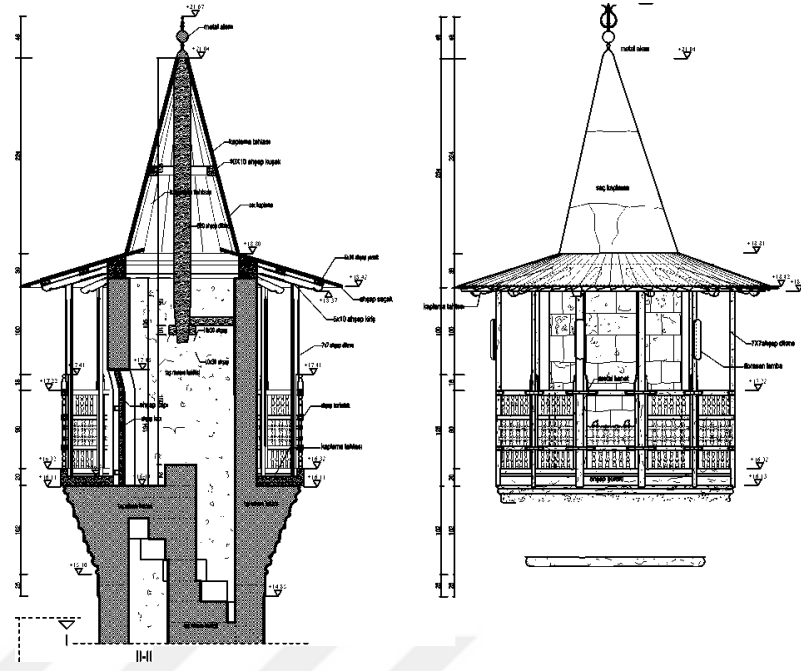

GÜNEY CEPHESİ 0:1/50

KUZEY CEPHESİ 0:1/50

EK 12: SARAÇHANE CAMİİ CEPHE ÇİZİMLERİ

EK 13: ŞEYH CAMİİ

KAYNAKÇA

AKBIYIK Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi: Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

ALPARSLAN Yaşar, KARATAŞ Mehmet, YAKAR Serdar, **Maraş Tarihinden Bir Kesit**, Dulkadir Beyliği Araştırmaları, Kahramanmaraş, 2008.

ALPARSLAN Yaşar, ÖZTURAN Hacı Ali, **Eski Maraş'ta Örfler, Adetler ve İctimai Hayat**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2010.

ALPARSLAN Yaşar, YAKAR Serdar, **Maraş-Fransız Harbi: Belgeler-Hatıralar**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2012.

ARSLAN, Mehmet Akif, **Dulkadirli Mimarisi Ve Kahramanmaraş Ulu Camisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

ALTINÖZ İsmail, **Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2009.

ATALAY Besim, **Maraş Tarihi Ve Coğrafyası**, Maarif Vekaleti Neşriyatı, İstanbul, 1965.

EROĞLU Cengiz, BABUÇOĞLU Murat, KÖSER Mehmet, **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2007.

Cumhuriyetin 75. Yılında Kahramanmaraş, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

ÇABUK Mustafa, **Maraş'ta Misyoner Faaliyetleri ve Misyoner Okulları**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2008.

DEDEOĞLU Mesut, **Kahramanmaraş: Dünden Bugüne**, Lazer Ofset, Ankara, 1996.

ERSAN Mehmet, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 2007.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne, Cilt 1-2, (Haz. Seyit Ali kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

EYİCİL Ahmet, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2009.

HAYDAROĞLU İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993

GEDİK İlhan, ŞAŞMAZ Musa, CANATAN Yaşar, **Osmanlı Devleti Doğu Vilayetlerinde Nüfus Durumu**, (1879-1915), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993

GÖKHAN İlyas, **Başlangıcından Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2011.

GÜNAY Necla, **Maraş Ermenileri (XIX. Yüzyıl)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

GÜNAY Necla, **Maraş'ta Ermeniler Ve Zeytin İsyanları**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

GÜNDOĞDU Hamza, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

HURÇ Ramazan, **233 Nolu Şer'iyeye Siciline Göre Kahramanmaraş'ın Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Yapısı(1292-1295/1876-1878)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.

I. Kahramanmaraş Sempozyumu: 6-8 Mayıs 2004, Cilt 1-2, Maraşder- Kahramanmaraş Belediyesi, Kahramanmaraş, 2005.

Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu, 10-11 Şubat 1986, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş, 1987.

KARABEKİROĞLU Şevki, **234 Nolu Maraş Şeriyeye Sicili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 1999.

KARLIKLİ Şaziye, **Değişimin Simgelendiği Kent Kahramanmaraş**, Greative Yayıncılık, İstanbul, 2007.

KAYA Ömer, Yakar Serdar, **Elbistan-Maraş Hanları ve Yol Güzergâhları**, Kahramanmaraş Valiliği Yayınları, Kahramanmaraş, 2010.

KOCA Selim, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

KOCABAŞ, Süleyman, **Türkiye'de Gizli Tarih III: Misyonerlik ve Misyonerler**, Vatan

Yayımları, İstanbul, 2002.

KOCABAŞOĞLU Uygur, **Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, Arba Araştırma Basın Yayın, İstanbul, 1989.

KOÇ Kemalettin, **Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı Ve Şehirleşme Tarihi**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2010.

MAHİROĞULLARI Adnan, "XIX. Yüzyılda Sivas ve Yöresinde Misyonerlik Faaliyetleri", **Türk Yurdu Dergisi**, İstanbul, Aralık 1999-Ocak 2000.

MARAŞ İL YILLIĞI, Ankara, 1967.

ÖZDEŞ Gündüz, **Türk Çarşıları**, Tepe Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZDEM Filiz, **Dağların Gazeli Maraş**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

ÖZKARCI Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri: Kahramanmaraş 46**, Cilt 1-2, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

ÖZKARCI Mehmet, KAYA Selim, Gökhan İlyas, **Maraş Tarihi Ve Sanatı Üzerine**, Kahramanmaraş, 2008.

ÖZTÜRK Hüseyin, **Tarihin ve Medeniyetin Beşiği Çarşılar**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖZTÜRK Said, **Osmanlı Salnamelerinde Maraş Sancağı: Hicri 1284-1326 / Miladi, 1867-1908**, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2006.

SEVİM Ali, YÜCEL Yaşar, **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

SOLAK İbrahim, **XVI. Asırda Maraş Kazası : (1526-1563)**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

SÜSLÜ Azmi, KIRZIOĞLU vd., **Türk Tarihinde Ermeniler**, Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Kars, 1995.

TAESCHNER Franz, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı**, (Çev. Nilüfer Epçeli), Bilge Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2010.

TEKİN Rahmi, **Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti Zamanında Maraş Vakıfları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

TOZLU Necmettin, **Kültür ve Eğitim Tarihimize Yabancı Okullar**, Akçağ Yayınları, 1991, İstanbul

ULUSLARARASI DULKADİR BEYLİĞİ SEMPOZYUMU, Cilt 1-2-3, Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2012.

URAL Gültekin, **Tarih Işığında Ermeni Dosyası**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

YAKAR Serdar, **Memleketime Dair: tarihi, kültürü, sosyal yapısı ve ekonomisi ile Kahramanmaraş**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 1997.

YILDIZ Pakize, **Maraş Şehri Vakıf Eserleri**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

YİNANÇ Refet, ELİBÜYÜK Mesut, **Maraş Tahrir Defteri: 1563**, Cilt 1-2, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, 1988.

YİNANÇ Refet, **Dulkadir Beyliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

YURDALAN Özcan, SEZGİN Tolga, **Çarşılarla Anadolu: Bedestenler, Hanlar, Çarşılar**, Halkbank Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖZGEÇMİŞ

Neslihan akmak, 1986 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. İlköğrenimine Van'da 'Cumhuriyet' İlköğretim Okulu'nda başladı ve İstanbul'da tamamladı. Orta öğrenimini 2003 yılında Açıköğretim Lisesinde tamamladı. 2006-2007 öğretim yılında, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'ne girdi. 2010 yılında mezun oldu.

2010 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi anabilim dalı Türk-İslam Sanatları Programına girdi.

